

Časopis československé socialistické opozice

LUDVÍK VACULÍK *

T R E S T

(Fejeton)

Je konec roku, proto jsem zaslechl zprávu, nedával jsem však dobře pozor, že se jakási výroba, tuším, že celá průmyslová, zvýšila za pětiletku zas o dvacet procent. Zhrozil jsem se. Jak dlouho to míní pokračovat? Kdo je tím vinen? Je to obludné.

Když jsem před vánoci poslouchal lidové brblání, čeho všeho že není, štěpilo mě to na dvě bytosti. Ta horší ovšem souhlasila s lidem a docela by s ním i táhla před radnici. Svou lepší bytostí, která náhodou byla v přesile, jsem se však hned zorientoval a postavil se proti usplavnění Berounky. To není ředitel dobré české školy, to je najatý Nezamysl, kdo studentům ukládá vzít si na hory dvoje lyže: sjezdovky i běžky! Neboť přispívá k tlaku na výrobu, obchod, ale také na stavbu lyžařských vleků, takže další horské svahy budou zohaveny, další zábavné železo pro líné blbce má se kupovat, válcovat a vozit, a tichými lesy západně od Brna zamýšlejí dokonce prorazit závodní dráhu na motokros. Ale nač jsou závody aut, když pro život člověka je jedno, které jede rychleji, a jenom zkažení prostácci dávají tomu význam, ti oblíbení nebezpeční voliči všeho velkého, kteří si každých pět let vynucují o dvacet procent víc, stereotypně opakující, že je to k obecnému blahu, a zatím už přestávají vědět, co lidské blaho obsahuje.

Před sto jedenačtyřiceti lety, v březnu 1840, přišel na magistrát ve Vysokém Mýtě obuvnický tovaryš. Byl malé postavy, oválného obličeje, blond vlasů, jménem Václav Čejp, svobodný, katolík. Bylo mu právě dvacet let, začínalo právě jaro: přišel si pro vandrovníckou knížku. Otvírám její odřené šedivé desky. Vidím, že byla vydána «dle nejvyššího patentu od 24. února 1827», a čtu německy psanou výzvu: «Všecky tu i cyzozemské úřady se žádají, aby ukazatele nechaly nerušeně (ubbeirrt) semotam táhnouti (hin und her ziehen zu lassen) a šly mu možné na ruku (den thunlichen Vorschub zu leisten)».

Nevím, kady ten tovaryš potom táhnul, první zápisy jsou buď od původu nečitelné či později deštěm cest rozpité, a zbytek listů docela chybí. Následuje zadní papndeklová deska, popsaná záznamy, kdy se běhala a telila kráva, to už byl Václav Čejp z vandru doma.

Nikoho ovšem neomráčí velkomyslná slova patentu z 24. února 1827, kdo ví, jak podivuhodně umí se provádění zákona lišit od jeho litery. Hledím do té vandrovnícké knížky vzrušeně na něco jiného, čemu se skoro věřit nedá a nikdy jsem o tom dokonce ani neslyšel. Jsou to slova už i česky tištěného «vejtahu z cyrkuláře od 12. prosince 1828», tedy prováděcí pokyn, jak se má té knížky užívat:

«Vandrovnícká knížka má se po vstoupení do díla poskytovateli práce do přichránění odevzdati. Když tovaryš z díla vystoupí, má poskytovatel práce s dělníkem a s vandrovníckou knížkou k vrchnosti dojíti a tam věrně udati čas, jak dlouho dělník v díle byl, a jestli znale nebo šikovně, pilně a věrně se zachoval, má tyto vlastnosti potvrditi, a vrchnost obě do vandrovnícké knížky vepsati.

Kdyby však vysvědčení z ohledu těchto vlastností chvalitebné nebylo, má se jen, jak dlouho v díle byl, aneb z nadřečených vlastností jen to vepsati, co by k prospěchu dělníkovu sloužilo».

Bývají slovem líceny, štětcem malovány a notou opěvány romantické cesty vandrovních, potoky, z nichž pili, horská stavení, kde se jim dostalo noclehu, a živé pěstí měsečko, kde se nakonec přiznali do živnosti či si odtama odvedli ženu. Nad tím vším cítí se smířlivý stesk, neboť se jaksi uznává, že s tou ztrátou bylo užitečné se smířit.

Já teď cítím, a doporučuju, jiný a nesmířitelný stesk: za oním patentním, a přece tak prostým oběžníkem. Teprv on domalovává pohádku naší evropské mladosti, když slušně zajištění byli jsme čtverem oděvu – pro čtvero ročních dob, a nebylo nám tedy

zatěžko jít do kopce nohama. Když naše vrchnost zakázala si slyšet o nás špatný posudek, protože se věřilo v naše polepšení na novém místě.

Moje horší bytost svádí mě teď silně, abych rozproudil úvahu o rozdílech mezi vrchnostmi: o rodokmenu té naší, o její povaze a mravech, o hrůzách, jež jí v noci nedají spát a ve dne být laskavou. Nebo dalo by se mluvit o «osvíceném absolutismu» a «vyspělé socialistické společnosti». Byla by to úvaha chybná a nezlepšila by se, ani kdybych do ní částečně z opatrnosti a částečně spravedlivě vmotal říše ležící západně od naší, kde přes rozdíly v metodě stesk je podobný. Místo toho navrhuju každému samostatnou úvahu o jiném: kdy na svém vandru přetížili jsme svůj ranec tak, že pro jeho váhu odbočili jsme špatně: na cestu, která nás automaticky musela dovést do betonového tunelu, takže hladkou rychlostí 4% za rok

vřítili jsme se do říše, kde vrchnost neuvěřitelně naopak žádá všechny úřady, ba zřizuje k tomu zvláštní a nové, aby o nás sepsaly všechno, co nejhoršího dá se na nás najít.

Když slýchám lidové brblání proti takové nešlechetnosti, má horší bytost táhne mě jít s reptajícím davem před radnici. Ale nepůjdu. Protože naše vrchnost vznikla z těžé potřeby jako naše dnešní štěstí, náš blahobyť, náš úkryt před hladem, zimou a deštěm. Tedy stejným procesem jak olej na hladinách řek, nánosy rezavého plechu u lesních cest a jak popel na sněhu. Je to vrchnost vpravdě lidová. Má lepší bytost jí teď právě miluje. Je to trest na všechny, kdo se vozí dolů s hory, na niž vlastníma nohama vystoupit jsou už smrtelně líní.

Praha, leden 1981

Polské perspektivy bez invaze

ZDENĚK MLYNÁŘ

Je celkem pochopitelné, že v souvislosti s krizí v Polsku se na Západě soustřeďuje pozornost především k otázce, zda dojde nebo nedojde k sovětské vojenské intervenci. Důsledky takové intervence by za současné mezinárodní situace jistě v mnoha směrech byly nežádoucí i pro politické vedení v Moskvě. Lze proto spekulovat o tom, zda Moskva k vojenské intervenci vůbec sáhne, sotva se však najde kdokoli, kdo by samu možnost této intervence jednoznačně vylučoval: příliš mnoho historických zkušeností mluví pro takovou možnost.

Úvahy o možnosti či reálnosti sovětské vojenské intervence by však neměly vést k tomu, aby se přestalo soustavněji uvažovat o jiných, velmi podstatných aspektech současného vývoje v Polsku. Chei se v tomto článku pokusit o analýzu některých rysů polské krize bez ohledu na problém sovětské vojenské intervence – nebo, přesněji řečeno, uvažovat o dalším polském vývoji za předpokladu, že k takové intervenci nedojde.

Některé úvahy západní publicistiky vyvolávají občas dojem, jakoby za takové situace v Polsku byla jasně dána jediná alternativa vývoje – směrem k pluralitní politické demokracii a k nezávislosti na společensko-politickém modelu sovětského typu. Domnívám se, že tak jednoduchá perspektiva polského vývoje není. Právě v tom ovšem spočívá zčásti naděje, že k sovětské vojenské intervenci nedojde. Kdyby v Polsku skutečně došlo k popření společensko-politického systému sovětského typu, restaurovala by Moskva tento systém nepochybně násilím.

Jsem při tom však zároveň přesvědčen, že polský vývoj bez sovětské vojenské intervence může přinést významné změny společensko-politického systému v Polsku a – dlouhodobě viděno – ovlivnit i vývoj v jiných zemích sovětského bloku. Změny, které při tom lze reálně dosáhnout, jsou však limitovány.

Polsko a jeho sousedé: rozdíly a shoda

Společensko-politický systém sovětského typu v té podobě, jak skutečně existuje v Polsku, má již dávno před současnou krizí některé zvláštnosti ve srovnání s jinými zeměmi sovětského bloku. Tyto rozdíly mají historické důvody, kterými se v rámci tohoto článku není možno zabývat. Mezi nejvýznamnější patří ty, které západní publicistika často uvádí: rozsáhlý sektor soukromého zemědělství, širší hospodářské vztahy k Západu, mimořádný ideový i politický vliv katolické církve, mírnější represe proti kritikům režimu.

Tyto rozdíly jsou občas na Západě považovány dokonce za předpoklady liberálnějšího a demokratičtějšího vývoje, než jaký lze očekávat např. v SSSR, v dnešním Československu nebo v NDR. Toto pozitivní hodnocení některých specifických rysů společensko-politického systému v Polsku nepochybně přispělo také k tomu, že samo hodnocení Gierekova režimu bylo na Západě často velmi shovívavé: západní publicistika rozhodně nepřipravila své čtenáře na to, že právě v Polsku se režim zhroutí pod tlakem masové nespokojenosti. Byla vytvářena mylná iluze, že v Polsku je režim stabilnější než ve skutečnosti byl; stabilita polského režimu se srovnávala zcela chybně s Maďarskem, protože při povrchním pohledu se zdály oba tyto režimy spojovat «liberálnější rysy» než v jiných zemích sovětského bloku.

Ve skutečnosti bylo ovšem už po několik let nejvýznamnější zvláštností společensko-politického systému v Polsku to, že to byl systém ještě mnohem výrazněji nefungující než v ostatních zemích sovětského bloku. Oficiální struktury v Polsku byly již dlouhou dobu schopny dosahovat svých vlastních cílů v ještě menší míře než v sousedních

státech – a to jak ve sféře hospodářství, tak ve sférách ostatních.

Nehodnotíme-li věci podle zásady «přání otcem myšlenky», pak nejsou ani ony často uváděné zvláštní rysy společensko-politického systému v Polsku zdaleka jednoznačně pozitivními rysy. Rozsáhlý soukromý sektor v polském zemědělství není jen projevem omezení všemocnosti státu, ale je jistě i jednou z příčin katastrofálního stavu polského národního hospodářství. Nikoli ovšem proto, že jde o soukromé výrobce, ale proto, že v daném systému se jim brání rozvíjet se tak efektivně, jak se soukromý sektor v zemědělství rozvíjet může. Politická moc není na jedné straně s to nahradit soukromé zemědělství kolektivizovaným (ani v té mizerné kvalitě jako např. v SSSR), na druhé straně se však bojí dovolit soukromým zemědělcům efektivně vyrábět, ztěžuje jejich situaci, potlačuje je soustavně jako «cizí element». Výsledkem je proto stagnace produktivity zemědělské výroby horší než v sousedních zemích sovětského bloku.

Také širší hospodářské vztahy k Západu jsou ve skutečnosti v polském případě deformovanými vztahy. Skutečná schopnost Polska uplatnit se ekonomicky na západních trzích a začlenit se do západní dělby práce je stejně omezená a špatná jako u jeho sousedů; mnohem větší je vlastně jen zadluženost Polska na Západě. Vzhledem k rozsahu svých dluhů na Západě by Polsko vlastně mělo mít ekonomiku mnohem výrazněji integrovanou na Západ, ale ve skutečnosti je tato ekonomika plně integrována v rámci RVHP. Výsledkem může být jen faktická neschopnost platit dluhy Západu a zároveň celková nižší výkonnost národního hospodářství – obojí opět výraznější než u sousedů Polska v sovětském bloku.

I ve sféře ideologicko-politických vztahů jsou některé polské zvláštnosti projevem stavu, kdy systém je především prostě nefungujícím systémem. Skutečně suverenní postavení v této sféře v Polsku jistě nemá komunistická strana; nemá je však ani katolická církev a tím méně je mají skupiny tzv. disidentů, ačkoli jsou v Polsku po léta více tolerovány než v sousedních zemích. Protože však při tom zároveň celý politický systém není utvářen jako systém pluralitní, nýbrž jeho fungování předpokládá autokratického suveréna v ideologicko-politické oblasti, je výsledkem především stav, kdy politický systém funguje ještě méně efektivně než v sousedních zemích sovětského bloku. Rozpory mezi formálními a neformálními strukturami jsou v Polsku silnější, nevíra ve schopnost oficiálních struktur prosadit své vlastní záměry je tu více úplná a ještě všeobsáhlejší, výrazněji než v jiných zemích sovětského bloku se zmocnila jak ovládaných, tak i vládnoucích. Korupce, cynismus a apatie jsou výsledkem takového stavu mnohem spíše než růst liberálně-demokratických hodnotových orientací.

Díváme-li se na věci z tohoto hlediska, spočívá význam hlavních specifických rysů společensko-politického systému v Polsku nikoli v otevírání konkrétní cesty pro větší demokratizaci, nýbrž v tom, že systém sovětského typu je tu méně stabilizován. Nefungující systém je totiž vždy nutně nestabilní systém. Z hlediska sovětského bloku jako celku je za těchto okolností ovšem nejdůležitější zvláštností Polska již po několik let to, že tato země je oním *nejslabším článkem řetězu*, o němž už

Lenin vždy říkal, že může ovlivnit vývoj celého řetězu událostí i zemi.

Už jen z tohoto důvodu si s polským vývojem musejí sousední státy sovětského bloku dělat více starosti, než by se zdálo nutné vzhledem k rozdílům, které mezi nimi a Polskem existují. Ačkoli v NDR nebo v Československu nehrozí žádný z oněch zvláštních rysů polského vývoje, o kterých jsem právě hovořil, hrozí přece jen nefungující a nestabilní systém v Polsku odhalit i bez toho nebezpečné projevy nefungování a nestability vlastních společensko-politických systémů u sousedů.

I bez polských událostí začala 80-tá léta z tohoto hlediska v sovětském bloku velmi neradostně. Všechny státy bloku oficiálně ohlásily, že růst výroby i růst životní úrovně se už podle plánu omezuje na minimum; fakticky se stalo oficiálním heslem udržet dosaženou životní úroveň, nikoli ji zvyšovat. To samo o sobě už výrazně postihlo celý mechanismus, spojující politickou loajalitu s hmotnou životní úrovní. Strach, že tento mechanismus nebude nadále s to zajistit stabilitu alespoň v takovém rozsahu jako v 70-tých letech, ovládl mocenské elity v sovětském bloku už před událostmi polského podzimu.

Masové stávky v Polsku, které si vynutily jednak uznání nezávislých odborových organizací, jednak pád celé jedné garnitury mocenské elity a nástup garnitury nové, vyvolaly za takové situace mezi mocenskou elitou sousedních zemí jistě především snahu o potlačení podobných tendencí u nich doma, snahu o izolaci polské nákazy za každou cenu. Je nesporné, že i volání po vojenské intervenci, jak se projevilo přímo v tisku československém a nepřímo v tisku sovětském i v NDR, přímo souviselo (a i do budoucna bude souviset) s touto vystrašenou reakcí: ani v roce 1970 ani v roce 1976 neovládl elity sousedních zemí tak silný strach z možného vývoje v Polsku jako nyní, neboť tehdy se necítily samy u sebe doma v tak labilní situaci jako v roce 1980, a vývoj v Polsku samotném se podařilo udržet v užších mezích.

Jestliže však k vojenské intervenci v Polsku nakonec nedojde, nezmezí tím polská výzva se světa. Mocenské elity ve všech zemích s politickým systémem sovětského typu budou postaveny před nutnost řešit problém, jak u sebe doma předejít podobné destabilizaci systému jako v Polsku. Bude to výzva stejně neodstranitelná, jako byla v polovině 50-tých let výzva spojená po Stalinově smrti s krizí tehdy působícího stabilizačního mechanismu masového politického teroru.

Tím není ovšem řečeno, že mocenské elity v těchto zemích se vydají po cestě rozvoje demokracie, že je to nová «éra liberalizace». Je tu naopak reálná možnost, že budou hledat východisko alespoň v částečném návratu k mechanismu politického teroru. Vyřešit však problémy stabilizace vlastních společensko-politických systémů pro podmínky 80-tých let budou tyto elity nakonec musit. Určitý *pohyb* v těchto systémech, které se v průběhu minulého desetiletí vyznačovaly až mimořádnou stagnací a nepohyblivostí, je tedy v souvislosti s polskou výzvou reálný, ba nutný. Je jisté, že směr tohoto pohybu budou ovlivňovat nejenom vnitropolitické faktory zemí sovětského bloku, ale i faktory mezinárodní situace, která se pro 80-tá léta rovněž v určitých rysech nově a zatím ne zcela přehledně konstituuje.

V rámci tohoto článku není proto možné ani v hlavních rysech uhadovat, kam tento směr pohybu v sovětských systémech bude nakonec mířit.

Tlak «zdola» a meze systémových změn v Polsku

Na rozdíl od «pražského jara» roku 1968, které začalo jako reforma «shora», z iniciativy reformních proudů uvnitř oficiálních mocenských struktur, otevřela se cesta současného vývoje v Polsku výhradně tlakem «zdola», z iniciativy společenských sil, stojících mimo oficiální mocenské struktury. V praxi se tak prokázalo, že metoda, kterou se společensko-politické systémy sovětského typu stabilizovaly v 70-tých letech a která spočívala v tom, že všechny kriticky, reformně a opozičně orientované síly byly vytlačeny mimo vládnoucí stranu a mimo oficiální politické struktury, může mít jen omezený, dočasný úspěch. V tomto smyslu dal vývoj v Polsku od podzimu 1980 za pravdu také politické orientaci, jakou nastoupily v 70-tých letech kritické opoziční proudy nejvýrazněji právě v Polsku. Tato orientace, již před léty teoreticky formulovaná zejména Adamem Michnikiem a v praxi zastávaná nejvýrazněji skupinou známou pod zkratkou KOR, správně předpokládala, že po porážce reformního proudu uvnitř komunistických stran zemí sovětského bloku může být cesta dalšímu vývoji reálně otevřena právě jen tlakem zdola, který se zformuje mimo stranu a mimo oficiální politické struktury.

Polsko bylo jedinou zemí sovětského bloku, v níž se také v průběhu 70-tých let už dvakrát – v prosinci 1970 a v létě 1976 – politické možnosti takového tlaku v praxi potvrdily. To dodalo kritickým a opozičním společenským silám sebedůvěru, která v jiných zemích (zejména v ČSSR po roce 1968) chybí. Požadavek svobodné tvorby a činnosti na oficiálních strukturách *nezávislých* institucí vzaly při tom za svůj nikoli jen malé skupiny intelektuálů, ale nejvýznamnější sociální síly země: dělnictvo velkých průmyslových aglomerací a soukromí rolníci. Jeho konkrétním ztělesněním jsou nyní nezávislé odbory «Solidarita» – v závodech již politickou mocí vynuceně uznané, na venkově žijící v podobě ještě nelegalizované.

Vznikla tak situace, kdy sice opravdu jde o novou podobu odborového hnutí, ale zdaleka ne jenom o odborové hnutí: jde tu o principiální možnost institucionalizovat politickou vůli sociálních sil, které v oficiální institucionální struktuře nenacházejí buď vůbec, nebo alespoň ne uspokojivou měrou možnost své zájmy a potřeby projevit a vůči politické moci uplatnit. To se konkrétně projevuje v široké škále politických požadavků, které nezávislé odbory vytyčují: od klasických pracovních a sociálních problémů sahají tyto požadavky až ke svobodě tisku a náboženského vyznání, zasahují prakticky všechny sociální vrstvy a také politická seskupení (např. požadavkem osvobodit politické vězně včetně představitelů otevřeně nacionalistických a protisovětských skupin). Oficiální mocenské struktury se při tom ukázaly neschopné zabránit vzniku a rozvoji pro ně nežadoucí nové instituce, neboť by to hrozilo otevřeným mocenským konfliktem s nejsilnějšími sociálními skupinami polské společnosti.

Není divu, jsou-li tímto stavem věcí až po krajní mez znepokojeni držitelé moci v Polsku i v sousedních zemích. Pokud hodnotí tuto situaci z hlediska své oficiální ideologie «marxismu-leninismu», musí se rozpomenout na Leninovu charakteristiku revoluční situace jakožto situace, kdy vládnoucí vrstvy už nemohou dosavadními prostředky vládnout a ovládané vrstvy už nechtějí být dosavadními prostředky ovládané. Současná situace v Polsku je opravdu zárodečným stupněm takovéto dle Lenina revoluční situace.

Co by však mohla znamenat v současném Polsku sociálně-politická revoluce, tj. stav, kdy by existující sociálně-politický systém byl vystaven eruptivnímu rozpadu a skutečně existující sociální a politické síly by otevřeně zformulovaly své požadavky a pokusily se je uskutečnit v praxi? Musila by znamenat odstranění komunistické strany od moci, rozpad této strany jakožto organizace mocenské elity (ve smyslu zvláštní sociální skupiny). Ve sféře sociálně ekonomických vztahů by musila znamenat na jedné straně nové formy kolektivního vlastnictví, na druhé straně rozvoj silného soukromovlastnického sektoru v zemědělství, službách a zřejmě i v části průmyslu. Nejsilnější ideologickou orientací by při tom v dnešním Polsku nejpravděpodobněji byla orientace křesťansko-sociální v nejširším ideologicko-politickém smyslu slova, která by přerůstala v orientace sociálně demokratického reformismu, samosprávných koncepcí a zároveň také v liberální pojetí politických a občanských práv a svobod. Formulace L. Kolakowského o konzervativně liberálním socialismu, přijímaná nyní spíše jako literární bonmot, by takovouto skutečnost dosti přesně vystihovala.

Je sotva představitelné, že kdyby sociálně-politická revoluce tohoto zaměření skutečně začala (neřku-li zvítězila), zůstalo by Polsko «pevným článkem spojenectví Varšavské smlouvy» v tom rozsahu a smyslu, jak si to jako nezbytnou podmínku «přátelských vztahů» představuje politické vedení v Moskvě. Zcela suverenní, nezávislý polský národní stát, který – kdyby se rozhodoval opravdu podle vůle svých občanů – by nezůstal podřízeným článkem sovětského bloku, by byl logickým důsledkem takovéto revoluce. O tom se sice dnes nikde otevřeně nemluví, ale sotva je to proto nepravdivá deduce.

Na tomto místě je ovšem nutno položit zcela jasnou otázku: přeje si dnes vůbec někdo takovou sociálně-politickou revoluci v Polsku s takovými důsledky? Pokud nebereme v úvahu malé extremistické skupiny, jaké vždy a v každé společnosti existují, je odpověď na tuto otázku zcela záporná. Ani v Polsku, ani na scéně současné evropské a světové politiky nelze najít jedinou politicky relevantní sílu, která by takovýto vývoj v Polsku považovala za žádoucí.

V Polsku samotném si vývoj s takovými důsledky nepřeje ani oficiální politická moc, ani církve, ani nezávislé odbory «Solidarita», ani kritické a opoziční skupiny s větším vlivem, jako např. KOR. Není tu také sociální vrstva v polské společnosti, spjatá s takovými představami o vývoji situace. Ne proto, že by kterýkoli z uvedených požadavků hypotetické revoluce neměl svého nositele: naopak, všechny tyto požadavky své nositele mají – proto jsou také latentně obsaženy v současné polské situaci. Není tu však nositele takových poža-

dvaků, který by si zároveň neuvědomoval jejich plnou *nereálnost*. Existuje naopak zcela jasné vědomí, že orientovat se na takovouto sociálně-politickou revoluci znamená zcela neodvolatelně způsobit porážku celému existujícímu hnutí, vyvolat místo pozitivní změny poměrů národní katastrofu pro Polsko.

Z hlediska mezinárodních politických sil je situace sice mnohem složitější a rozpornější, má však rovněž společného jmenovatele: žádná z relevantních politických sil v dnešní Evropě není svými zájmy spojena s revolučním zhroucením společensko-politického režimu v Polsku. V rámci tohoto článku není možné podrobněji tuto tezi argumentovat. Souvisí to však především se stavem, kdy všechny politické síly, angažované v evropské politice, mají zájem na tom, aby politická situace byla kalkulatelná a nikoli nevypočitatelná. Sociálně-politická revoluce v Polsku by ovšem zcela nutně vytvořila právě situaci nevypočitatelnou.

Z hlediska ortodoxních levicových ideologů lze ovšem takovou situaci – jak evropskou, tak vnitřní polskou – označit za politováníhodnou. Pokud však bereme do úvahy skutečné hrozby ozbrojených konfliktů v atomovém věku a pokud rozlišujeme mezi logikou revoluce a logikou hazardní hry, je možno právě tuto situaci chápat jako naději pro reálně možný postupný vývoj společensko-politického systému v Polsku a případně – v dlouhodobé perspektivě – i v celém sovětském bloku.

Dosavadní praktický průběh událostí v Polsku takovou nadějí v jisté – byť i ne příliš velké – míře opravňuje. Ve vnitropolitickém vývoji Polska od září loňského roku do ledna letošního roku bylo právě vědomí nežádoucnosti a *nereálnosti* sociálně-politické revoluce proti existujícímu systému nejdůležitější základnou všech doposud uskutečněných praktických kroků jak oficiální moci, tak také kritických a opozičních sociálních a politických sil. Od průběhu stávek a s nimi spojených vyjednávání, přes uzavřené dohody mezi vládou a nezávislými odbory až po dále pokračující boj za uskutečnění dohodami zaručených změn, udávalo právě vědomí *nutnosti kompromisu* základní tón.

Bylo a je to však spojeno s nemalými obtížemi a také s nemalým nebezpečím, že kompromis nebude v některou chvíli včas a pro obě strany přijatelně nalezen. Na obě strany konfliktu klade tato situace nové, někdy přímo paradoxní nároky: jak revoltující opozice, tak oficiální politická moc musí často postupovat právě opačně, než jak by vyžadovala abstraktní logika jejich vlastní výchozí pozice i navyklé metody jejich vlastního jednání.

Pro síly oponující systému a usilující o systémové změny spočívá základní paradox situace v tom, že čím větší je jejich úspěch v počáteční fázi, kdy se *otevře možnost* systémových změn, tím větší jsou nároky na změnu metod jejich působení ve druhé fázi, kdy je *dosaženo kompromisu*. Bez takové změny jak metod, tak do jisté míry i cílové orientace politických akcí hrozí těmto silám ve druhé fázi vývoje naopak neúspěch.

Pro základní politickou sílu v dnešním Polsku – nezávislé odbory «Solidarita» – je právě v tom skryt klíčový problém pro nejbližší budoucnost. Jejich úspěch byl podmíněn tím, že užily stávku (a hrozbu generální stávkou) k tomu, aby donutily politickou moc k zásadnímu ústupu: k legalizaci nezávislých odborů. Tím se právě otevřela možnost

systemových změn. Kdyby v této základní otázce – uzнат nebo neuzнат právo na existenci nezávislých odborů – vedení stávkujících dělníků bylo bývalo přistoupilo na nějaké podmínky, které by uznání nových odborů odsouvaly až do budoucnosti, do situace, kdy generální stávka už by nebyla pro moc aktuální hrozbou, byla by se sotva sama možnost systémových změn bývala otevřela.

Zároveň však vítězství «Solidarity» bylo už od této první fáze vývoje kompromisem určitého druhu. Spočíval v uznání tzv. «vedoucí úlohy komunistické strany ve státě» se strany nezávislých odborů. Byl to však kompromis z hlediska, při kterém jako nekompromisní řešení vystupuje alternativa sociálně-politické revoluce. Takové alternativě dohoda mezi stávkujícími a vládou uzavírala dveře. Tento kompromis však neuzavíral možnost otevřít cestu systémovým změnám v tom smyslu, že nezávislé odbory *jako složka* politického systému dostaly kvalitativně jiné postavení než předchozí odborová organizace, všestranně podřízená stranickému a státnímu aparátu.

Avšak právě tím, že v první fázi dosáhly nezávislé odbory zásadního úspěchu (uznání své existence státem), změnilo se jejich vlastní postavení: staly se *součástí* politického systému, přestaly být mimo oficiální politickou strukturu stojící silou. Tím se ovšem v jistých směrech – nikoli ve všech – změnily i cíle, které si mohou klást, i metody, jimiž svých cílů mohou dosahovat. V jistém smyslu zaujaly místo svého původního konkurenta – někdejších oficiálních odborů; tento konkurent se rozpadl a přestal být i formálně hlavním partnerem politické moci, zatímco «Solidarita» zaujala právě toto místo.

Ve druhé fázi vývoje, kdy jde a nadále půjde o prosazování dalších a dalších postupných systémových změn, zůstávají tedy nezávislé odbory jistě i nátlakovou silou, nemohou však být *jenom* nátlakovou silou jako ve fázi první, kdy měly podobu koordinačního stávkového výboru. Sama stávka nemůže také nadále zůstat ani jedinou, ani v mnoha situacích hlavní metodou prosazování jejich cílů. Stručně lze říci, že jsou nátlakovou silou se *spoluzodpovědností* za společensko-politické rozhodování a vývoj v celé zemi a tedy i za to, zda hospodářská, sociální a politická situace v zemi vyžaduje nebo nevyžaduje například generální stávku jako formu nátlaku na státní moc.

Pokud vedení nových odborů (či aspoň jeho většina) a většina jejich členů správně nepochopí tuto změnu své vlastní situace, která nastala právě jejich zásadním vítězstvím, může být v dalších fázích vývoje ohroženo i to, co už bylo úspěšně vybojováno. Prakticky se spory o pochopení nové situace vyjadřují navenek jako rozpor mezi tzv. radikálním a umírněným přístupem k celé řadě otázek. Jde zejména o to, zda hlavní zbraň – stávka a generální stávka – má být stále znovu užívána, respektive jak často a k prosazení kterých požadavků užita být může a musí. Charismatický dělnický vůdce polského podzimu Lech Walesa sám stále znovu musí prožívat svízelnost této situace vždy, kdy je ve vedení odborů přehlasován.

Síly předchozí oficiální mocenské struktury, institucionálně představované zejména komunistickou stranou a státním aparátem (přes všechnu vnitřní diferenciaci v těchto institucích), jsou stavěny před jinou, avšak pro ně neméně obtížnou

paradoxní situaci. Čím více se v první fázi vývoje zřekly základní metody svého předchozího působení na společnost – násilného prosazování vlastní vůle bez ohledu na vůli ovládaných sociálních sil – tím úspěšněji dosáhly v konfliktu kompromisu a udržely se v roli partnera opozičních sil. Ve druhé fázi, kdy kompromisu bylo již dosaženo, nemohou prostě jen nadále postupovat stejným způsobem, protože by tím právě tuto svou roli ohrožovaly: musí se stát aktivním obhájcem těch prvků kompromisu, které oponující síly od počátku přijaly jen nerady a pod tlakem situace.

Základní otázka však spočívá v tom, *jak a jakými metodami* lze v situaci, která stále má ráz zárodku situace revoluční, uzavřený kompromis v praxi opravdu udržet. Dokud oficiální mocenské struktury (nebo alespoň rozhodující většina v jejich rámci) nepochopí, že i pro ně vznikla situace nová, která nastala právě tím, že se udržely nikoli jako absolutní moc, ale jako *jedna ze dvou stran* kompromisu, mohou v dalších fázích vývoje ohrozit i to, čeho v první fázi dosáhly. Rozpory, které z toho v praxi stále znovu v různých konkrétních otázkách vznikají, se budou projevovat jako spory mezi reformistickými a konzervativními silami uvnitř oficiálních mocenských struktur. Jde zejména o to, zda mocenské struktury pochopí, že dosažený kompromis je výchozí základnou pro další vývoj a nikoli trvalým stavem stability bez vnitřní dynamiky, bez perspektivy systémových změn. Že násilné prosazování vlastní vůle bez ohledu na vůli ovládaných sociálních sil je nadále už nemožné jako základní metoda vládnutí v systému, který se právě kvůli této metodě ukázal systémem ve všech ohledech nefungujícím.

Oficiální mocenská struktura a její představitelé v čele se Stanislavem Kaniou jsou při tom – na rozdíl od opozičních sil – přímo a silně závislí nejenom na reagování vnitrosociálních sil v Polsku, ale také – a často především – na reagování mocenského centra v Moskvě. Jejich situace je proto jistě složitější než situace revoltující opozice – ale to je prostý důsledek faktu, že jsou oficiální mocenskou elitou, přímo odpovědnou za celý předchozí vývoj a současný stav Polska.

Základní problém nynější situace v Polsku lze tedy stručně vyjádřit asi takto: jde o to, zda se podaří vytvořit na trvalo institucionální systém, který by rozpory a sociální i politické konflikty i v systému «reálného socialismu» uznal za normální a trvalou věc a který by byl s to tyto konflikty trvale řešit stále novými dohodami a kompromisy mezi mocí a ovládanými sociálními silami a nikoli jejich potlačováním nebo snahou o jejich odstranění sociálně-politickou revolucí.

Podmínkou toho, aby se takové řešení vůbec mohlo uskutečnit, ovšem je, aby nedošlo ani k erupci a zhroucení nyní existujících společensko-politických struktur, ani k násilnému pokusu vrátit situaci do stavu před podzimem roku 1980 (například sovětskou vojenskou intervencí, ale případně i bez ní, mobilizací násilí vnitropolitických sil).

Jakou konkrétní institucionální podobu a jaké konkrétní formy i metody politického života se při tom uplatní – to nelze předem prorokovat a dedukovat ani ze vzorů pluralitní politické demokracie v jiných zemích, ani z abstraktní logiky sovětského modelu politického systému. Lze předpokládat, že obojí tu bude jak potlačeno, tak zastoupeno – v

podobě kompromisu, jaký vytvoří konkrétní vztahy sociálních a politických silokřivek, existující právě jen v současném Polsku. Takových historicky specifických vlivů působí v dnešním Polsku celá řada a v rámci tohoto článku není možné je analyzovat.

Budiž však alespoň na okraj řečeno, že jedním z takových faktorů je katolická církev v Polsku. Má zvláštní postavení instituce s obrovským ideově-politickým vlivem ve společnosti a je zároveň značnou měrou nezávislá na nynější podobě konfliktu mezi mocí a sociálními silami dělnictva a rolnictva. Obě strany konfliktu se proto nutně pokoušejí hledat v ní určitou oporu a tím jí propůjčují roli svérázného zprostředkovatele kompromisů – byť i s možnostmi přece jen omezenými. Samy zvláštní zájmy církve, jež nejsou totožné ani se zájmy moci, ani se zájmy sociálně-politických opozičních sil také umožňují, aby církev jistou měrou k nalézání kompromisu opravdu přispívala. Skutečnost, že se při tom Marx musí obracet v hrobě a Lenin ve svém mauzoleu, nemá při tom reálného významu v «reálném socialismu»: není tomu tak zdaleka poprvé a také ne naposled.

* * *

Nedojde-li tedy k násilnému potlačení nastoupeného vývoje v Polsku, je tu naděje na vznik čehosi *nového* v rámci společensko-politických systémů sovětského bloku. Stav, který by při tom mohl být v Polsku dosažen, se bude lišit od představ, které měli reformátoři v KSC roku 1968. Ti se snažili zavést cílevědomě, podle ideologicky motivovaných programů, jakýsi z jejich hlediska optimální společensko-politický systém, který by kombinoval sociální struktury sovětského typu s politickými strukturami pluralitního typu. Do značné míry ovládala tyto programy představa *harmonie* mezi ovládanými sociálními silami a osvícenou, «vědecky jednající» politickou mocí. V Polsku se otevírá určitá naděje, že by tu vznikl společensko-politický systém, vytvářející možnost ke stále novému kompromisnímu překonávání *trvalých konfliktů* mezi ovládanými sociálními silami a politickou mocí. Představa tedy ne tolik nadaná «lidskou tvář», za to však možná podstatně realističtější.

Polsko by při tom nebylo ani prostě nějakým druhým Maďarskem. V Maďarsku, stručně řečeno, vládne společensko-politický systém, který na bázi sovětského modelu provádí celkem úspěšně politiku jako umění možného v tom směru, že tlumí v zárodku některé sociálně-politické konflikty a s odkazem na zkušenost roku 1956 (i 1968 v sousedním Československu) udržuje latentní opozici ve vědomí, že více se reálně udělat nedá. Dlouhodobě viděno je to však spíše recept, jak zařídit snesitelný život lidí ve slepé uličce, než jak otevřít perspektivu vnitřní dynamiky systému. Polsko dnes naopak obsahuje naději – jak už řečeno, ne velkou – že by se právě pro tuto vnitřní dynamiku pootevřely dveře – byť i s těžkostmi, se stále novými kompromisy, s hrozícím nebezpečím.

Kdyby k tomu došlo, mohl by polský vývoj znamenat začátek nové vývojové fáze společensko-politických systémů, mohl by být počátkem konce Brežněvovy éry relativní stabilizace stále ještě totalitního systému stalinské provenience. Právě proto

však polskému vývoji stále hrozí a bude hrozit nebezpečí, že i při úspěšném zvládnutí vnitropolitických konfliktů ve směru, který v tomto článku považujeme za žádoucí, přijde smrtelný úder z iniciativy sil za polskými hranicemi.

Konečně pak zbývá ještě jedna alternativa – ne příliš pravděpodobná, ale přece jen možná. Nelze vyloučit, že podobně jako po pádu Gomulky v roce 1970 by se i nyní podařilo vrátit postupně pomocí

špatných kompromisů vývoj zpět. To by ovšem v každém případě znamenalo opět stabilizaci jen velmi dočasnou a na jejím konci by pak s větší pravděpodobností čekala opravdu už nezvládnutelná erupce dosavadního společensko-politického systému.

Psáno 25. ledna 1981 pro měsíčník «Das Parlament»

Hranice, které nelze překročit

Přinášíme rozhovor uveřejněný 9. února 1981 v západoněmeckém časopise «Der Spiegel». Jeho redaktoři interviewovali ve Varšavě katolického spisovatele Wladysława Bartoszewského, který je dosud osm let tajemníkem polského PEN-klubu. Od roku 1974 přednáší na katolické univerzitě v Lublinu o soudobých dějinách Polska a střední Evropy, a je spoluzakladatelem tzv. létající univerzity.

Po uvěznění v Osvětimi na počátku války působil v domácím protinacistickém odboji, později se zúčastnil varšavského povstání a organizoval výbor na záchranu židovských občanů ohrožených vyhlazením. Po válce strávil 6 let v staliniistickém vězení. Władysław Bartoszewski napsal osm knih o polských dějinách a je dopisovatelem krakovského časopisu «Tygodnik powszechny».

Některá zjištění, zejména v začátcích rozhovoru, byla od jeho doby překonána vývojem. Mnoho dalších zdiskreditovaných funkcionářů státních, stranických a hospodářských musilo odejít. Došlo k dohodám mezi vládou a nezávislými odbory o volných sobotách, o postavení soukromých rolníků a organizaci studentů. Avšak debátované myšlenky, zejména dlouhodobějšího rázu, zůstávají aktuální a pro nás zajímavé.

«Pane profesore Bartoszewski, již počtvrté se v předminulém týdnu polská vláda a odborová organizace Solidarity v poslední minutě shodly na kompromisu. Dají se takové zatěžkávací zkoušky stále opakovat?»

Na tuto otázku je třeba odpovědět protiotázkou: Kd za to může, že se situace vyhrocuje? Jistě není žádná z obou stran bez viny. Ale která strana nese větší vinu?

«Jak to vidíte vy?»

Vládní strana, protože s obyvatelstvem nemluví seriózně, upřímně. Kličkuje. Nejen odbory, ale obyvatelstvo vůbec, se právem obávají, že lidé dobré vůle nehrají ve straně a ve vládě dosti velkou úlohu a že se jednání ne vždycky účastní praví partneři.

«Ale strana přece v mnoha směrech soustavně povolovala, krok za krokem ustupovala.»

«Věříte tomu opravdu? Konstatuji, že z jedenadvaceti bodů gdaňské dohody jsou uskutečněny teprve čtyři: bod o mši svaté v rozhlase, povolení

stavby a slavnostního zasvěcení gdaňského pomníku (padlým dělníkům. – Pozn. Listů), příslib, že smí odborová organizace vyložit své stanovisko ve sdělovacích prostředcích, a konečně dohoda o 42 hodinovém pracovním týdnu.

«Zbývá tedy 17 nesplněných bodů.»

Ano. A mezi nimi ten snad nejdůležitější: otázka zmírnění – zmírnění, ne odstranění! – cenzury. Dám vám příklad. Polská akademie věd vládě doporučila, aby s odbory vyjednávala seriózně, čili aby posuzovala situaci věcně a střízlivě. Druhé straně doporučila, aby zachovala klid, kladla umírněné požadavky a svá přání nestupňovala.

Sdělovací prostředky referovaly pouze o doporučeních adresovaných odborům, nikoli však o kritice vlády. To dokazuje, jak je zmírnění cenzury důležité pro zlepšení sociálního ovzduší.

«Nikdo nepopírá, že je tento požadavek oprávněný. Ale k čemu ta neustálá hrozba nejtěžším klackem, generální stávkou?»

Největší potíží spočívá v nedostatku vzájemné důvěry. Polská společnost považovala gdaňskou dohodu jako celek za minimum svých požadavků a očekává, že bude nyní splněno alespoň toto minimum. Jestliže chce vláda z tohoto celku splnit jen několik bodů, nezůstává pracujícím jiná zbraň, než stávka.

«Jde tedy ve skutečnosti...»

Jde především o lepší sociální klima. Opakuji ještě jednou: o více důvěry. Ovládaní musí znovu získat důvod k větší důvěře ve vládnoucí.

«Nemyslíte, že se věčné hádky a stávky polskému obyvatelstvu pomalu znechutí? Že už neprojeví pochopení, když práce bude stát a zásobování se ještě zhorší?»

Ano, takové hlasy se vyskytly. Ale díky málo moudrému postoji vlády přišli lidé velice brzy na to, že stávková zbraň je koneckonců neúčinnější. Kromě toho vědí Poláci docela přesně, že zásobovací potíže nejsou způsobeny stávkami. Naše vláda za deset let nesmyslně prohospodařila miliardy dolarů. Teď dělá, jako by všechny projevy nedostatku byly zaviněny stávkami od srpna do ledna. To lidi jenom popuzuje.

«Popuzuje natolik, že v jednotlivých vojvodstvích požadují propuštění stranických tajemníků.»

Existují straničtí tajemníci, ve kterých veřejnost vidí zločince.

«Možná. Ale radikálové ve společnosti tu poža-

dují něco, co strana naprosto nemůže splnit: Žádají, aby strana vyslala do odpovědných pozic zcela nové kádry. Kde se mají vlastně brát?»

K tomu vám musím říci, že mám o polské komunistické straně mnohem lepší mínění. Jsem přesvědčen, že se v tomto třímiliónovém houfu určitě najde mnoho mladších, slušných a inteligentních lidí, dokonce dobrých odborníků, kteří mají schopnost řídit zemi lépe a demokratičtěji.

Ostatné může stát sáhnout i k dobrým nekomunistům. Ať dostanou i lidé bez stranických legitimací přístup k odpovědným místům. To by rozhodně pomohlo.

«Další spor, který se zase vystupňuje až k hrozbě odborů stávkou a k hrozbě vlády vězením a rekvizicemi, už začal: spor o připuštění rolnických odborů. Považujete takovou odborovou organizaci za oprávněnou?»

V každém případě si to vláda příliš zjednodušuje, když říká: Rolníci jsou samostatnými výrobci, čili nikoli zaměstnanci, a tedy nemají právo založit odborovou organizaci. U nás v Polsku totiž rolníci nejsou samostatnými výrobci.

Pokud nejsou ochotni dodávat státu své výrobky za přesně stanovenou cenu, nemohou si kupovat ani zemědělské stroje ani osiva a různé jiné potřeby. To dává jejich požadavku samosprávy – myslím hospodářské samosprávy zdola – plné oprávnění.

«Copak to musí být odborová organizace?»

Možná, že Nejvyšší soud najde nějaké řešení při formulaci návrhů na opravu stanov. Dalo by se uvažovat o rolnické samosprávě s tím či oním názvem, ale třeba i s názvem Solidarity.

«V posledních týdnech se ukázalo, že odborářské vedení s Walesou v čele vykonává malý vliv na události jinde v zemi. Mohou Walesa a «Komise národního dorozumění» skutečně nadále mluvit a jednat za veškerých deset miliónů členů Solidarity?»

Kdopak kdy řekl a kde stojí psáno, že pan Walesa má rozhodovat absolutně o všem, co se děje v městě vzdáleném 500 kilometrů? Jinde v zemi mají lidé často jiné problémy, než ve Varšavě nebo Gdaňsku. Strčit všechny dělníky nebo zaměstnance nebo vědecké pracovníky nebo studenty pod jeden klobouk není přece možné.

«Čímž se odbory neustále vystavují obvinění z anarchie».

Co je to anarchie? Regionální požadavky, i protichůdné, jsou přece docela normální ve všech odborových organizacích světa.

«V pluralitních společnostech. Jenže Polsko není pluralitní společnost. V Polsku vyjednávají zatím jen dvě strany – vláda a Walesa».

Trvám na tom: V Polsku nevládne anarchie. Vládne tu naopak zcela podivuhodná míra disciplíny – podivuhodná především proto, že nám v posledních desetiletích nebylo umožněno získávat demokratické zkušenosti.

Polsko se skládá z 49 vojvodství. Takže je přirozené, že se tu nebo tam občas klade nějaký separátní požadavek. Koneckonců nejsou lidé andělé. Jedině pevně organizovaná protistrana by mohla vyloučit takovéto separátní požadavky. Avšak odborová organizace Solidarity nechce být takovou protistranou.

«Má dostatečnou moc, aby prosadila svou vůli?»

Jakou má výkonnou moc? Žádnou, naprosto žádnou. Walesa je odkázán na dobrovolné uznání. Za těchto okolností se mi zdá podivuhodné, ba obdivuhodné, že nachází tolik poslušnosti a tolik důvěry.

«Kde leží podle vašeho názoru ona hranice demokratizace, kterou Polsko nesmí překročit, aby přece ještě nevyvolalo takzvanou bratrskou pomoc sousedů?»

Především nesmí Polsko ohrozit podstatné vojenské, zahraničně politické a hospodářské zájmy velké socialistické rodiny národů.

«Čili nesmí vystoupit z Varšavské smlouvy a z Rady vzájemné hospodářské pomoci».

Správně. Za druhé musí komunistická strana zůstat schopna fungovat. Potřebujeme mít v Polsku výkonnou, akceschopnou, odpovědnou komunistickou stranu. Totální rozklad této strany by byl neštěstím. To říkám jako nekomunista, jako takzvaný opozičník.

«Komunistická strana s písemně zaručenou vedoucí úlohou?»

Uznávám prvenství strany při uskutečňování socialismu, jak to stanoví ústava. To ovšem neznamená, že by každý člen strany na každém pracovišti a v každém podniku musel mít vedoucí úlohu.

«Pane profesore, katolická církev, kterou strana již před srpnovou stávkou v Gdaňsku tiše uznala jako druhou státní sílu v Polsku, se v posledních měsících chovala nápadně zdrženlivě. Na které straně vlastně církev stojí? Posiluje Solidarity anebo z důvodů státního zájmu chrání stranu, která je terčem náporu?»

Církev stojí jednoznačně na straně společnosti, tedy na straně obyvatelstva. Ale církev jako instituce je si více, než řadový obyvatel vědoma, jaká nebezpečí mohou vzniknout, i kde leží hranice možného v tomto okamžiku.

«Nejdůležitější rozhodnutí o osudu Polska, především pokud jde o jeho budoucnost jako svrchovaného státu, se dají očekávat od sjezdu komunistické strany. Domníváte se, že se Kania udrží v čele strany?»

Nemám k panu Kaniovi žádný osobní vztah, a rovněž nevím, zda je nejlepším stranickým tajemníkem, jakého bychom mohli mít. Ale musím říci, že se v polské veřejnosti ozývají hlasy, podle kterých by se mohl v nejbližší době dostat nahoru někdo, kdo je horší, než on.

«Třebaže to zní paradoxně, musí právě reformní síly v Polsku mít zájem na tom, aby se toho času ve straně neprosadily příliš liberální síly. Neboť s reformátory v čele, třeba jako roku 1968 v Československu, by se sovětské vedení nesmířilo».

Přiznám se vám, že žádné důležité, vlivné liberální síly v ústředním výboru strany neznám. Pokud tam existují, jsou tak dobře zamaskovány, že se o tom nic neví. Vidím síly, které jsou pro střední, možná pragmatický kurs, a síly, jež se přimlouvají za zostření kursu. Domnívám se, že střední kurs je dnes moudřejší.

«Nyní vzbuzuje projev člena politbyra Olszow-

ského z minulého týdne obavy. Dal velice jasně najevo, že se strana nehodlá zřítí své – jak to vyjádřil – centralisticko-leninské tradice a že se postaví proti jakékoli reformě strany. Znělo to téměř, jako by se tu byl někdo nabízel Sovětům za polského Husáka».

Cožpak jste slyšeli v posledních letech jediného směřodatného polského komunistu, aby se vyslovil proti marxismu-leninismu?

«Lidé jako gdaňský stranický tajemník Fiszbach, který je přece členem politbyra, nebo člen ÚV Rakowski přece jen předložili po gdaňské dohodě pojem vedoucí úlohy strany nově k diskusi, a tím naznačili možnost přehodnocení. Ale to, co teď říká Olszowski, vrhá Polsko zpět do doby před rokem 1956».

Ono se v politice ne vždy postupuje tak, jak se řeční, a často se z různých důvodů řeční, tak a v konkrétních případech docela jinak.

«Čímž se zase dostáváme ke klíčové otázce. Polské reformní síly musí ze známých důvodů akceptovat vedoucí úlohu strany. Nemají však ani nejmenší vliv na výběr osob. Nové vedení, které by přišlo z okruhu mimo komunistickou stranu, by způsobilo, že by ve Varšavě rachotily tanky».

To máte Rusy za tak nervózní?

«Rusové jsou nervózní, ale zachovávají tak dlouho klid, dokud mají za to, že strana má situaci v ruce, anebo aspoň je zachováno zdání».

Avšak což proto musí nutně situaci ovládat zlí lidé ve straně? Nemohou to být ti lepší?

«O tom, kdo je zlý nebo není zlý...»

... rozhodují tam ti.

«Obáváme se, že je to, bohužel, realita».

Realita je, že to musí být určití lidé. Ale přece nejsou všichni straníci stejní. Ani Bierut, Gomulka nebo Gierek nebyli totožní; Jaruzelski, Kania, Moczar nebo Olszowski rovněž nejsou. Jde přece o to, zda jsou nebo nejsou schopní.

«Ani Novotný, Bilak nebo Dubček v roce 1968 nebyli totožní, přestože příslušeli k jedné straně. Politika, kterou Dubček sliboval, byla pro Moskvu nepřijatelná. Vycházíme-li z toho, že se postoj moskevského vedení v roce 1981 v zásadě nezměnil, musí Polsko tento postoj zakalkulovat».

Mám na moudrost Rusů daleko lepší názor, než vy.

«V rozhovorech s Poláky je nám vždy znovu nápadné, jak věří, že prostor pro společenské změny ještě ani zdaleka není vyčerpán. Považujete za úplně vyloučené, že v Polsku vládou o možném a nemožném iluze?»

Považuji to za úplně vyloučené. Jsem toho názoru, že tento národ velice dobře chápe realitu. Avšak Poláci jsou zároveň pevně přesvědčeni, že nesmí dojít k návratu k poměrům před srpnem 1980. Jistě, žádný velkolepý výhled to není.

Avšak změny, které byly formulovány v gdaňské dohodě a také uznány státní mocí, považuje převážná většina polského obyvatelstva za dostatečné zadostiučnění a za záruku možnosti konkrétního vývoje.

«To znamená, že bude-li splněno gdaňských 21 bodů, zavládne v zemi klid?»

O tom jsem přesvědčen. Kdyby jednotliví lidé ve straně nebyli věci tak oddalovali, nebylo by došlo k tomuto krizovému vývoji. Mnohého bychom byli zůstali ušetřeni.

«Pane profesore, děkujeme vám za rozhovor».

Theorie konformismu

M. WIERZYŃSKI

Otiskujeme větší část článku uveřejněného 6. ledna 1981 v listě «Zycie Warszawy». Byl psán na pozadí událostí v Polsku, ale dotýká se problému daleko širšího dosahu. Uvítali bychom, kdyby se čtenáři Listů vyslovili k otázkám, jež článek nadhazuje.

Teorie, že polopravda je stále ještě lepší, než nepravda nebo úplné mlčení, je důležitou složkou všeobecné teorie konformismu. Podle této teorie má poctivý a aktivní člověk právo, a dokonce povinnost, setrvat ve své funkci i tehdy, když je nucen podílet se na něčem, co odporuje jeho přesvědčení, jeho svědomí, anebo i zdravému lidskému rozumu, údajně proto, že tím onu funkci chrání před někým, kdo by byl ještě horší. Neboť někdo takový – tak zní ona teorie – se nevyhnutelně naskytne, jestliže poctivý člověk poslechne hlasu svědomí a funkce se vzdá.

Lpění na křesle a účast na činnosti pochybného rázu tedy podle této teorie představuje obranu hodnot ohrožených vlnou hlouposti, bezpráví a lži. Zkušenost nás ovšem učí, že takováto obrana nějakých hodnot se v devětadesátých případech ze sta pozvolna, ale nezadržitelně zvrací v obranu jediné hodnoty – hodnoty vlastního postavení. Kdo chrání vlastní funkci, ten oceňuje setrvání v tomto postavení tak vysoce, a tak v něm stále více spatřuje samostatnou hodnotu, že přestává být ochoten se své funkce vzdát ve jménu jiných hodnot a zásad.

Ospravedlňování tohoto druhu se u nás stalo v posledních letech všeobecným. Dokazují to například nedávné rozhovory s poradci Edwarda Gierka, kteří ostatně se fakticky jako jediní z bezprostředního okruhu držitelů moci dosud dostali veřejně k slovu. V rozhovorech se ukázalo, že všichni mají čisté svědomí, protože přece varovali před krizí, ač marně. Nikdo jim totiž nenaslouchal. Na otázku zda za těchto okolností mělo smysl zůstat nadále na svých místech, dal vedoucí některé skupiny poradců tuto odpověď: «Odstoupení bych byl chápal jako kapitulaci. A proč jsem měl kapitulovat, když jsem měl pravdu?»

Výsledek obrany vlastního křesla byl dosti zlý. Zdravý lidský rozum se ocitl přes všechna varování mezi poraženými, a na toho, kdo sice varoval, ale uchoval si funkci, padá nyní podíl odpovědnosti za katastrofu. Nejnebezpečnější následek praxe, která dělá ústupky ve jménu záchrany nějakých ohrožených hodnot, snad spočívá v tom, že se takový člověk s tím, proti čemu je, pozvolna a mimovolně identifikuje.

Zásobování vcelku plynulé, ale . . .

L. ZÁHORA *

NENÍ TRH JAKO TRH

Zpráva Federálního úřadu statistického o výsledcích posledního roku šesté pětiletky (1980) charakterizuje situaci na čs. trhu spotřebního zboží dost optimisticky: «Zásobování vnitřního trhu bylo vcelku plynulé (podtrženo mnou), nebylo však vždy plně v souladu se strukturou poptávky». Kdyby uštvané, věčně shánějící a ve frontách postávající čs. hospodyně četly zprávy FSÚ, byl by tento úřad zřejmě v lednu zavalen vlnou rozhořčených dopisů. Protože však, až na nevelký počet hlavně odborných zájemců, takové zprávy nikdo nečte, odreaгуjí se naše hospodyně v debatách s kolegyněmi o pracovních přestávkách. Pokud pak někdo z kolektivu byl zrovna to léto na dovolené v Maďarsku, začne možná nostalgicky vzpomínat, jak je to tam jiné, v krámech plno kvalitního zboží a žádné návaly, což jiného inspiruje ke vtipu o rozdílu mezi řeznickým krámem před válkou a dnes: tehdy byl venku nápis «Řezník» a uvnitř bylo maso, dnes je venku nápis «Maso» a uvnitř je řezník.

Je jistě pozoruhodné, že ačkoli je např. spotřeba na obyvatele v ČSSR o mnoho kilogramů vyšší než v Maďarsku a podstatně lepší je i vybavenost čs. domácností průmyslovým zbožím, subjektivně se čs. kupující občan cítí mnohem hůře, je podstatně nespokojenější než jeho maďarský soused, který navíc musí často mnohem tvrději pracovat (svou životní úroveň si značná část obyvatel udržuje za cenu dvojího zaměstnání).

Kde hledat příčinu? Především v tom, že v Maďarsku se v posledním desetiletí v podstatě podařilo realizovat *trh spotřebitele* na rozdíl od našeho *Trhu výrobce*. Rozdílnost názvů tu vyplývá z rozdílnosti toho, kdo je na trhu skutečným *pánem*. Převažuje-li nabídka nad poptávkou, je pánem spotřebitel a výrobce se o něj musí ucházet, získávat jej ke koupí, a to se daří, jen když je s to nabídnout zboží kvalitní, vysoké technické úrovně za přijatelnou cenu. A být pánem na trhu, svobodně se rozhodovat, co, kdy, jak koupit, bez obav, že to zítra už nebude, to není jen ekonomická výhoda, ale též důležitá součást celkové psychologické atmosféry pocitu svobody, nemanipulovatelnosti člověka.

V Maďarsku toho dosáhli díky především dvěma okolnostem: v roce 1968 provedli ekonomickou reformu obdobnou té, jaká se tehdy začala realizovat i u nás (stát nedisponuje podniky tím, že by jim ukládal kolik a čeho mají vyrábět, ale prostřednictvím finančních nástrojů, hlavně daňovou politikou; postupně vystavil podniky tlaku světového trhu; vytvořil prostor pro uplatnění drobné soukromé výroby; neváhal přijmout i nepopulární opatření, aby cenové relace přibližoval skutečným nákladům a omezoval tak rozsah státem dotovaných výrob atp.); dále pak stát uskutečňuje rozumnou politiku *rovnováhy trhu*, a to jak svou důchodovou politikou (systém zdanění podniků velmi, někdy možná až příliš tvrdě, dbá na to, aby podni-

ky nemohly získat nezasloužené zdroje, ať již na mzdy či na investice), tak i svou zdrženlivostí při výdajích státu, opět zejména u investic, neboť jak ukázala mnohaletá zkušenost – právě přeinvestování z centrálních zdrojů je ve všech zemích reálného socialismu hlavním zdrojem tržní nerovnováhy.

Maďarsko je však zatím v reálně socialistickém světě výjimkou. Pravidlem tu je – a to platí i o nás – *trh výrobce*, kde převažuje poptávka nad nabídkou, kde spotřebitel nenakupuje, ale *shání*, kde výrobce neslouží spotřebiteli, ale diktuje mu a vnucuje to, co je pro něj výhodné.

NEJDE JEN O SPOTŘEBNÍ ZBOŽÍ

Tato charakteristika však zdaleka neplatí jen pro trh spotřebního zboží. Vystihuje rovněž situaci ve vztazích mezi podniky, ať již jde o suroviny a materiál, o hotové výrobky, investice či o pracovní síly. Reálný socialismus zde sice zpravidla o trhu nemluví a pokud jde o pracovní síly takovouto klasifikaci výslovně odmítá, ale to je ideologie, ve skutečnosti se i zde prosazují zákony trhu, i když, jak si ještě ukážeme, pořádně zdeformované.

První představu o situaci na tomto trhu si můžeme udělat z údajů o dodacích lhůtách: i u zcela běžných výrobků které lze v zahraničí nakoupit ihned, do týdne či do měsíce, mají u nás objednávací lhůtu 3 – 20 i 40 měsíců a někdy i delší.

Vzijme se za této situace do postavení zásobovače kteréhokoli podniku. Plán na první rok sedmé pětiletky (1981) dostal podnik definitivně potvrzený nejdříve koncem ledna či začátkem února 1981, pokud měl ovšem výjimečné štěstí a je s to jej přijmout bez dalšího «rozporového řízení». (jen pro ilustraci -kladenská Poldi SONP Kladno musela v druhém pololetí loňského roku zpracovávat dvanáct variant podnikového plánu pro letošní rok).

Při existujících dodacích lhůtách muselo ovšem zásobovací oddělení už před půl rokem, před rokem i dříve objednávat materiál a subdávky pro tento tehdy ještě «plán ve hvězdách».

Střílení od boku se tak stalo základní metodou práce zásobovače. Ten proto střílí (objednává) raději více, neboť má tak větší naději, že se strefí. Když ale podnik dostane definitivní plán, vypukne nová kanonáda: odvolávají se ty objednávky, kde se zásobovači nestrefili (jenomže v té době již často dodavatel nakoupil materiál či dokonce zahájil výrobu objednaných výrobků) a naopak urychleně přiojednávají jiné materiály a výrobky vyplývající se změn v plánu.

Na jedné straně se tedy uměle vytvářejí fiktivní «potřeby» které naplňují výrobní kapacity podni-

* Takto označené příspěvky jsou otištěny bez souhlasu autora.

ků, na druhé straně skutečné potřeby se do výroby promítají se značným zpožděním – a to vše se děje v ekonomice, která si činí nárok, že na rozdíl od «živelné kapitalistické anarchičnosti» dokáže plánem, ex ante, tedy dopředu, všechny ekonomické souvislosti postihnout.

Disproporce mezi nabídkou a poptávkou, které v takto «plánované» ekonomice vznikají dosahují ohromných částek a každoročně se ve formě neefektivních «nadnormativních» zásob zvyšují o 20-25 mld. Kčs. Podniky jsou v některých položkách předzásobeny na stovky dnů, ba i na leta dopředu (např. v roce 1979 byly čs. strojírenské podniky v průměru předzásobeny u šroubů na 252 dnů, u běžných nástrojů na 218 dnů, u armatur na 195 dnů atp. – v těchto průměrech se ovšem skrývají další velké rozdíly mezi podniky i v sortimentu), v jiných položkách však mají skladové regály jako vymetené a přitom nové objednávky na «úzkoprofilové» položky vracejí dodavatelé seškrtnuté na polovic, na třetinu či na nulu-pro nedostatek kapacit.

Tento permanentní stav napjatosti mezi nabídkou a poptávkou vyvolaný krátkodobým (ročním) centrálně direktivním plánováním ještě značně znásobují důsledky dlouhodobého (pětiletého) plánování, zejména svými investičními rozhodnutími. Jakkoli se centrum snaží o vybilancovanost těchto rozhodnutí, nikdy se mu pro ohromnou složitost a dynamičnost věci nepodaří postihnout jejich druhotné důsledky na situaci mezi dodavateli a odběrateli, na celkovou rovnováhu nabídky a poptávky. Co to znamená v praxi, můžeme si ilustrovat na příkladu z výstavby dukovanské atomové elektrárny, tedy akce obdařené mimořádnou péčí plánovacího centra. Po pěti letech výstavby se zde zjistí, že kapacita strojírenských podniků, které vyrábějí tzv. průchodky a armabloky, na kterých nyní závisí osud další výstavby, kryje jejich potřebu asi z *poloviny* – a to ještě stejné prvky potřebují v Jaslovských Bohunicích.

V takové situaci (a ta je pro centrální investiční výstavbu běžná) jsou jen dvě možná řešení: dovoz, který však pro napjatost platební bilance většinou nepřipadá v úvahu, anebo škrty některé «méně důležité» produkce a urychlené přeorientování strojírenských kapacit. A to je samozřejmě především velmi drahé a za druhé, ony «škrty» postihnou jiné odběratele, kteří se opět budou muset dostat z bryndy vlastními silami, ať to stojí, co to stojí.

A tak napětí na trhu spíše roste, než aby ho ubývalo.

LZE ČEKAT ŘEŠENÍ OD «ZDOKONALENÉ SOUSTAVY»?

Nelze říci, že by «příslušní činitelé» tuto situaci neznali. Když nedávno v jednom televizním rozhovoru redaktor trošičku přitiskl ke zdi federálního ministra financí L. Léra otázkou, zda je správné dělení investičních akcí na «zavazné» a ostatní, zda by plán neměl být vybilancován tak, že všechny akce budou stejně závazné, protože jinak vzniká zmatek v dodavatelsko-odběratelských vztazích, projevil ministr nebývalou odvahou a vyjádřil svůj *osobní názor*: prý by to tak skutečně být mělo. Honem však k tomu dodal: plánovači to ovšem mají těžší.

Ministr Lér – na rozdíl od některých jiných svých kolegů a zejména výše postavených «politických činitelů» přeci jenom ví, že žádné centrální bilancování, i když zapojí nejmodernější počítače, nedokáže zorganizovat dodavatelsko-odběratelské vztahy tak dobře, jako to dokáže fungující centrálně regulovaný tržní mechanismus. Takový názor ovšem nahlas nikdy nevysloví, neboť neméně dobře ví, že lidé, kteří takové názory *zastávají*, v reálném socialismu ministři být nemohou. Uznávám, že odpovídat veřejně na otázky, které jdou na tělo, je za této situace těžké a že uvedená «odpověď» svědčí o jisté řečnické obratnosti, neboť budí zdání, že tázaný odpověděl (ač se odpovědi vyhnul) a taktně naznačuje, že on k těm hloupým nepatří.

Protože ministr Lér je předsedou vládního výboru, pod jehož vedením se vypracovával «Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení...», lze tušit, že ani tento zásah do čs. mechanismu fungování ekonomiky nedává velké naděje na skutečné řešení, protože pak by se na něj nepochybně a s důrazem odvolal.

Pravda, kdo se spokojí slovy a deklaracemi, mohlo by se mu zdát, že zmíněný dokument na tuto otázku nezapoměl, když stanoví, že «v etapě uzavírání a rozpisu plánu *musí být uzavřeny dodavatelsko-odběratelské vztahy*» (podtrženo mnou). Za situace, jak jsme ji vpředu popsali, je ovšem takové «ustanovení» jen zbožným přáním, které nikdo nemůže brát a také nebere vážně.

Nejinak je tomu s požadavkem na přesun těžiska zásob od spotřebitele k výrobcí či ke specializovaným odbytovým organizacím, který je běžný v normálních tržních ekonomikách a umožňuje plynulé zásobování při podstatně menším stavu zásoby v národním hospodářství. Snad už více než čtvrt století se tento požadavek opakuje v desítkách «usnesení strany a vlády», samozřejmě bez výraznějších výsledků – není prostě v silách administrativně direktivního ukazatelového systému tento problém zvládnout. Podnik, který nemá jistotu, že včas dostane, co si objedná, vyžaduje od svých zásobovačů, aby skupovali všechno, bez ohledu na náklady spojené s vysokým stavem skladů (včetně ztrát spojených se znehodnocováním dlouho skladovaných výrobků), neboť ztráty z případného narušení výroby (zejména na odměnách a prémiech) by mohly být ještě větší. A pak, kdo ví, zda se některé «nadnormativní» zásoby nestanou v budoucnu cennějším platidlem než peníze?

ČERNÝ TRH

A tu jsme u dalšího fenoménu trhu v reálném socialismu: u vzniku a rozvoje «černého trhu». Je to zákonitý důsledek nedostatečně fungujícího «legálního trhu» a průvodní jev každé přídelové ekonomiky, jakou je v zásadě (zejména pokud jde o vztah podniků a centra) hospodářství reálného socialismu. Čím větší je míra nerovnováhy, tím více se rozšiřuje sféra «černého trhu» a tím rozmanitější jsou jeho formy.

Pokud jde o trh spotřebního zboží, nestačí vždy ke koupi žádaného zboží peníze, ale je nutná ještě další «kvalifikace»: mít dobrého známého na potřebném místě a schopnost poskytnout hodnotnou protislužbu. A tak ten, kde chce mít každý

týden bifteky, které už aspoň 10 let řadový občan na trhu neviděl, anebo bez fronty něco lepšího než vepřový bůček, měl by na to pamatovat už v mládí a stát se lékařem, nejlépe porodníkem, chirurgem či internistou, nebo třeba údržďářem. Ten, kdo si rád přečte dobrou detektivku, potřebuje známého knihkupce. Kdo chce kvalitní svetr, má naději jen tehdy, schová-li mu ho známá prodavačka pod pultem, ale jistější je sám vedoucí či ředitel obchodního domu, protože leckdy se prodej (často s příslušnou diskrecí) uskuteční ještě dříve, než se zboží vůbec k pultům dostalo atd, atp.

Mezi podniky jsou praktiky «černého trhu» ještě rozmanitější a vynalézavost zde nezná hranic. Začíná to už přejímkou zboží, kde prozíravý odběratel na kvalitu dodávaných výrobků příliš nehledí, neboť už dávno zná obvyklý průběh a důsledky případné reklamace: pro nedostatek pracovníků, pro nekvalitní suroviny atd. nemůžeme jiné zboží dodat, buď ho vezmete takové, jaké jsme dodali, anebo si budete muset zažádat o dovoz – tak mluví dodavatel z trhu výrobce; a odběratel kapituluje, protože s dovozem počítat nemůže a domácího výrobce bude potřebovat i zítra a pozítří. Aby si ho naklonil, je naopak ochoten poskytnout i jiné «soudružské služby»: např. je-li dodavatel ohrožen ztrátou prémie pro neplnění čtvrtletního plánu, klidně mu «přijme» zboží, které ještě vůbec nebylo vyrobeno – to je přece dobrý závdavek na budoucí ochotu «službu» vrátit...

Mnohem aktivnější musí být však podnik-spotřebitel, když dodavatele získává pro své nové požadavky. V Hospodářských novinách se už nejednou různí autoři zabývali otázkou, jakou kvalifikaci by měli mít pracovníci v zásobování či v investorských útvarech a mysleli hlavně na vzdělání a odborné znalosti zbožíznalské, na znalost předpisů atp. Ve skutečnosti nejdůležitější kvalifikací zásobovače jsou znalosti a schopnost «taktně» podplácet. Je známou věcí, že na jednání o dodávkách, zvláště jde-li o «kvaltovky», jezdí zásobovači s plnými aktovkami či dokonce kufry (nejlépe jsou na tom v podnicích vyrábějících atraktivní spotřební zboží – darované «vzorky» vytvářejí příznivou atmosféru pro úspěch jednání). Různé «dlaňenky» (odměny, kterými disponují vedoucí příslušných útvarů a jež se vyplácejí pracovníkům ihned, «na dlaň» většinou neslouží k odměňování zásobovacích referentů, ale jako fondy pro podplácení příslušných pracovníků u dodavatele.

A což teprve, jde-li o jednání mezi podnikem a «centrem» (sdružením, ministerstvem) o úroveň ukazatelů plánu, velikost přídělů investic či devizových fondů. Občas provalené korupční aféry (např. bývalého ředitele AZNP Ml. Boleslav s prodejem aut za podstatně snížené ceny různým prominentům, podplácení pracovníků PZO a výrobních podniků kalkulačkami, magnetofony či dokonce automobily zahraničních značek, jak to před časem zřejmě s promyšleným záměrem – dala publikovat jistá skupina pracovníků ministerstva vnitra v časopise Signál) naznačují rozměr a charakter plátidel na tomto «černém trhu». Většina této korupce «velkého stylu» zůstane ovšem pod pokličkou, neboť v ní figurují lidé postavení příliš vysoko ve stranickém i státním aparátě. A pak – případ Ščepanského v sousedním Polsku (ostatně i my měli přece «svého» Šejnu) naznačují, co taková odhalení dovedou udělat s veřejným míněním.

Již na příkladu Maďarska jsme si naznačili, že skutečně trvalé řešení nelze očekávat od drobných kosmetických úprav centrálně-ukazatelového mechanismu fungování ekonomiky. Ani tento příklad není však zatím zdaleka tak ideální, jak by se mohlo zdát z těch několika stručných (a proto asi zjednodušených) řádek, kterými jsme ho charakterisovali. Jeho jistá labilita je dána především vazbou na RVHP s její deformovanou cenovou soustavou, odtrženou od reálných hodnotových vztahů, jak se projevují na světových trzích. To permanentně hrozí chybnými investičními rozhodnutími (není objektivní kritérium pro jejich efektivnost), jež mohou ohrozit rovnováhu vnitřního maďarského trhu (není náhodou, že maďarští ekonomové se v odborném tisku touto otázkou stále více zabývají a naléhají na její řešení). I v Maďarsku ještě rozhodující část investičních rozhodnutí činí centrum, a tak stačí, aby se k moci dostal někdo «odvážnější» a rovnováha trhu se rovněž rozplyne.

Skutečné a trvalé řešení lze tedy čekat jen od *radikální rekonstrukce mechanismu fungování ekonomiky*, která povede zejména k rozchodu s centrálně příkazovým ukazatelovým systémem řízení, k obnově pružně fungujícího cenového mechanismu s reálnými cenami včetně jejich vazby na ceny světové, k přesunu převážné části investičního rozhodování z centra do podniků a jejich sdružení (koncernů, kombinátů atp.) a k přechodu od převážně administrativních k převážně ekonomickým nástrojům centrální regulace ekonomiky.

Četné pokusy o různé «reformy» či «zdokonalení soustavy řízení», které v posledních dvou desetiletích zaznamenáváme ve všech zemích reálného socialismu zejména v obdobích, kdy se dostávají do potíží, vždy tímto směrem tíhnou. Vždy se však zastavují na poloviční, třetinové či čtvrtinové cestě, když se přiblíží k bariéram, jejichž překročení se – z různých důvodů – lekají.

První je bariéra ideologická, která je dnes právě v Československu zřejmě nejsilnější (na rozdíl od Maďarska, kde hraje roli minimální). Po sovětské okupaci vládnoucí ideologové v zuřivé kampani proti reformě vypálili Kainovo znamení revizionismu všemu, co se odchylovalo od nejrigidnější podoby centrálně direktivního administrativního modelu ekonomiky. Pojem trhu se stal synonymem živelnosti a anarchie a jakákoli snaha o jeho využití signálem k podezírání ze záškodnických záměrů proti socialismu. Není divu, že když nouze přinutila čs. stranické a státní vedení přistoupit ke «zdokonalení soustavy řízení» za takovéto atmosféry, jsou kroky učiněné «souborem opatření» ještě méně než čtvrtinové a sotva kdo věří, že jsou s to přivodit už více než dvacet let požadovaný obrat od extensivního k intenzivnímu ekonomickému vývoji.

Další je bariéra mocenská. Radikální ekonomická reforma vyvábí novou gravitaci, pokud jde o lidi na vedoucích místech, a to nejen v ekonomice. Čím omezenější, zkorumpovanější a zkompromitovanější garnitura je u moci, tím větší strach má z jakékoli změny. Není náhodou, že radikálnější ekonomické reformy uskutečňují především nové garnitury (Chruščev v SSSR, Kadár v Maďarsku, ponovotnovské vedení v ČSSR, zřejmě i dnešní polské vedení).

Bezvýznamná není však ani bariéra sociální. Třicetileté panství administrativně direktivního modelu vytvořilo u obyvatelstva, zejména pak u mladších generací dělníků, návyky na pohodlí v práci při současně vysokých (ve vztahu k vykonávané práci) nárocích na životní standard, což je v podmínkách vytvářených radikální ekonomickou reformou nemyslitelné. Současná polská situace to opět názorně ilustruje. Lze jistě pochopit radikalismus polských dělníků, které už tolik garnitur vládnoucí strany oklamalo sliby o budoucím sociálním blahobytu a zatím je přivedlo na pokraj ekonomické propasti. Objektivně vzato jsou však v dané situaci jejich požadavky «nad poměry», a žádná vláda, která se odhodlá k radikální ekonomické reformě, je nebude moci v krátké době splnit. Nemá-li taková reforma zkrachovat, musí

zavést tvrdé podmínky, musí co nejrychleji vytvořit *rovnovážný trh*, bez kterého nezačnou působit síly ženoucí ekonomiku k růstu a efektivnosti. A to bude, hlavně zpočátku, velmi nepříjemné pro veškeré obyvatelstvo země, i když jeho naprostá většina vinu za dnešní situaci pochopitelně nenese. Země reálného socialismu mají ovšem tu «historickou smůlu», že otázku viny mohou zatím řešit jenom v mezích, daných dnešním velmocenským rozdělením světa. A tak, zdá se, největší nadějí polských dělníků může být, že se Kania stane alespoň polským Kadárem.

Ostatně, po desetiletých zkušenostech normalisace bychom nějakým českým Kadárem ani my nepohrdli.

Únor 1981

MY A SVĚT

(Několik čísel o čs. ekonomice)

Již několik let sledují pověřená odborná pracoviště vývoj technické a ekonomické úrovně československých výrobků ve srovnání se světovou úrovní. Neuspokojivá situace v obchodní a platební bilanci vede k tomu, že výsledky tohoto sledování, donekdávna přístupné jen úzkému kruhu «povolaných», se dostávají až do výrobních závodů. Obraz je skličující. (Údaje do roku 1976 jsou za vybrané skupiny oborů, v dalších letech pak zahrnují všechna průmyslová odvětví s výjimkou energetiky).

NOVÉ VÝROBKY A JEJICH ÚROVEŇ

Pro náš průmysl je příznačné, že jen v malé míře uvádí na trh nové výrobky. Poptávka převyšuje nabídku, výroba je pánem trhu, proč by si komplikovala život změnami ve výrobním programu?

Podíl nových výrobků na hodnotě celkové činí proto každoročně pouhých 10 procent. V předšlých letech se vyvíjel takto (%):

1975	1976	1977	1978	1979
12,1	8,2	8,8	9,9	11,2

Výrobek je sice nový a z hlediska spotřebitelů dražší, v mezinárodním srovnání však může být zastaralý. V průměru necelá pětina nových výrobků vykazuje *světovou úroveň*. Za předchozích pět let činil podíl výrobků světové úrovně na celkové hodnotě nových výrobků (%):

1975	1976	1977	1978	1979
33,4	15,1	13,3	14,6	16,6

Z údajů o nových výrobcích a jejich úrovni vyplývá, že ročně se daří převést na světovou úroveň pouhá 2 procenta celkové průmyslové produkce. Jaké obtíže z toho vyplývají pro zahraniční obchod, není třeba rozvádět.

ŠPATNĚ ZHODNOCENÉ SUROVINY

Při posuzování efektivnosti vývozu se často používá tzv. kilogramová cena, zejména při exportu strojírenských výrobků. I když jde o velmi hrubý ukazatel, přece poskytuje dost výstižný obraz o našem současném postavení ve světovém exportu strojírenských výrobků. Údaje Výzkumného ústavu zahraničního obchodu charakterizují situaci v polovině sedmdesátých let takto:

Jeden kilogram strojírenských výrobků prodávají vývozci všeobecně (světový průměr) za 4,84 US dolaru. Spojené státy trží za kilogram 12,36 dolaru, Japonsko 5,16, západoevropské státy 4,42, avšak Československo pouze 1,84 dolaru za kilogram strojírenských výrobků.

KOLIK DOPLÁCÍME

Československé podniky nejsou vystaveny přímému vlivu světových cen ani při dovozu, ani při vývozu. Rozdíl mezi vnitřními (velkoobchodními) cenami a cenami na zahraničním trhu se hradí ze státního rozpočtu. Propaganda vydává tento rys centrální direktivní ekonomiky za velkou přednost, která prý chrání socialistickou společnost před krizovými jevy kapitalistické ekonomiky. Skutečně chrání: vývozce nenutí, aby jejich výrobky byly na světové úrovni, a dovozce nenutí šetřit dováženými surovinami a materiály.

Co nás tento systém stojí, prozradil na loňské konferenci Vysoké školy ekonomické věnované zdokonalování plánovitého řízení federální ministr financí ing. L. Lér. Podle jeho sdělení je na úhradu cenového rozdílu v zahraničně obchodních vztazích vynakládáno 30-40 procent přírůstků národního důchodu.

«Zdokonalená» soustava řízení na tom zřejmě mnoho nezmění, neboť stimuly podněcující podniky k dosahování lepších cen ve vývozu a dovozu jsou příliš slabé ve srovnání se stimuly, které podněcují pohodlnost a konzervativismus ve výrobě.

ZTRÁCÍME SCHOPNOST SOUTĚŽIT

Postavení ČSSR ve světovém obchodu se stále zhoršuje. Náš podíl na světovém obchodu činil ještě v roce 1965 1,5 procenta, v současné době však činí asi 0,9 procenta. Zároveň se snížil i náš podíl na celkovém obratu zahraničního obchodu zemí RVHP – ze 12,98 na 9,48 procenta.

Zvláště závažný je vývoj ve strojírenství, které vždy činilo páteř našeho exportu. Ze studií Výzkumného ústavu zahraničního obchodu vyplývá, že československý podíl na světovém strojírenském vývozu poklesl z 2,78 procenta v roce 1965 na 1,56 procenta v roce 1977. Ze 13. místa v pořadí vývozců strojů a zařízení v roce 1970 poklesla ČSSR na 15. místo.

Tento pokles se netýká jen strojírenství. Za minulých patnáct let bylo zvýšení obratu československého zahraničního obchodu (způsobené mj. celosvětovou inflací) podstatně menší než obdobné zvýšení ve světě včetně rozvojových zemí a států RVHP.

Podmínky na světových trzích se nepochybně zhoršily – pro všechny státy. Československé hospodářství se s touto tvrdou skutečností nedokázalo vyrovnat. Abychom se jakžtakž udrželi na zahraničních trzích, levně vyvážíme, zatímco od nutnosti platit vysoké dovozní ceny nás nikdo neosvobodí. Spotřebitel stále více doplácí na málo efektivní zahraniční obchod, země je ochuzována o suroviny vyvážené místo hotových výrobků a náš dluh u zahraničních věřitelů narůstá.

Anketa Hospodářských novin

Ekonomický týdeník ÚV KSČ Hospodářské noviny (dále HN) uskutečnil k Novému roku 1981 anketu, která se zaostřila na «pracovní iniciativu», resp. na «nejvážnější překážky neformálního a angažovaného uplatnění osobní iniciativy». K anketě vedlo kromě jiného zjištění, že «ubývá hlášení o předčasném splnění plánu». Proto prý «roste význam tvůrčího angažovaného vztahu k práci».

Anketa je zajímavá z několika důvodů:

- Dotazováni byli významní činitelé, jejichž názory se nápadně shodují s každodenní zkušeností většiny občanů.
- Potvrzuje se, že iniciativa, závazky, soutěžení se stále považují za hlavní, ne-li jediný prostředek rozvoje výroby a produktivity – jak rovněž potvrzují různé stranické dokumenty a projevy vedoucích státníků – bez ohledu na stimuly nebo spíše překážky jejich realizace.
- Nikdo z «celé plejády významných osobností hospodářského, politického, veřejného i kulturního života» – jak je charakterizují HN – se nezmínil o *hlubších příčinách* jevů, které uvádějí jako negativní. Pouze se konstatuje (ovšem i to je ve srovnání s permanentní sebechválou vedoucích «osobností» krok vpřed), že se «skoro nechce věřit, že ... z (jejich) úst ... zaznívají upozornění na projevy formálnosti, ale i slova o neodpovědnosti a neschopnosti, závisti, přežitcích, pochybovačnosti, ba i o případech strachu a zbabělosti a dalších překážkách, které jsou brzdami pro angažované uplatnění osobní iniciativy».
- Není bez zajímavosti, že jen jeden z «plejády dotazovaných» se zmínil o «*Souboru opatření*» jako možném nástroji řešení našich hospodářských potíží (ve slovenském Řempu).

Už stručné shrnutí ankety v citovaném odstavečku HN obsahuje velmi mnoho vážných překážek «iniciativy a pracovní angažovanosti». Uvedeme některé *nejvážnější* (v citacích podtrhuje autor) podle hlavních skupin:

1. Nedostatek materiálu, dodavatelská morálka

«Veškerá neformální iniciativa a snaha lidí musí být dostatečně *materiálově podloženy*. Nesmí tomu bránit *nedostatek materiálu*. Projevuje se *nekvalitní výroba* u některých poddodavatelů...»

«... nemožnost vedoucích zajistit ve lhůtě a plynule potřebný *materiál a náhradní díly* atd.»

«... značná část hospodářských vedoucích negarantuje *vstupy do výroby*, nevytváří podmínky pro plynulý chod výroby a výstavby...»

«... nerovnoměrné *dodávky materiálu a polotovárů* od externích dodavatelů».

«... *nedostatek náhradních dílů, vhodné techniky, strojů a zařízení ap.*»

«... *nedostatek materiálu, pro který musejí stroje stát...*»

«... současná úroveň *dodavatelsko-odběratelských vztahů...*»

2. Systém odměňování, rovnostářství

«... *nedostatečná diferenciací odměňování* podle

množství a kvality vykonané práce, resp. pracovní iniciativy».

«Nedostatečné využívání *pracovních zásluh* jako základního kritéria při hodnocení jednotlivců a kolektivů».

«Demoralizující účinky má to, když se lidé snaží, dokáží se vyrovnat se složitými úkoly, a dostanou *stejnou odměnu jako lajdáci*».

«Překážek je více. Mezi hlavní patří *lhostejnost* lidí... má svou prapříčinu v tom, že *není dostatečně diferencováno odměňování za práci*...»

3. Centralizace, byrokratizace, formalismus

«Předně je to *tuhá centralizace a autokratický způsob řízení*... malý prostor pro uplatnění osobní iniciativy...»

«*Formalismus*, který podvazuje rozvoj iniciativy...»

«...větší váhu má *množství závazků*... bez zřetele na konkrétní přínosy...»

«...neúnosný *růst administrativy* a s tím spojeného formalismu...»

«...velké množství různých druhů *předpisů a nařízení*, které si často odporují...»

«...malou možnost *rozhodování o čemkoli* na pracovišti...»

«...*odborná nekompetentnost*, byrokratická lhostejnost, povýšenost, *alibismus*...»

«Jestliže mají lidé pracovat na něčem, o čem *nejsou přesvědčeni, že má smysl*, nelze očekávat iniciativní postoje.»

«...iniciativa je možná jen tehdy, pokud lidé vidí společenské (i jiné) *výsledky své aktivity*.»

«Za nejvážnější překážku považují formální a často lhostejný *vztah k tomu, co se děje v naší společnosti*».

Uvedl jsem stručný výběr z odpovědí «významných osobností». Tedy jistě i osobností vedoucích, kompetentních, odpovědných. Vesměs uvádějí překážky známé a působící už mnoho let. Lidé o nich vědí dávno a jenom je udivuje, že oficiální dokumenty ještě nikdy neprovedly před veřejností analýzu jejich příčin.

S takovým pokusem jsme se nesetkali ani v anketě Hospodářských novin. Přestože organizátoři ankety si uvědomují vážnost situace a poněkud vzletně uvádějí, že «překonání současných překážek otevírá nové zdroje iniciativě asi tak, jako pod odvaleným kamenem se znovu zazelená tráva».

Mám obavu, že účastníci ankety přes své významné postavení a tudíž i možnosti řečený balvan neodvalili a že se tedy i po jejich zpovědi tráva nezazelená. Někteří by možná rádi leccos řekli i k tomu, kde vězí «jádro pudla», ale neodvážili se. To by museli jít ke kořenům uváděných nešvarů. Tím by překročili «prostor pro uplatnění osobní iniciativy s rizikem nepříznivých důsledků», což je formulace jednoho z účastníků ankety.

Nikdo tedy nehovořil o systému, který všechny překážky plodí, podporuje a šíří, o způsobu výběru odpovědných kádrů, o jejich (i svém vlastním) privilegovaném postavení, nikdo se například nezmiňoval o tom, že členové KSČ jsou platově i funkčně privilegovaní vůči nestraníkům apod. Nikdo se neodvážil poznamenat, zda uváděné překážky nesouvisí s celkovými sociálně ekonomickými podmínkami, v nichž po leta bují, ani o tom, kde hledat odpovědnost za ně.

Nedostatek iniciativy není přirozenou, «národní» vlastností našich lidí. Je zde, avšak projevuje se jiným a pro rozvoj ekonomiky nepatřičným směrem: jak zatajit, skrývat, předstírat, chytračit, spekulovat, obcházet, kamuflovat, podplácet apod. Co to přešaltovalo iniciativu lidí tímto směrem? Kdo je za to odpovědný?

Přečtěme si několik řádek z úvodníku Rudého práva už v tomto roce. Slibují, že *linie se nezmění*.

«*Strana nemá co skrývat. Naopak*.» Tento češtinářský lapsus patří už ke způsobu vyjadřování novinářů v období normalizace. Nejde o výrok analogický vazbě «nemáme nouzi o frázi – naopak», autor úvodníku to myslel jinak: «Strana neskryvá před nejširším okruhem občanů svůj program a jednotlivé záměry, usiluje vysvětlit jim totožnost své politiky s jejich zájmy a potřebami a na tomto základě je získat k účasti na její tvorbě, plnění a kontrole.» (RP 5.1.1981).

Takže je všechno v pořádku a koncem roku mohou Hospodářské noviny anketu zopakovat.

p. f.

Jak dosáhnout více než 100% pro kandidáty NF

JAN BARTOŇ *

Blíží se volby. Nastane shon, mumraj a starosti. Kandidáti na místa poslanců v různých federálních a národních orgánech se rozběhnou mezi své voliče. Politbyro dá hlavy dohromady, bude dumat, diskutovat, budou se střetávat názory, jak se sluší u skutečné demokracie: jak to necháme dopadnout? Máme jít výše než posledně?

Ať bude rozhodnutí jakékoli, jedno je jisté. Stovka to být nemůže. I nejdemokratičtější volební akt musí prokázat snahy antisocialistických sil narušit jednotu socialistických vymožeností. Avšak nemůže jich zase být tak málo, aby jejich počet nedosáhl množství policajtů s pomocníky. Naštěstí jsou ona čísla v zájmu bezpečnosti utajena, leč leccos lze odhadnout. Jít nad stovku? Politika není sport, kde včerejší rekord, který se zdál být nepřekonatelným vrcholem, je zítra přemožen.

Přesto! Je pro Stranu vůbec něco nepřekonatelného, nezvládnutelného?

Ve snaze přispět skrovnou hřivnou k volebnímu úspěchu odpovídajícímu rozvinutému reálnému socialismu s prohloubenou demokracií začal jsem listovat v Rudém právu. A tu to máme: den před Třemi krály a čtyři dny před výročím Krvavé neděle vyšlo RP s úvodníkem «Podstata a síla naší demokracie». V něm nenápadná věta týkající se Národní fronty: «V současné době sdružují členské organizace téměř dvacet šest milionů členů, neboť mnozí občané jsou členy více organizací». Níže jsou uvedeny příklady – ROH, SSM, SDR, ČsvTS, SČSP, Čs. svaz žen atd.

A teď malá logická úvaha: Je nás kolem 15 milionů. Občanů oprávněných volit je z hlediska věku

řekněme kolem 10 milionů. Členů různých organizací NF je však skoro 26 miliónů. Kandidáti reprezentují Národní frontu, tedy všechny její organizace. Členové všech organizací NF mají tedy právo volit. Jak k tomu přijde občan, který je členem pěti nebo více organizací (například KSC, ROH, SČSP, Čs. vědecko-technické společnosti, Svazu invalidů), aby volil jen za jednu složku stejně jako pouhý (a nadto pasivní) člen ROH? Je sice pouze jednou fyzickou osobou, ale reprezentuje v ní pět nebo více organizací NF. Skutečná, opravdová, hluboká a široká, zkratka socialistická demokracie by měla každému občanovi umožnit volit za každou organizací, jejímž je členem. Tedy třeba i pětkrát!

Jak prosté a zároveň demokratické a spravedlivé, vskutku socialistické. Rázem překonáme ztrnulé účetnictví minulosti. Skončíme s volebním rovnostářstvím.

Pro politbyro, pravda, nastanou nové starosti. Za kolik by to pak mělo být?

Pro názornost zjednodušený přepočet: Máme deset milionů fyzických osob – voličů. Je dvacet pět miliónů členů organizací NF, tedy 250 procent. Platných hlasů pro kandidáty Národní fronty by mohlo tudíž být 249,9 procenta.

Toť můj skromný příspěvek k blížící se předvolební kampani.

Přitahuje

Sedmdesátiletý mluvčí téměř krajní americké pravice Ronald Reagan v Bílém domě, generál Alexander Haig, donedávna velitel ozbrojených sil Atlantického paktu, ve státním departmentu – ty dvě změny, dvě jména stačí, abychom museli začít přemýšlet o tom, jak se z nové perspektivy, novými očima, může jevit světová situace na začátku osmdesátých let. A co z toho vyplývá.

Nejde samozřejmě jenom o Reagana a Haiga. Reaganovo volební vítězství, a ještě spíš jeho rozměr, vyplynuly z americké reakce na řadu faktorů, jež se nakupily v předchozím období. Některé z těchto faktorů byly mezinárodní – Afgánistán, americká rukojmí v Iránu, situace ve Střední Americe; jiné vnitropolitické – inflace, nezaměstnanost; a ještě další směsice obou – nestrávené vietnamské dobrodružství, jehož neslavný konec se ve světle obou faktorů předchozích začal stále silnější částí mlčící většiny jevit jako začátek amerického pokorenění, slabosti, odchodu ze slávy. Výsledkem bylo, že se většina voličů sjednotila za programem, za volebními hesly, jež zněla silou, rozhodností, neústupností, fundamentalistickým amerikanismem a dokonce, na samé krajní pravici, náboženským fanatismem. Tak má Amerika od ledna vládu jež je po pětadvaceti letech nejbliž vládě generála Eisenhowera a Johna Fostera Dullesse. Jenže právě o čtvrt století později. Nikoli tedy v období hospodářské prosperity, ale v okamžiku hluboké krize (jež, pozor, není krizí systému!). V době, kdy nesporná americká strategická převaha ve světě byla vystřídána rovnováhou sil obou supervelmocí, jež se přitom chtě nechtě musí začít vyrovnávat s

tím, že období dělení světa mezi supervelmocí neodvolatelně skončilo v první polovině sedmdesátých let.

To znamená, že přes všechnu podobnost s předchozí, čtvrt století starou verzí, nevybíhá Reaganova vláda ze stejných startovních bloků. I když vyrůstá z podobné základní psychologie a ze stejné ideologie. Ta také určuje první pokusy najít východisko z dnešní situace.

V oblasti americké vnitřní politiky je to snaha vrátit se zpátky k základním ctnostem amerického systému, k decentralizované jeffersonovské demokracii, poskytující ideální rámec nekontrolovanému vývoji amerického kapitalismu. To zároveň znamená obrátit se zády ke snahám jež charakterizovaly poeisenhowerovské období a nesly pečeť větší centralizace, státních zásahů do ekonomiky, nákladných sociálních reforem a programů, jež se v mnoha ohledech blížily podobným programům evropským. Žádný z amerických ekonomů nemá, pochopitelně, odpověď na otázku, jak bude nová medicína působit, ale zdá se poměrně pravděpodobné, že přístup, který je v přelidněné Evropě těžko myslitelný a ve svých důsledcích katastrofální (např. v Anglii za dnešní konzervativní vlády), je ve Spojených státech nejen možný, ale může být i úspěšný. Americká ekonomika je tak obrovský kolos, že je skutečně problém, jak ho řídit centrálními zásahy. A země je stále tak bohatá a tak málo zalidněná, že si lze představit, jak z dnešní šlamastyky vybědne starými, předkeynesiánskými cestami a způsoby. Přitom je americký finanční a ekonomický systém, stejně jako systém sociální, dnes daleko pevněji strukturovaný než před půl stoletím, takže se katastrofa, připomínající tzv. velkou krizi třicátých let (jež byla ospravedlněním rooseveltofských reforem), nezdá pravděpodobná. Reaganův stát poskytne americké ekonomice volnou ruku, pod správou jejích skutečných představitelů, kteří obsadili prakticky všechna ministerská křesla, a pomáhat bude toliko takovými klasickými prostředky jako je zvýšení zbrojních výdajů. Dál bude víceméně čekat a doufat, že ostatní přijde samo. A ono možná přijde, protože Spojené státy, díky svým zcela speciálním podmínkám, jsou stále ještě zemí, pravděpodobně jedinou na světě, kde může čistý, neregulovaný kapitalismus, se všemi svými temnými i světlými stránkami, fungovat a znovu prosperovat. – Už první týdny nové vlády ve Washingtonu zároveň ukázaly, že jakkoli radikální se může zdát změna za vládním kormidlem, nesmírnost země a jejích problémů značně omezují možnosti skutečně převratných změn, a že jde především o změnu trendu. Není proto pravděpodobné, že by Reganova vláda mohla odbourat hlavní sociální a politické vymoženosti posledního čtvrt století (i když se o tom v předvolební kampani mluvilo) a že její radikalismus bude spíš radikální pasivitou, přihlížením tomu, jak se se situací vyrovnají nekontrolované ekonomické a politické síly v zemi, než radikální vnitropolitickou aktivitou, která navíc není v povaze hlavního proudu amerického konservatismu.

Vůči světu je situace jiná spíš jenom zdánlivě.

Vietnam, Afgánistán, Afrika, Střední Amerika, Irán – tak se jmenují jenom hlavní zahraničně politické impulsy, které hrály svou, i když ne hlavní roli ve zvolení Ronalda Reagana americkým prezidentem. Přidejme alarmující zprávy o relativ-

nim i absolutním růstu sovětské vojenské moci, nemožnost kontrolovat v osmdesátých letech dvacátého století svět z Washingtonu, a psychologické pozadí zahraničně politické složky Reaganovy kampaně se nám objeví jako na dlani. Závěr se zdá prostý: Za uplynulých dvacet let Spojené státy promarnily své zahraničně politické vedoucí postavení, ztratily nesporné vedoucí postavení vojenské, byly poníženy, uráženy, a nakonec jejich nerozhodnost v oblasti zahraniční politiky – neschopnost, třeba silou, zabránit petrolejařským zemím v radikálním a trvalém zvyšování cen ropy – vyvolala dnešní krizi americké ekonomiky. Proto je třeba přehodit výhybku a nastoupit kurs protichůdný tomu, který přivodil vyjmenované «katastrofy» a ještě řadu dalších.

To všechno je pochopitelné, psychologicky i politicky. Otázka je, co Reaganova vláda skutečně může, a co musí. Může nepochybně nastoupit tvrdší kurs vůči SSSR, revidovat politiku mezinárodního uvolnění, a způsobit řadu bezesných nocí moskevskému vedení (a také svým evropským spojencům, jmenovitě západním Němcům). Může podstatně zvýšit výdaje na zbrojení (jejichž podíl v americkém rozpočtu, vzhledem k inflaci a vyšším sociálním výdajům na podporu v nezaměstnanosti a pod., klesl na 15%) a dosáhnout revize SALT II (nebo jej vůbec nepodepsat). Může zkomplikovat život Castrovu režimu, zvýšit cenu sovětských subvencí Kubě, a v souvislosti s tím zasadit těžké rány levicovým a liberálním silám především ve Střední Americe (a tím ovšem zkomplikovat vlastní vztah k Mexiku a jenom akumulovat explozivní napětí pro příští období). Může patrně vystavit sovětskou intervenční politiku v Africe daleko většímu tlaku, než dosud, a učinit její revizi podmínkou jakýchkoli dalších dohod (potíž je v tom, že to skoro automaticky znamená větší podporu v USA krajně nepopulárnímu režimu v Jižní Africe). Těžko však už může přímo ovlivnit vývoj v Afganistánu či v Iránu, problematičtější je možnost působení na iránsko-irácký konflikt, a cesta egyptského prezidenta Sadata k evropskému parlamentu a do Paříže na začátku roku ukázaly, že i Střední Východ chápe, že svět už nemá volbu jenom mezi USA a SSSR. Také revize dosavadní americké politiky vůči Číně, ač tolik slibovaná, se zdá víc než problematičtější, neli v zásadě nemožná.

Až se nová americká vláda ve Washingtonu zabydlí a až si její představitelé lépe zvyknou na přechod z velitelských stanovisek volební kampaně ke každodennímu «umění možného», ukáže se patrně, že pozitivní možnosti Reaganova prezidentství vůči světu spočívají nakonec především v něčem jiném, než v radikální rétorice a různých demonstracích americké síly (o níž málokdo pochybuje; pochybnosti byly spíš o ochotě jí užít). Americká vláda, každá americká vláda, může a musí dnes hrát vedoucí úlohu v západním světě, a v úsilí čelit sovětské expanzi, jen jako první mezi rovnými. To je ovšem situace zcela nová ve srovnání s tou, v níž působili Eisenhower a Dulles. K tomu, aby tuto roli mohly Spojené státy hrát účinně, soustavně a bez kolísání, musí toto nové, méně absolutní postavení USA ve světě mít podporu a pochopení americké veřejnosti. Nixon ji na to pomalu připravoval. Carter, který v tomto ohledu nixonovskou zahraniční politiku nezměnil, se okamžitě octl pod palbou pravice, které nedalo

nakonec velkou práci, aby s pomocí sovětské a iránské vlády přesvědčila veřejně mínění, že to, co provádí slabý prezident v Bílém domě, je prostě výprodej amerického vlivu a moci. Carterova nezkoušenost, řečnivost mezi jeho nejbližšími spolupracovníky v oblasti zahraniční politiky a pod., tomu jenom napomáhaly.

Z historie dávné i nedávné dobře víme, že k tomu, aby země přijala takovou změnu svého mezinárodního postavení, jež se jeví jako zmenšení jejího vlivu a moci, je třeba, aby se pod ni podepsal někdo, kdo může být zárukou zastáncům *statu quo ante*, konzervativní «tiché většině». Kolikrát se řeklo, že jenom de Gaulle mohl vyvést Francii z Alžiru, jenom Nixon Ameriku z Vietnamu, jenom souhlas britských konzervativců Velkou Británii z impéria. A tohle bude hlavní problém, a hlavní úkol Reaganova presidentského období: Ujistit americkou «tichou většinu», že přizpůsobení novému rozdělení moci ve světě není katastrofa, ani výprodej Spojených států, a začít pak hrát tuto novou roli tak, jak se na nejsilnější – ale už nehegemonní – světovou velmoc sluší, a jak po tom američtí spojenci volají. Lze se ptát, zda na tento úkol budou Reagan a jeho vláda stačit. Ale v každém případě je právě tohle, a ne iluzorní návrat do situace konce padesátých let, hlavní problém, který budou muset vyřešit, s nímž se budou muset vyrovnat.

A když ne? Uvažuje o problémech příštích čtyř let v jiném, především vnitropolitickém kontextu dospěl vedoucí americký politický komentátor James Reston k závěru (New York Times, 15. února 1981), který se zdá realistický: Bude-li Reaganova vláda úspěšná v uskutečňování svého programu, přivodí nepochybně největší změnu v americké politice od dob (Rooseveltova) New Dealu. Ztroskotá-li, podlomí vliv systému svobodného podnikání doma i v zahraničí nejméně na desetiletí, vyvolá roztržku v amerických spojeneckých vztazích a oživí úpornost studené války».

Přitahuje, nepochybně, a příští čtyři roky nejsou k závidění. Nejsou důvody k optimismu, ale ani k panice. Karty, jimiž se bude hrát, byly rozdány před mnoha lety, právě za Eisenhowera a za Dullese. Není vyloučené, že Reagan bude rozehranou partii umět dohrát líp než Carter. Teprve pak se totiž bude rozdávat znovu.

DALIMIL

Upozornění

Případné čtenáře knížky «*Da Praga a Danzica*», vydané římským nakladatelstvím Editori Riuniti, (viz LISTY, č. 1/81 z února t.r., str 11-12) musím s politováním upozornit, že se v ní vyskytuje značné množství chyb, které vznikly přeslechy při přepisování pásek, chybami překladu a omyly v reáliích. Četl jsem sice rukopis, avšak podstatná část mých oprav, změn a doplňků nebyla pojata do konečného textu, čemuž jsem nemohl předejít, protože jsem korekturní obtahy neviděl.

1. března 1981

Eduard Goldstücker

Naše monology a dialogy

Víme, že oba příspěvky, zařazené do «monologů a dialogů», mohou vyvolat nejen diskusi, ale také rozhořčenou odezvu.

Těžko lze přijmout jako návod k řešení společenských problémů individuální osvícenou vzpouru probíhající v manipulačních mechanismech. Leccos z toho, co je zde doporučováno, může být chápáno polovičatě, jako nástroj k uklidnění znepokojeného svědomí, ospravedlnění zastávané pozice... Může však a mělo by být přijato jako etický ideál, schopný inspirovat méně otupělé a méně zkorumpované nespokojence k tomu, aby přinejmenším zmírňovali dopad systému: dopad na krajinu, na kulturu, na člověka.

Ještě větší námitky snad vyvolá příspěvek druhý. Je krajním stanoviskem, s veškerými slabinami, které k takovému jednostrannému pohledu náleží. Přinejmenším ho lze vinit z nespravedlnosti. Je však pouhým výrazem «polského komplexu»?

Nechceme k oběma příspěvkům podávat kritický komentář. Nikdo redakci nenutil, aby je z domácí samizdatové publicistiky vybrala k přetištění. Rozhodla se pro ně, protože oba svým způsobem rozšiřují pohled na skutečnosti kolem nás i na postoje, kterými lze skutečnosti měnit. A má-li být čtenář ovlivněn, tedy přimlouvou, aby příliš neulpíval na kontroverzních jednotlivostech, o to více se však zamýšlel nad těmi stránkami našeho života, které vyjádření takového stanoviska motivovaly.

Byrokratická guerilla

K. JERNEK *

Pocituje-li národ bezmocnost, je-li jeho mravní ideál i hospodářský rozvoj blokován příliš velkou silou, vzniká vždy hledání cest. Mnohé zůstanou gestem vzpoury a odrazí se v blokujících silách jen represí a zvýšením jejich soudržnosti ze strachu. Avšak přesto je toto hledání cest jedinou nadějí proti totální kocovině těch, kdo ztratili nejen smysl pro skutečnost, ale i pro čest.

Citová vzednutí, heroická rozhořčení, provázející humanisty kulturními dějinami lidstva, narážejí u myslícího člověka na vědomí velké síly jeho historického protivníka: bezohlednosti a nedostatečné inteligence. Zvláště vlády, jež zvolily jako základ své moci humanistickou, a proto socialistickou ideologii propojenou s intenzivní represivní aktivitou a silou, staví před tvůrčího člověka zdánlivě monolitní přehradu své institucionální struktury. Tradiční formy politického úsilí proti ní selhávají. Její základnou je vysoká úroveň konzumu převážné většiny lidí, která sice nevyvolává nadšení, avšak zároveň zachovává přirozenou potřebu přežít, a proto vede k dostatečné toleranci vůči tomuto vysmívanému a často i slepě nenáviděnému byrokratickému monolitu.

A přece je tu možnost, jež odpovídá době. Možnost skutečné národně osvobozovací války proti nedostatečné inteligenci a citlivosti institucionální struktury. Můžeme ji nazvat «byrokratickou guerillou».

Guerillou proto, že jde o válku drobných, rozptýlených jednotek, jedinců bez společného vedení, kteří však sledují jeden základní cíl: racionalizovat a humanizovat institucionální strukturu, a tím společnost zbavovat nepřítelů elementárního a urputně životného.

Byrokratickou pak tuto formu národně osvobozovacího boje nazveme proto, že prostě probíhá v úřadech. Její scénérii nejsou lesní houštiny, ale džungle chodeb a kanceláří, jejími prostředky jsou

myšlení, poznání, ovlivňování, rozhodování, organizování, trpělivost, výdrž.

Myšlenka byrokratické guerilly vychází tedy z poznání funkce a charakteru řízení a jeho organizačních struktur v moderní společnosti. Přitom všechny velké politické změny, humanisticky orientované, s sebou přinášejí problém řízení. Vždyť zvládnutí náročné funkce trvá tři i více let, a to předpokládáme předběžnou teoretickou a obecně praktickou přípravu. Zároveň je možné očekávat, že značná část «povolaných» stejně nezvládne svou roli, protože lidé se schopností řídit a skutečně morálně vést jsou jedním z nejvzácnějších zdrojů každého národa.

Řízení prošlo v posledních letech podstatnými změnami. Je sice pravda, že «každá kuchařka» by dnes dokázala snadněji vybrat mezi variantami, jež budou zpracovány pomocí moderní logiky řešení složitých problémů a s využitím počítačů, avšak vlastní příprava podkladů pro rozhodnutí se stala složitou, odborně i intelektuálně náročnou prací. Žádná moc se dnes nemůže obejít bez vzdělaných, zkušených a skutečně schopných odborníků, a to nejen ve vědě a výzkumu, ale i v řízení. Jinak se rychle blíží k vnitřnímu i vnějšímu oslabení, jež nutně končí drastičtějšími formami politických změn a značnými ztrátami národních zdrojů.

Vzdělaný a inteligentní odborník je pro blbost a represivitu každého systému největší riziko. Nutně proniká ke kořenům moci, stává se její součástí i jejím vykonavatelem. Jeho myšlení je však kryto lebeční kostí, jeho chování příliš mnoho nevypráví o psychické struktuře, lze u něho předpokládat lest, přetvářku, jen dočasné ústupky jeho největšímu nepříteli. V každém institucionálním systému tak časem vzniká strach před odborníkem. Jsou mu kladeny různé překážky na cestě k moci, je udržován v područí, zároveň však i vynášen, využíván, pověřován. Jeho dvojaká pozice je tak nevyh-

nutelně součástí dynamiky systému a jeho příprava je přípravou změny.

Odborník, specialista v oblasti řízení, není ovšem žádný polobůh, příslušník vyvolené elity. Nerodí se, ale postupně vytváří v neobyčejně dlouhém období školní výchovy i vlastní praxe. Řízení vyžaduje univerzální osobnost, její schopnost věcně řešit různé problémy vyžívá postupně a její skutečné ovoce se začíná objevovat po čtyřicítce. Znalost různých moderních metod řízení a praktický odstup i zkušenosti s nimi, znalost různých částí společenského života od techniky přes ekonomiku, školství, zdravotnictví atp., zejména znalost lidí - to vše se vytváří postupně v neustálé konfrontaci teorie a praxe. A navíc je tu požadavek komplexnosti řízení, které je zároveň jednou z jeho hlavních slabostí. Existence světa i budoucnost civilizace závisejí na schopnosti řídit v souvislostech.

Řízení vyžaduje i určitou psychickou a morální vyzrálou. Schopnost rychle se orientovat v situaci, získávat informace, rozhodovat, manévrovat, řídit diskuse, snášet osobní konflikty atp. jsou mimořádně cenné vlastnosti, jež se získávají jen poměrně dlouhodobým cvikem.

Morální vyzrálou pro řízení je jedním z nejsložitějších požadavků. Pro řízení, pro vedení lidí, neplatí zjednodušené mravní zásady. Vždy zde vznikají převážně takové rozhodovací situace, kdy z hlediska absolutního principu mravního je nutné volit spíše nejmenší zlo než největší dobro, kdy dosahování určitého cíle vyvolává ztráty, je na úkor někoho či nějakého principu. Oproštění se od infantilní změkčilosti při zachování si mravního smyslu osobního života je stálým rozporem, provázejícím každého člověka, který na sebe vzal odpovědnost a nevzdal se základních pravidel lidskosti. K mravní vyspělosti pak patří udržování sebe sama v hranicích tohoto napětí a intenzivní prožívání silných výkyvů.

A právě zde, v této oscilaci mezi lepším a horším, se rodí bojovník byrokratické guerilly. Kultivovaný, nezbabělý realismus v kombinaci s vysokou mravní vyspělostí a odpovědností. Člověk, který dokáže osobní zájmy potlačit do pozadí a přitom usilovat moderními prostředky o uskutečnění základních hodnot společenského rozvoje i v době beznaděje a pasivity. Ve vědomí tohoto «zbojníka» konce dvacátého století postupně krystalizuje poznání sebe sama, jeho síly a možností. Jeho aktivita se sama, na základě samostatného poznání, zaměřuje k racionálním cílům, mezi něž na přední místa patří:

a) ochraňovat, udržovat a pokud možno rozvíjet trvalé, hlubinné národní zdroje, jež mohou být kdykoli základem rekonstrukce společnosti, zejména ekologické a hospodářské zdroje, vzdělání (včetně vzdělání sebe sama), rozvoj vědeckých poznatků, udržování elementárních mravních hodnot,

b) v rámci dané institucionální struktury podporovat a upevňovat všechny síly a jejich pozice (včetně své vlastní), jež usilují o racionalizaci a rekonstrukci společnosti nebo jež mohou být pro tento cíl užitečné,

c) neustále se učit řídit a řešit problémy, tak, aby v nových, racionálnějších podmínkách dokázal plně uplatnit své poznatky, své zkušenosti, a tím proces rekonstrukce společnosti podstatně urychlil a zkvalitnil.

Strategie byrokratické guerilly v sobě zahrnuje i určité riziko. V případě náhlých politických zvrátů nenabízí lákavé «posty» hrdinů. Tento boj za rozvoj společnosti a její rekonstrukci nemá charakter tradičního odboje, i když právě dějiny Československa ukazují, že i on má své tragické oběti.

Zbojník byrokratické guerilly si musí osvojit, že kariéra je vždy jen prostředkem, a musí též tvrdě hlídat, aby se mu nestala sama o sobě potřebou. Musí být dokonce připraven i na to, že případným, spíše náhodným vítězstvím demokratické opozice jeho guerilla nemusí končit.

Taktika byrokratické guerilly je taktikou moudrých, inteligentních, statečných Odysseů. Je to situační taktika přizpůsobená okolnostem a jednotlivým prolémům. Vedle mravního korektivu v ní má velký význam poměr společenského užítku a ztrát. Téměř každý antibyrokratický zbojník musí proplout kolem obludy Skyllý, vybírající i bolestnou daň, a vyhnout se osudové, definitivní Charýbdě. Musí odolávat zpěvu Sírén, jež ho chtějí spoutat hodnotami konzumu, musí je umět i ošálit. Musí být připraven na jakýkoli úder, protože každá institucionální struktura přitahuje lidi, kteří sledují osobní cíle a používají nedovolené hmaty.

Každá guerilla potřebuje svou sociální základnu. Byrokratická guerilla ji má dříve, než vznikl její název. Umocňuje se vždy, když se institucionální mocenské struktury musí otevírat myslícím lidem a když se ve společnosti projevují příznaky globální krize. Pak se nový, dosud loajální úředník, často i na vrchlech pyramidy moci, stává byrokratickým zbojníkem. Myšlení a elementární morálka, konfrontované s blbostí a represivitou, jsou všude, i v těch nejcitlivějších a nejvíce zabetonovaných institucích. Jsou přirozeným zdrojem, zřídlem byrokratických zbojníků.

Byrokratická guerilla nemůže být jen záležitostí starších, potřebuje najít svou základnu i mezi mládeží. Dlouhá příprava, znalosti, vzdělání, morální i fyzická síla jsou důležité vlastnosti, jež vyžadují nový druh romantiky, idealismu právě u mladého člověka. Jeho odpor k institucionální struktuře, vyplývající navíc z prostých zákonů biologického a sociálního zrání, odvádí právě ty nejschopnější od poslání, jež by měli pochopit a přijmout co nejdříve.

Dnešní svět se svými rozpory neskýtá příliš mnoho nadějí. V podvědomí lidí vzrůstá silný pocit skepse až beznaděje vůči slepé civilizaci. Jedinou šancí je – humanistické a inteligentní řízení států, společností, světa. Jednou z cest může být byrokratická guerilla. Provokativní pojem, který by v jeho důsledcích mohli přivítat i ti, kdo by jej dnes mohli zavrhnout nejvíce.

L19

Má dáti-nedal

YPSILON *

Mohli bychom si s uznáním poplácávat po ramelech, jací jsme to pašáci: my doma, neboť kolik jsme už vydali edic petlic, expedic, spekter, čtvrců, bulletinů Charty a zpráv VONSu et cetera et cetera; a vy venku, vždyť máme zástupce v evropském parlamentu, máme Listy, Šafrán, Palach Press, Index v Kolíně a Škvoreckého v Torontu a bůhví co ještě.

Jenže pak dorazí do Prahy Listy č. 5 se zásadním článkem Polské léto a s naléhavou otázkou: Opět sami? A nám nezbyvá než po pravdě odpovědět: Ano, Poláci zůstanou sami, zcela určitě a nepochybně; z Československa nemohou počítat s žádnou pomocí, která by stála za řeč. Samozřejmě sympatie a jedno či několikeré prohlášení solidarity na tom nic nezmění. Kdo doufá v něco jiného či očekává něco jiného, obelhává se.

Než si řekneme, proč tomu tak je – nebude to veselé povídání – zastavme se u kapitoly Opět sami? Respektive u dvou rad či návodů, které nám naši kolegové zvenku nabízejí. Je vždycky nepopulární a neradostné zjišťovat, že mezi opozicí venku a opozicí doma zeje trhlina; že naši kolegové venku nemají dost dobrou představu o situaci a podmínkách, ve kterých žije opozice doma. Je to zřejmě nevyhnutelná choroba každé emigrace, recidivující znovu a znovu. Dá-li se tato choroba vůbec nějak léčit, pak snad jen pravidelnými šoky. Tož tedy promiňte, bude-li to bolet.

Rada z kapitoly Opět sami? první: «...zabráníme jakékoliv účasti čs. armády nebo bezpečnosti na eventuální intervenci Varšavského paktu v Polsku». Taková rada by se profesionálnímu politikovi vůbec neměla přihodit, neboť nutně evokuje otázku, jak konkrétně na to. Snad takhle: Delegace Charty se dostaví na ministerstvo obrany a sdělí ministroví, že do Polska se nepojede, a šmytec. Totéž průklepem ministerstvu vnitra jako sdělení Charty č... Jiná možnost: Vybrání dobrovolníci si na hraničních přechodech lehnou pod pásy obrněnců. A do třetice: masově rozšíříme píseň Já do Polska nepojedu, já do Polska nepůjdu, kteroužto píseň zanotují motostřelci v okamžiku obdržení rozkazu vyrazit. Tím je naše účast na intervenci odtoubena a vojáci jdou na pivo. Bývaly doby, kdy české pluky přecházely frontu s plukovní muzikou. Bývaly doby, kdy mladý komunista, voják Budín Stanislav, se odhodlával na slavnostní přísaze zvolat «Ne Masaryk, ale Lenin!» a riskoval tím asi dva měsíce ostré basy. Pokud Listy žijí v domění, že tyto časy trvají u nás dosud, mohou být klidné: do Polska neodjede ani noha.

Ještě jednu radu ze zmíněné kapitoly si vezměme na paškál, protože je daleko symptomatictější: «U nás je sice ekonomická situace lepší než v Polsku, ale i naši dělníci jsou unaveni a rozhořčeni na zhoršování situace v zásobování, pracovních podmínkách... i oni jsou citliví na... nedostatek svobody, na podrženosť odborů...» Toť vyšší škola novinářská: jak psáti bez znalosti toho, o čem píšou. Jinak by autorovo pero muselo být brzděno fak-

tem, že existuje rozdíl mezi nespokojeností dělníka, robotujícího šest dní v týdnu s reálnou vidinou hladu, a nespokojeností dělníka, kroutícího si pět pracovních dnů s reálnou vidinou víkendů, který začíná již v pátek v poledne naložením piva, kotlet a rodinky do emběčka či lady. Víkend stráví na chalupě či alespoň na chatě, kde mu po celé dva dny «může bejt celej ten sráč ukradenej; může mi maximálně jezdit jazykem po zádech a dole prudce brzdit» (citát). Nespokojenost, to je, ano: za dvacet plzní musel dát známému v samoobsluze dvacet korun, jinak by je nesehnal. Obléhá obchody, kde sice nikdy není to, co potřebuje, ale je vždycky alespoň to, co se taky hodí. Občas, dá-li pánbůh či jiný reálný svatý, kápne i skládací kolo, pračka zanusska či froté ručníky. Benzín je drahý, dokonce svinsky drahý, ovšem na chalupu to stačí a jednou za rok na dovolenou taky. Peněz je jaksi stále dost a za jídlo se dají utratit vždycky. Žereme jako Češi a chlastáme jako Slováci. Plný břich je onen nástroj, na který hude establišment virtuózně svoji ukolébavku smyčcem upleteným z blahovoleného přehlížení «normálních» zlodějin, nedodržování pracovní disciplíny a tolerováním druhého ekonomického okruhu. Český dělník má ve srovnání s polským soudruhem ještě hodně co ztratit. Mrtvolné odbory, ponižující volební akt, saratovské, zlobinovské, lvovské a jiné nesmysly, to jsou jen štěnice; obtěžují, svědí, žít se s nimi však dá. Byla-li hitem polských vánočních krychlička másla, bylo hitem našich vánočních skládacích kol. Je úplný nedostatek důkazů o tom, že by se kdy dělnická třída zvedla pro malý počet skládacích kol.

Tak vypadá situace dnes, a nic jiného není pravda. Víme však, že zítra pozítří bude situace vypadat jinak. Latentní ekonomická krize u nás se změní v krizi akutní, to je stejně jisté jako dnešní plná břicha. Až nebude mít český dělník co ztratit, vyprodukuje ze svého středu svého Walesu? Věřme že ano. Nic jiného než dětinská víra v dějinný automatismus nám totiž nezbyvá, neboť my jsme dosud pro to neučinili nic. My disidenti, my socialistická opozice, my vyhození jsme neučinili nic pro přípravu českého Walesu, ačkoli jsme měli všechno: schopnosti, příležitost i čas. Popsali jsme tuny papíru elegantními fejetony, sociologickými rozbory, úvahami o nutnosti drobné práce, máme pytle sdělení VONSu a kilometry protestních podpisů. Výsledek můžeme považovat za žalostný. České dělnictvo je dissentem naprosto nedotčeno. Ví-li o něm něco, ví to nejspíše z oficiálních sdělovacích prostředků. Zaplať jim to pánbůh. Zde tukaří Listy hřebík na hlavičku, byť cudně a nesměle: «Chybí nám tři čtyři roky činnosti KORu... věnujeme příliš mnoho pozornosti jednotlivým případům represe...» Přesněji a bez ubrousku: Výbor na obranu dělníků nám chybí vůbec a činnost VONSu připomíná někdy mlýn, který klapne, avšak nemele. A u mlýna není důležitý jeho klapot, ale to, co z něho vychází. Vraťme se však k podstatě: proč je české dělnictvo dissentem nedotčené?

Desetitisíce nás počátkem sedmdesátých let rukovaly k lopatě. Přicházeli jsme tam s gloriolou, kterou jsme se sami ověnčili: gloriolou hrdých poražených osmašedesátníků. Ukazovalo se, že tato legitimace v novém prostředí málo platí. Podcenili jsme fakt, respektive jsme si ho ani neuvědomili, že pře roku 1968 nebyla bytostnou při dělníků. My jsme prohráli skoro všechno, dělníci prohráli málo, prohráli-li vůbec, nazíráno krátkodobým pohledem. Vždyť životní úroveň šla v polovině sedmdesátých let nepopíratelně nahoru a – marná sláva – to platí, to je argument. Svoboda osobní, svoboda kultury, pocit národního ponížení, to se «tam dole» taky zná, v době konjunktury to však ustupuje do pozadí. Pak však přišla Charta a s druhou polovinou sedmdesátých let i první hmatatelnější hospodářské potíže. Co jsme udělali?

Desetitisíce nás před deseti lety rukovaly k lopatám. Zamyslel se už někdo nad tím, kolik nás u lopat skutečně zůstalo? Byl by to překvapující údaj pro sociologa, kolik důchodců plných a částečných, starobních a invalidních se objevilo v našich řadách, kolik «volných nohou» a jiných, mnohdy obskurních způsobů existence odválo našince z fabrik, kam si nás moc neprozřetelně nasadila jako vši do kožichu. Nebo věděla, co dělá? Zнала své pappenheimské? Sládek v Havlově Audienci říká Vyhozenému: vy, ať děláte, co děláte, budete vždycky známým spisovatelem, a já budu vždycky potentočkováným, nikomu neznámým sládkem. Možná, že by nás mělo trochu znepokojo- vat, že si to nemyslí jen sládek.

Pokračujme však: kdo z nás, kdo u lopaty dosud zůstal, žije skutečně problémy svých spoludělníků? Nepřevládá u nás touha odmakat si svých osm a půl hodin, svléknout montérky, osprechovat se a být alespoň po práci a o vikendu zase profesorem, inženýrem, redaktorem či trojnásobným doktorem, byť to byla činnost jen «jako»? Přiznejme si: je lákavější napsat duchaplný fejeton než po práci posedět u rumu a piva a poklábosit se spoludělníky. Třeba o tom, proč musíme (my!) mít tolik starostí, papírování a hlídání, abychom dostali výplatu v pořádku. Je elegantnější «házeti fugu své výmluvnosti» nenapravitelně hluchým orgánům a úřadům, než u téhož rumu přesvědčovat parťáky, že není pravda, že Poláci jsou ventry líné a my je musíme živit. To, že někdo byl profesorem, inženýrem, redaktorem či trojnásobným doktorem, to nedojímá a na váhu nepadá. Dělnické uši však nejsou hluché, otvírají se ale pouze těm, kdo u nich získá respekt a autoritu. Zejména na pracovišti.

A kdo z nás ji získal a čím? Hladovkami drženími doma? Kultivovaným vylíčením příkoří způsobného nucenou nekvalifikovanou prací? Nebo snad underground svými písněmi à la: Já nechci u soustruhu čumět / já nechci u soustruhu stát / já nechci vaše hovadiny umět / můžete mi prdel vylízat? Dělník u soustruhu čumět musí a chce, hovadiny také znát chce a musí. Je to, s prominutím, jeho chleba. Mohou připravě budoucího českého Walesy něco říci ti z nás, kdo si vířením vod a hlučnými gesty připravují existenci v emigraci? A emigrace, ovšem: málo co poškozuje náš kredit «tam dole» jako snadnost, s níž mnoho našinců řeší své problémy odchodem za hranice.

Máme úterníky, pravidelně se scházející a rokující v úterý. Pochybuji, že by o jejich činnosti věděl u

nás doma ještě někdo jiný než bezpečnostní orgány. Možná, že na tom našem ouhorku vypučí ještě pondělníci, středečníci, čtvrtečníci, pátečníci, sobotníci a nedělníci. Nulu můžeme násobit, sečítat, dělit, nesmíme však očekávat, že se výsledek změní.

A nakonec Charta 77 a její adoptivní dítě VONS: lidé stateční a obětaví až do sebezničení vydávají veškerou svou mravní a fyzickou energii v jakési hře na slepou bábu. Nemíním zde zlehčovat to, co už VONS vykonal. Sledovat jednotlivé případy represe a nevydávat je tak riziku zapomnění či anonymity má nesporné opodstatnění; konec konců právě prostřednictvím VONSu se dovíme o jakési «salvadorizaci» moci, to jest o rostoucím počtu případů fyzického násilí vůči lidem jinak smýšlejícím. Je-li to však vše, co bychom od této vlastně jediné agilní skupiny opozice mohli a měli očekávat, je to málo – a co víc: výsledky jsou v příkrém rozporu s vynaloženými prostředky a námahou. Není to vina těch mladých lidí, kteří v letech 1968-69 sotva politický rozum brali a dospěli už ve vepřoknedlozelovém oděru normalizačního reálna. Dnes se angažují, protože se chtějí angažovat, protože nemohou jinak – a ať se celé stádo vykuků ušklibá vzletnosti toho tvrzení. Jenže, ponechání sami sobě dělají právě to, co dělají. Nic miň, nic víc. Byli ponechání sami sobě námi všemi, z této odpovědnosti nelze se vymluvit. Námi, řekněme, staršími, řekněme, zkušenějšími, řekněme, politicky uvážlivějšími. Avšak, přesto a především: kde zůstali a kde jsou političtí lídři zastávající kdysi významná postavení v oficiálních či neoficiálních společenských strukturách? Kde jsou jejich jména, jejich kontakty, jejich zkušenosti, jejich dosud snad ne zcela zapomenutý kredit v zahraničí? Vždyť mladí lidé typu pracovníků VONSu, to je ten kapitál a nástroj, s nímž by bylo lze proniknout do povědomí širší veřejnosti, ovlivňovat ji a zakotvit v ní. Tito mladí lidé jsou šance, jak rozbít ten začarovaný kruh stolně sousedských poměrů, typický pro dnešní stav opozice u nás.

Vánoce 1980

Hodno následování

Podle hlášení varšavského rozhlasu se v Polsku šíří hnutí za odevzdávání objektů stranické byrokracie do rukou lidu. Tak má být dosud nedostavěná budova krajského úřadu v Leszně, která bude stát asi 17 miliónů zlotých, dána k dispozici zdravotnictví. Též ve městě Biale Podlaské bude objekt krajské odborové rady přeměněn v kliniku. Část budovy stranického krajského výboru má být vrácena svazu polských učitelů. Sídlo odborů v Tarnowě bylo odevzdáno osazenstvu místní továrny na obráběcí stroje, a v Przemyslu byla přerušena stavba budovy vojvodského stranického výboru, než bude rozhodnuto o jejím definitivním určení.

V Polsku přestávají existovat fondy zakázaných knih. Tak v lublinských knihovnách byly – jak rovněž hlásí Varšava – publikace dosud utajené před veřejností přefazeny do volně přístupného knižního fondu.

Mluvme k těm dole

Budiž mi prominuto, že se nepřipojím k hloubavcům, kteří po 4 letech Charty budou hledat pozitiva, která přinesla. Jsou-li jaká – a ona jsou – pak je musíme vidět a cítit. Spíš však jde o ta negativa, která je třeba také vidět a o nichž je třeba mluvit.

Myslím, že základní chybou Charty byl její výchozí bod, pokus o diskuzi s režimem. Předpokládá to totiž, že režim chce diskutovat a tento předpoklad je od základu chybný. Žádný, ani demokratický režim nebude diskutovat z «etic-kých» pohnutek o tom, co by měl dělat lépe. Každý režim musí být k diskuzi donucen. V demokracii tím, že by byla ohrožena jeho volební základna. V nedemokracii tím, že na argumenty, proti němu vznesené, musí odpovídat, jestliže tyto argumenty otrásají jeho autoritou ve veřejnosti. Ať má jakkoli hroší kůži, musí reagovat o to naléhavě-ji, čím víc jej tyto argumenty odhalují jako nahatého hrále.

OD TEORIE K PRAXI

Režim nemohl na vyhlášení Charty reagovat diskuzí: degradoval by tím sám sebe, protože by popřel svou tézi o vlastním monopolu pravdy a ze «ztroskotanců a samozvanců» udělal partnery, s kterými by se měl radit, jimž by měl odpovídat na námítky. Na to je dvouseťhlavá (a i tisícíhlavá) skupinka příliš bezvýznamná.

Jeho zběsilou reakcí – a naopak, ohlas ve veřejnosti – nevyvolala Charta tím, co říkala. Znamenalo to pro něj ohrožení jeho dosavadního (a všemi respektovaného) monopolu mluvit k občanům a za občany. Správně věřil nebezpečí, že jeho nahota nejen ztratí své dosavadní tabu, ale že se o ní dostanou veřejnosti další, konkrétní a hmatatelné argumenty. A že se v takto vzniklé situaci nebude moci jak dosud tvářit jak kdyby se nic nedělo.

Další dokumenty Charty ztrácely na ohlasu ve společnosti nikoli proto, jak režim se svými kritiky zatočil, ale protože bariéra dosavadního nemluvení byla již jednou prolomena a jejich obsah sám říkal stále obecněji jen to, co občané vědí i beztak: že se nedá jezdit do zahraničí, že zásobování hapruje. Malou výjimkou byl dokument o atomových elektrárnách: o haváriích v Jaslovských Bohunicích se do té doby nic nevědělo. Dokument o cikánské otázce, jakkoli eticky vznešený, podobně jako dokument o poměrech ve věznicích, jakkoli humanisticky opodstatněný, nemohly ve společnosti zabrat, protože šly mimo její vědomí. A režim si mohl oddychnout.

Zejména v poslední době se zprávy z okruhu Charty omezují na sdělení o tom, kdo byl kde zadržen (a eventuálně policií zmlácen), kdo odsouzen. Sem tam je v té věci poslána stížnost, tu Husákovi, tu Feješovi. Každý ví, že to jsou platonic-ké stížnosti.

Pro veřejnost se z Charty stává obranná samoobsluha a to má nutně demobilizující účinek. Ti, kdo velkohubě roznosou režim už u prvního piva, ale poslušně tleskají, když se na ně dráb dívá, dostáva-

jí recht: vždycky přece říkali, že je to všechno na draka. Ti, kteří měli cukání na počátku Chartu taky podepsat si říkají, že bylo přec jen moudřejší se neukvapovat kvůli deklaraci sice velmi morální, ale – když se spočítají oběti a co to dalo – málo účinné. Protože koneckonců jsou lidská práva sice hezký ideál, ale realizmu všedního dne vzdálený.

VZDÁLENÝ IDEÁL?

V tom je právě ten zakopaný pes: jak pokud jde o jejich vidění, tak pokud jde o dodavatní činnost Charty. Hned 1. článek Deklarace o lidských právech hovoří o rovnosti práv lidí a o bratrství, které má platit v jejich vzájemných vztazích. Samo o sobě to zní utopicky. Ale zatraceně konkrétní je to, když postavíme otázku, jak je to s tou rovností, když v extra – rozdělovnách je pro soudruha tajemníka svíčková, zatímco netajemnický plebs musí přešlapovat hodiny ve frontě na kus bůčku.

Dokument Charty o spotřebě? Ano. Jenže on každý v podstatě ví, že spotřeba plebsu je srabová. Ale takový dokument o tajemstvím obestřených rozdělovnách, které bez firmy Pramenu jsou bohatým pramenem všeho pro partajní nomenklaturníky, ten by táhl a kdyby byl i s adresami, přitáhl by před příslušná vrata (protože výlohy tam samozřejmě nejsou) houfy zvědavé na to, jak to tam (a kdo tam) vlastně chodí. Jako přívažek by mohl mít sestavení stranické deputace jihočeských rybníkářů, která prvnímu tajemníku na vánoce přivezla extra kapra z Rožmberka.

Nebo takový dokument o bytové otázce a o vilách, které si postavili členové politbyra a jejich kamarila. Měl by ovšem obsahovat i «pobočné byty», včetně sedmi «přístřeší», kterými disponuje předseda vlády (a k nimž patří i jím podvodně získaná vila po prezidentu Benešovi v Sezimově Ústí). Jejich adresy by určitě inspirovaly především mladé manžele, nacpané se dvěma dětmi v jednom pokoji u rodičů, aby si v neděli vyšlápli na Ořechovku a přesvědčili se, že obecně to není s tím bytovým problémem tak strašné. Ti, kdo nabyli kousek úhoru, aby si tam něco postavili, by se mohli poptat člena politbyra Kapka, jak lze třeba získat trubky na plot přímo z Chomutovských válcoven, n.p. (zadarmo).

Důchodci, čekající léta na místo v domově, by přivítali dokument o speciálním Domově důchodců, postaveném z iniciativy ministra zahraničí v Bubenči u Stromovky, který je skutečně bezpříkladný: bydlí v něm dvě důchodcovské dvojice, rodiče pana ministra a rodiče paní ministrové.

A když už petice úřadům: proč ne třeba petici za odebrání čestného doktorátu perskému šachovi, který mu za «zásluhy o lidská práva» (!) udělil Husákův režim prostřednictvím Karlovy univerzity, protože čpěl naftou, kterou moskevští bratři skrblí? Bylo by zajímavé vidět, zda podpis pod takovou petici odmítnou ti, kteří dnes na stránkách Rudého práva téhož šacha zatracují a zase oslavují Khomeiniho.

V předlohách takových dokumentů by bylo možné pokračovat. Proč nikde – Charta Necharta – nevycházejí?

FASCIT :

Nechtějme diskutovat s těmi nahoře! Mluvme k sobě, k těm dole! Dejme si argumenty, konkrétní, kovově zvonící (doslova) argumenty, které se rozlehnou od ucha k uchu. A až budou zvonit celým krajem, takže je i ti nahoře nebudou moci stále neslyšet, možná, že s námi sice nezačnou diskutovat, ale v každém případě – konfrontování s jejich silou – začnou jednat. Začnou se starat o to, jak přikrýt svou nahotu.

Jan

Třídním nepřítelem do devátého kolena

Znormalizovaná KSC ráda slaví nejrůznější výročí. Sleduje horlivě i v tom svůj sovětský vzor. Oslavuje padesáté, šedesáté výročí svého vzniku, a jakmile jedny oslavy skončí, začíná připravovat nové. Vzpomíná pravidelně desáté, dvacáté a bůhví kolikáté výročí svých nejrůznějších sjezdů, pořádá pravidelná shromáždění k výročí vítězného února a podobně. Na první pohled by to bylo možno považovat za jakýsi rituální formalismus nebo za velikášství organizace, která propadla megalomaničké představě, že její sjezdy jsou dějinnými mezníky a pošetile se domnívá, že je skutečně suverénní tvůrkyní dějin a že je dokonce předem píše ve svých sjezdových rezolucích. Avšak tato manie vzpomínat a oslavovat svá vlastní výročí prozrazuje jednak něco hlubšího o charakteru této organizace, jednak slouží zcela racionálně a pragmaticky konkrétním politickým účelům byrokratickopolicejní diktatury.

Oslavy různých výročí předně ukazují, že KSC je zahleděna narcistně do své minulosti, a že se tedy definitivně stala, navzdory pseudorevoluční frazeologii, konzervativním sociálním organismem. Hledá vzory pro řešení přítomných a budoucích společenských situací v minulosti, a budoucnost si představuje jako prodlouženou minulost, jako čas věčného návratu toho, co se už kdysi stalo, v němž nemůže vzniknout nic nepředvídaného, nového a neznámého. Čím více je okolní svět v pohybu, tím křečovitěji se vzpomíná minulých událostí a tím sebevědomější je chvástání stranických ideologů, že je nic nemůže překvapit, protože rezoluce nějakého sjezdu nebo plenárního zasedání ÚV, které se konalo před pěti, deseti nebo dvaceti lety, už dávno tuto zdánlivě nepředvídanou situaci předvíдалa, a poskytuje tedy návod k jednání. Stačí se jím důsledně řídit, asi tak jako pečlivá hospodyně se poradí s českou kuchařkou, třebaže vaří guláš již po tisícáté.

Za druhé, oslavy výročí jsou formou, v níž vedení znormalizované KSC komunikuje se společností. Jsou to sdělení adresovaná společnosti, že KSC

nepřipustí, nedovolí a nestrpí... by se cokoli měnilo, zlepšovalo a reformovalo. Jsou to varování občanům, aby se zbavili všech nadějí na obrat k lepšímu. Jestliže si odmyslíme slavnostní formu, prapory a udílení medailí, oslavné jubilejní články a projevy se svou funkcí podobají vyhláškám, v nichž kdysi vesničtí starostové oznamovali na vratech hasičské zbrojnice kontumaci psů a koček v letech, kdy hrozila epidemie vztekliny. Neukázněné a toulavé zvíře, které nebude řádně uvázané na řetězu, bude veřejnou mocí okamžitě z preventivních důvodů utraceno. Prakticky jsou tedy oslavy výročí policejními vyhláškami, jejichž obsah je opletlen marxistickými frázemi a historickými reminiscencemi. Veřejnosti se při těchto příležitostech dává na vědomí, že moc je pevná a že státní bezpečnost je připravena energicky zakročit.

Pádny důkazem pro opodstatněnost našeho tvrzení jsou nedávné oslavy desátého výročí vzniku proslulého stranického dokumentu « Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSC ». Dokonce sám Vasil Bilak se chopil pera, aby napsal nebo alespoň podepsal pro « Novou mysl » (č. 12, r. 1980) článek s pěkným názvem « Trvalá platnost dějinného poučení ». V. Bilak použil této příležitosti, aby upozornil Poláky, že nebudou-li poslušní, potká je stejný osud jako Čechy a Slováky. Varuje samozřejmě nepřímo také nenapravitelné opozičníky v Československu slovy, která samozřejmě neadresuje svým druhům ve stranickém předsednictvu: « Není tajemstvím, že byly a jsou snahy zapomenout na « Poučení » a místo něho podsouvat různé teorie, které by uchlácholily stranu a socialistický stát. Teorie « modrého nebe » byla a je pro některé lidi lákavá (Slunce svítí, obloha je modrá, můžeme klidně odpočívat a nepřipomínat si, co bylo). Bezstarostnost, sebeuspokojení by byl začátek konce. I to jsme už zažili ».

Jaká další poučení V. Bilak vyvozuje z poučného « Poučení »? Jistě ne to, že by byly vhodné nějaké reformy. Z dikce jeho článku nepřímo vyplývá, že spíš navrhuje na zasedáních předsednictva KSC posílit StB, ztřídit cenzuru, je-li to ještě vůbec možné, provést nové čistky a zpřísnit komplexní hodnocení. Výslovně to sice v článku neříká, ale pozorný čtenář si to lehce domyslí z náznaků a energických výrazů. A důvody? O těch pravých, jako je strach z vývoje v Polsku a obavy, že se « ideologická nákaza » rozšíří i do Československa, a nepevnost a nepopulárnost normalizačního režimu, ovšem V. Bilak mluvit nesmí a nemůže. Proto si musí vymýšlet důvody « teoretické », provádět převrasy v marxisticko-leninské doktríně a mávat strašákem imaginárních nebezpečí. S překvapením se dovídáme, že je třeba posílit bdělost a ostražitost a zesílit ideologickou práci, protože v Československu je mnoho třídních nepřátel: « Bývalí majitelé průmyslových závodů, bank, velkostatkáři a velkoobchodníci se nesmířili s tím, že jejich majetky byly zestátněny. Když už ne oni, tak jejich děti a vnuci (podtrhl R. R.) žijí mezi námi v socialistické společnosti. Mnozí se přizpůsobili nové realitě, ale určitá část se dlouho nechce smířit s tím, že byla zbavena třídních výsad. Ani oni nežijí v socialismu zle, ale jejich třídní zaslepenost a nadřazenost jim brání ztotožnit se se socialismem, uznat, že hospodářem v zemi se stal pracující lid. ».

Položíme « marxistovi » Bilakovi otázku, k níž by

našlo vhodnou odpověď patrně jen radio Jerevan: «Do kterého kolena zůstává člověk kapitalistou nebo buržoazním živlem, ačkoli už dědečkovi revoluce vyvlastnila jeho kapitál? A platí tato nová poučka marxismu-leninismu jen o vnucích, nebo také o pravnucích a dalších generacích, a jestliže ano do kolikátého kolena?»

Karel Marx se obrací v hrobě, ale V. Bilak je věrný své neúprosné logice. Vnuci vyvlastněných továrníků patří nutně k buržoazii, třebaže pracují celý život jako tovární dělníci, kdežto on sám, právě tak jako jeho kolegové a celá vládnoucí

kasta, se zcela «logicky» považují za dělníky, třebaže vykonávali svá původní dělnická povolání nanejvýš dva nebo tři roky po vyučení a již po desetiletí jsou privilegovanými byrokraty. A jejich děti a vnuci, pro které stavějí přepychové vily, zlatá mládež, které se přednostně přidělují místa vyslanců, diplomatů, podnikových ředitelů, vysokých úředníků, důstojníků a vysokoškolských učitelů, bude na věky věků, alespoň v Bilakových představách, dědičně patřit k výkvětu světového proletariátu.

R. R.

O čem Rudé právo nepíše

PO 26. SJEZDU KSSS

Průběhu a výsledkům 26. sjezdu KSSS v Moskvě věnovaly československé sdělovací prostředky jako vždy tak přehnanou a rozsáhlou pozornost, že čtenáři a posluchači měli zatěžko v záplavě slov objevit to podstatné: K žádné závažnější změně sovětského vedení nedošlo, a země bude až na další dál spravována brežněvovskými starci. Žádné politické ani hospodářské reformy nebudou zahájeny, v nejlepším případě jen «kosmetické úpravy» stávajícího. Na všechny strany – do USA, západoevropským státům NATO, ba i sociálním demokratům – se nabídl dialog, avšak žádné ústupky od tvrdého zahraničně-politického kurzu. Také nepřítomnost vedoucích představitelů četných západních komunistických stran – Itálie, Francie, Španělska, avšak i Švédska a mnoha jiných – byla m.j. výrazem obav ze sovětské zahraniční politiky v blízké budoucnosti. Nebezpečí sovětské intervence v Polsku zůstalo nezmenšeno. Schválená pětiletka na léta 1981-1986 vykazuje zpomalený a nevyrovnaný ekonomický růst, a i když slibuje jisté zvýšení životní úrovně, neexistuje žádná záruka, že slib bude moci být dodržen.

I když v sovětském státním aparátu došlo v posledních dvou letech k jisté omezené výměně kádrů, ukazují výsledky předsjezdových konferencí stranických organizací stejnou tendenci jako v centru: uzavřenost vládnoucí garnitury. Ve svazových republikách zůstali na svých místech všichni první tajemníci, a ve 185 oblastních a okresních organizacích byli vyměněni jen v šesti případech; v Ruské republice je polovina z nich ve funkci dokonce déle než od roku 1970. K jisté výměně kádrů došlo převážně jen v «okrajových» republikách Střední Asie a baltických zemí. Tam také obsahovala diskuse na stranických konferencích některé zajímavé prvky: Ve středoasijských republikách s mohamedánským obyvatelstvem objevily se nářky na náboženskou aktivizaci obyvatelstva a na slabost protináboženského boje strany. V baltických republikách horovalo se proti «přežitkům buržoazního nacionalismu» a nařikalo na vliv lotyšských, litevských a estonských emigrantů na politické vědomí obyvatelstva.

KONFERENCE EVROPSKÉ LEVICE V MADRIDU

Studijní střediska španělských komunistů a socialistů uspořádala v únoru 1981 v Madridu ve spolupráci s «Ebert-Stiftung» západoněmeckých sociálních demokratů, s «Russell-Foundation» z Velké Británie, se střediskem «Středozemních studií» z Atén a s řadou dalších komunistických a socialistických institucí mezinárodní konferenci evropské levice o problémech spolupráce a odstraňování napětí v Evropě a o problémech boje za lidská práva. Konference se zúčastnili představitelé četných sociálně demokratických, socialistických a komunistických stran, kteří v jiných souvislostech jen zřídka zasednou ke společnému stolu. Smyslem konference nebylo sjednocení stanovisek, nýbrž jen první výměna názorů na diskutovanou problematiku, zejména na samostatnější a na supervelmocích nezávislejší roli evropské levice při řešení složitých mezinárodních problémů míru, bezpečnosti a spolupráce. Ukázaly se při tom m.j. i nové diference a konvergence: představitel západoněmecké SPD Karsten Voigt např. prohlásil, že mu v mnoha otázkách byli bližší eurokomunisté než zástupci britské Labour Party...

POLITICKÝ PROCES V ZÁHŘEBU

V únoru 1981 došlo v Jugoslávii k prvnímu většímu politickému procesu po smrti prezidenta Tita. V Záhřebu byl odsouzen ke třem létům vězení dr. Franjo Tudjman, kdysi nejmladší generál Titovy partizánské armády a později pracovník Ústavu pro dějiny dělnického hnutí. Byl obviněn ze «šíření nepřátelské propagandy a pomluv v zahraničí», a to zejména na základě umírněné kritiky poměrů v Chorvatsku v rozhovoru pro švédskou televizi, který si bez jeho vědomí přetiskly některé emigrační časopisy. Tudjman patřil již v šedesátých letech k ostrým kritikům sovětské politiky, a vydal m.j. i knihu o sovětské intervenci v Československu. Na počátku sedmdesátých let byl vyloučen ze Svazu komunistů pro tzv. «chorvatský nacionalismus», a byl již tehdy odsouzen na dvě léta do

vězení. Po předčasném propuštění pokračoval ve své kritické činnosti, a v roce 1980 spolupodepsal výzvu požadující propuštění politických vězňů.

Současně však byl vyřešen kompromisem dlouhý spor mezi 7 profesory bělehradské univerzity, patřící ke skupině «Praxis» a srbskou vládou, která původně nařídila jejich propuštění. Nyní byli znovu přijati na univerzitu jako vědečtí pracovníci na základě programu, který si sami zvolili. Považuje se to za příznak, že linie dialogu získává převahu nad dogmatickou tendencí.

SOVĚTSKÝ NEÚSPĚCH V NEW DELHI

Konference ministrů zahraničních věcí «nezúčastněných», to jest států mimo supervelmocenské vojenské bloky, která se konala v únoru 1981 v indickém New Delhi, prokázala znovu ztrátu prestiže, kterou SSSR utrpěl v zemích tzv. Třetího světa vojenskou intervencí v Afghanistanu a podporou vietnamské agrese v Kambodži. Zejména představitelé většiny afrických zemí a jihovýchodní Asie se postavili proti pokusům Kuby vnucovat nezúčastněným státům Sovětský svaz jako «přítele a spojence». Konference odmítla uznat Afghanistan za «Demokratickou republiku» a tím poskytnout legitimitu Karmalovu režimu. V závěrečné resoluci požadují nezúčastněné státy stažení cizích vojsk jak z Afghanistanu, tak z Kambodži. Výsledek konference posílil nezávislost a identitu hnutí nezúčastněných zemí, avšak všeobecně nevedl k příliš konkrétním závěrům.

PAMĚTI ZOLTÁNA VASE

V roce 1980 vyšly v Budapešti paměti bývalého budapeštského starosty a ministra Zoltána Vase. Vas byl od roku 1925 členem maďarské komunistické strany, byl dlouhá léta vězněn a v roce 1940 propuštěn do SSSR «výměnou» za maďarské vojenské prapory z 19. století. V roce 1956 byl členem vlády Imre Nagy, a byl spolu s ním po sovětské vojenské intervenci internován v Rumunsku. Jeho paměti jsou pozoruhodné objektivním líčením událostí v roce 1956, které nenazývá «kontrarevolucí» nýbrž «národní tragedií», a líčením osobnosti Imre Nagy, kterého nejen nenazývá «zrádcem» ale o němž otevřeně prohlašuje, že jej «vysoko oceňuje a miluje». Skutečnost, že paměti mohly vyjít v oficiálním nakladatelství, je důkazem o specifickém politickém ovzduší dnešního Maďarska. Uvolnění se netýká jen palčivých problémů minulosti: Vedoucí mezinárodního oddělení maďarských odborů János Berec vyjádřil např. v rozhlasovém rozhovoru v únoru 1981, že maďarské odbory «mají pochopení pro úsilí polské Solidarity», i když s postoji některých jejích vedoucích osob nesouhlasí, a kladně ocenil i úlohu katolické církve v Polsku.

JAPONŠTÍ KOMUNISTÉ PROTI MOSKVĚ

V roce 1979 se zdálo, že se Moskvě podařilo přece jen zlepšit vztahy s Komunistickou stranou Japonska. Avšak v lednu 1980 odsoudili japonští komunisté sovětskou intervenci v Afghanistanu, a

v lednu 1981 své odsouzení prohloubili na základě vlastního zkoumání situace v této zemi. V listě strany «Akahata» konstatovali m.j., že «sovětská vojska nevytvořila snad jen «pozadí» pro svržení Amína, nýbrž toto svržení sama uskutečnila». Na počátku ledna 1981 kritizovala Komunistická strana Japonska veřejně redakci časopisu «Otázky míru a socialismu» v Praze za nepřátelské kampaň proti KS Číny a za uveřejnění rozhovoru s Karmalem, a požadovala demokratické rozhodování o náplni časopisu, který je zatím řízen jen velmocenskými zájmy SSSR.

PODPORA ZÁHUMENKOVÉHO HOSPODÁŘSTVÍ V SSSR

Ačkoliv záhumenková hospodářství pracovníků sovětských kolchozů a sovechozů byla celá desetiletí potlačována a diskriminována, přispívají při celkové bídě sovětského zemědělství stále ještě celou čtvrtinou zemědělské produkce, u brambor dokonce více než polovinou. Nyní, kdy se zásobování potravinami opět stává vážným problémem, přispěchala v lednu 1981 «strana a vláda» s výnosem, který má možnosti soukromé zemědělské výroby na záhumencích dokonce zvýšit a ulehčit. Banky mají poskytovat úvěry na nejnútnejší budovy a zařízení, sovechozy pomáhat smluvní kooperací se soukromou výrobou na záhumencích, zemědělci mají mít možnost rozšířit soukromý chov dobytka i drůbeže, a všeobecně se má výroba na záhumencích podporovat. Pro pěstování brambor a zeleniny mají se přidělovat i potřebné plochy zaměstnancům závodů a zájemcům v městských sídlištích.

NOVÁ POLEMKA MEZI KSSS A KSI

Začátek nového roku stál ve znamení dvou nových polemik mezi KSSS a KS Itálie, jež charakterizují napětí mezi těmito stranami. Nejdříve uveřejnil italský týdeník «Panorama» výňatky z dopisu, který poslal ÚV KSSS generálnímu tajemníkovi KSI Enrico Berlinguerovi na podzim r. 1980. V tomto dopise vytýká Brežněv vedení italské strany, že se postavilo na stranu stávkujících dělníků v Polsku a tím fakticky podpořilo «antisocialistické živly v Polsku». KSI nepopřela, že takový dopis z Moskvy dostala, ale vyvrátila, že by jeho text byl prozrazen někým z vedení italské strany. Podle vedoucích funkcionářů KSI se dá spíše předpokládat, že jde o «únik informací», chtěný z Moskvy. KSSS chtěla zřejmě tímto způsobem upozornit tu část členské základny KSI, kterou považuje za prosovětskou, že se jí nelíbí nynější politický kurs vedení KSI a že Berlinguer obsah varovného dopisu zatajil vedení i stranickému aktivu.

Podobný smysl «varování» mělo jistě i chování KSSS vůči oficiální delegaci KSI, která se zúčastnila XXVI. sjezdu KSSS v únoru v Moskvě. Protože generální tajemník Berlinguer se nechtěl sjezdu zúčastnit, vedl delegaci člen vedení Giancarlo Pajetta, odpovědný za mezinárodní vztahy KSI, Ačkoliv ze sjezdové tribuny promluvili zástupci KS Francie, Portugalska a mnoha daleko menších stran, delegaci největší komunistické strany Západu byla tato možnost odmítnuta. Teprve po dlou-

hých jednáních mohl Pajetta pronést svůj projev, ve kterém opakoval – byl velmi mírně – známé negativní stanovisko italských komunistů k sovětské intervenci v Afghánistánu a podporu polským dělníkům, ve sloupové síni sovětských odborů před vybraným aktivem funkcionářů KSSS. I tento krátký projev otiskla «Pravda» teprve po nátlaku italské delegace, která hrozila demonstrativním opuštěním sjezdu KSSS.

Že nejde o nějakou náhodu, o tom svědčí také fakt, že Brežněv ve svém referátu na XXVI. sjezdu uvedl Itálii mezi zeměmi, se kterými má SSSR dobré vztahy, ale «zapomněl» uvést KSI, když vypočítával komunistické strany, se kterými má KSSS «internacionální svazky». Podle italského tisku má být toto vše napomenutím a varováním KSI za «podporu», kterou tato strana poskytuje «disidentům» z Východní Evropy tím, že její nakla-

datelství Editori Riuniti vydalo v poslední době knihy českých autorů Eduarda Goldstückera, Michala Reimana, Josefa Macka, Pavla Kohouta a také z jiných zemí Východní Evropy jako Bruse, Biermana, Havemanna, Medvědova, Agnes Hellero-ovou atd. KSSS naopak pomohla vytvořit některým italským nostalgikům stalinismu nová nakladatelství pro vydávání sovětských materiálů a financuje od zimy italské vydání «Novoje Vremja», aby se prý italští pracující dozvěděli pravdu o «vymoženostech socialismu», které orgán KSI «Unità» zamlčuje nebo zkresluje či dokonce kritizuje. Podle mnohých italských komentářů není vyloučeno, že KSSS tak připravuje půdu pro budoucí rozkol této největší západní komunistické strany pro případ, že by její vedení zašlo v kritice SSSR příliš daleko. Taková situace by asi nastala v případě sovětské vojenské intervence v Polsku.

Z.H.

Rudolf Battěk-vinen či nevinen?

JAN HAVRAN *

Odpověď na svrchu uvedenou otázku nepřísluší dát ani sebezavěšenějšímu odborníkovi, neboť je jednou ze zásad moderně organizované společnosti, že trestněprávní vinu či nevinu posuzuje výlučně soud a až do právní moci jeho výroku je povinností všech, včetně orgánů trestního řízení, hledět na obviněného jako by byl nevinen a dle toho s ním též jednat. Tyto zásady jsou zakotveny i v československém právním řádu a je tedy nesporné, že až do případného odsouzení je ing. Rudolf Battěk, bývalý poslanec České národní rady a významný aktivista československého hnutí na obranu lidských práv Charty 77, z hlediska litery zákona *n e v i n e n*.

Znamená to pak, že bude-li odsouzen, máme být přesvědčeni o jeho vině?

Jaký je skutečný stav právního vědomí v naší společnosti, když i její hromadné sdělovací prostředky považují za běžnou praxi informovat o trestné činnosti a pachatelích dlouho před jejich pravomocným odsouzením a když i uvalení vyšetřovací vazby se v praxi téměř bezvýjimečně považuje za předurčení výsledku, tj. za odsouzení. U obhájců lidských práv pak často ani není třeba znát důvody vazby a obsah obvinění, když represivní moc ze zcela pochybných prestižních důvodů tvrdošijně lpí na následném odsouzení i za cenu neustálého prodlužování vazby s cílem «ať se něco najde», anebo vazbu používá jako preventivní prostředek k izolaci nepohodlných, odlišně smýšlejících občanů a v nejednom případě je sice přinucena vnějšími okolnostmi občana z vazby propustit, ale trestní stíhání proti němu nezastaví. Vzniká tak zvláštní skupina osob (těžko je ještě nazvat vznešeným slovem «občan»), které jsou permanentně trestně stíhány, třeba i po deset let, v jejich trestní věci se nekonají žádné úkony, k příslušnému soudu byla podána žaloba, ale k jejímu projednání nikdy nedojde. Díky této zvláštní praxi československé justice ani neběží žádné promlčecí lhůty a

hrozba eventuálního odsouzení jednou v budoucnu je zřejmě odvislá od rozmaru vládnoucí kamari-ly a zahraničně politického klimatu. Čeká se snad na stanné právo?

Případ ing. Rudolfa Battěka je ovšem odlišný, protože o něm ve sdělovacích prostředcích nebylo ani zmínky a všechny dostupné informace svědčí o tom, že míra porušování závažných ustanovení trestních kodexů přesahuje v jeho případě i praxi jinak běžně aplikovanou.

Jeho trestní stíhání bylo zahájeno pro trestné činy útoku na veřejného činitele podle § 155 odst. 1, písm. a) tr. zák. a výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák., kterých se měl údajně dopustit tím, že několikrát od sebe odstrčil příslušníka VB, udeřil jej a srazil mu čepici. Toho všeho se měl dopustit před úřadovnou VB poté, co «bez svolení opustil oddělení VB», kam byl příslušníky tohoto VB předveden. Autor tohoto obvinění si ovšem nebyl vědom, že k naplnění skutkové podstaty shora uvedených trestných činů by ještě bylo třeba prokázat, že «napadený příslušník» vykonával v předmětné době svou pravomoc a že ji *nepřekročil* (jinak by totiž zákonné ochrany nepožíval) a že jako výtržnictví pak uvedené chování též nelze kvalifikovat, zejména když se neprokáže jako motiv celého jednání «zjevná neúcta ke společnosti» a jednání přitom nevykazuje znaky «hrubé neslušnosti nebo výtržnosti».

Netrvalo též dlouho a vyšetřujícím orgánům nezbylo než na popsany skutek vyrobit novou kvalifikaci, která by nevykazovala tak zřejmé slabiny. Battěk totiž nebyl vůbec na oddělení VB «předveden», jeho svoboda nebyla v žádném směru omezena – bylo věcí jeho svobodného rozhodnutí, zda se rozhodne zde setrvat, anebo odejít, protože zde byl v roli poškozeného, kterému byl odcizen osobní automobil, a příslušníci VB jej po celou dobu pobytu ignorovali. S více než měsíčním odstupem, který strávil Battěk ovšem celý ve vazbě, je proto

jeho jednání překvalifikováno na trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 tr. zák., což se dokládá lékařským potvrzením, dle kterého měl postižený příslušník Vacek utrpět otřes mozku s následnou sedmidenní hospitalizací, což je v trestní praxi běžně používaná minimální hranice pro naplnění skutkové podstaty tohoto trestného činu. A vazba ovšem pokračovala, zatímco v samotném vyšetřování k výraznému pokroku zřejmě nedošlo, zejména když je již jasné, že «napadený» příslušník nejenže v okamžiku «napadení» nevykonával oprávněně svoji pravomoc, ale navíc ji evidentně překročil. Zdá se, že ani tato konstrukce dlouho neobstojí, a dočkáme se toho, že ing. Battěk bude obviněn z podvracení republiky, což je v podstatě jednodušší z hlediska vyšetřovacích orgánů. U podvracení totiž, stejně jako u ostatních tzv. protistátních trestných činů, není «naštěstí» zvykem nic konkrétního prokazovat a stačí pouhé tvrzení, že obviněný svým jednáním podvracel, pokusil se podvracet anebo připravoval se k podvracení republiky, a to z nepřátelství k socialistickému zřízení, které je prokázáno již tím, že na podvracení vůbec pomyslel.

K takto odvážným kritickým soudům ohledně postupu vyšetřovacích orgánů ve věci R. Battěka nás opravňuje závažná skutečnost:

Battěk je protizákonně držen ve vazbě, stejně protizákonně je mu odpirán styk s obhájcem, omezoována, resp. nedoručována korespondence, a tak negována celá řada ustanovení zákona o trestním řízení. Trestní stíhání a vazba počaly 14.6.1980 a podle § 166 odst. 8 tr. ř. musí být vyšetřování skončeno nejpozději do dvou měsíců od zahájení – o jeden měsíc může tuto lhůtu prodloužit prokurátor, který vykonává nad vyšetřováním dozor, a další prodloužení již náleží prokurátorovi nadřízenému.

Orgány činné v trestním řízení musí podle § 2 odst. 4 tr. řádu trestní věci projednat co nejrychleji

a s plným šetřením občanských prav obviněného zaručených ústavou. Obviněný má přitom právo mluvit se svým obhájcem bez přítomnosti třetí osoby, přičemž toto právo lze odeprít pouze před skončením vyšetřování, a to výjimečně (§ 33, odst. 1). Styk s obhájcem, eventuálně za přítomnosti třetí osoby, však nesmí být odpirán vůbec. *Tato a celá řada dalších ustanovení jako by v případě R. Battěka neexistovaly.*

Vazbu pak lze uvalit pouze, jsou-li prokázány skutečnosti, které odůvodňují obavu:

a) že obviněný uprchne nebo se bude skrývat, zejména nelze-li zjistit jeho totožnost, nemá-li stále bydliště nebo zaměstnání anebo hrozí-li mu vysoký trest.

b) že bude působit na svědky nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo.

c) že bude pokračovat v trestné činnosti.

Žádný z uvedených zákonných důvodů nebyl v daném případě naplněn, přičemž zákon dále stanoví, že vazba může trvat nejdéle dva měsíce, prodloužit o jeden měsíc ji může nadřízený prokurátor a další prodloužení přísluší pouze *prokurátorovi generálnímu*. Všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny zkoumat v každém stadiu trestního stíhání, zda důvody vazby ještě trvají, a pominou-li, musí být obviněný ihned propuštěn na svobodu.

V případě Rudolfa Battěka není ve světle citovaných zákonných ustanovení pochyb o tom, že vyšetřovací orgány včetně generálního prokurátora se vydaly na cestu, která již nemá se zákonností a právním řádem nic společného. Tragické přitom je, že v sázce je zdraví a možná i život člověka, který je dnes držen již desátý měsíc ve vazbě a je vážně nemocný chronickými astmatickými záchvaty.

Praha, březen 1981

Dodatek k «Dvanácti otázkám» *

V říjnu 1980 byl ing. Battěk převezen z ruzyňské věznice do vězeňské nemocnice v Praze-Pankráci, a tam byl čtrnáct dní léčen. 23. října byl eskortován znovu do cely v Ruzyni, kde strávil týden, během něhož nedostával žádné léky. Pak byl opět dopraven do věznice na Pankráci, tentokrát však nikoli do nemocnice, nýbrž do obyčejné cely, kterou sdílel (a patrně dosud sdílí) se čtyřmi nebo pěti dalšími vězni, většinou kuřáky. Jeho zdravotní stav odpovídá situaci a je alarmující.

Za posledního čtvrt roku od něho došel rodině jediný kratičký dopis, a jeho žena s ním mohla 2. října, kdy byly uzavřeny vyšetřovací spisy v jeho trestní věci, asi patnáct minut mluvit. Už tehdy se zhrozila nad tím, jak vypadá. Od té doby ho neviděla ani ona, ani jeho obhájce.

Začátkem listopadu byla v trestní věci proti ing. Battěkovi předána obvodnímu soudu pro Pra-

hu 8 obžaloba, za dva dny ji však prokuratura opět stáhla bez udání důvodů. Posledním úředním dokumentem, v němž se objevuje Battěkovo jméno, je rozhodnutí o prodloužení jeho vazby do 14. ledna 1981. Důvod: dosavadní důvody trvají a není předpoklad, že dříve dojde k «meritornímu rozhodnutí».

Zdá se však, že k meritornímu rozhodnutí už došlo: nebrat v Battěkově případě v úvahu ani ty nejprimitivnější zásady civilizovaného (i československého) právního řádu, stoprocentně ho izolovat od všeho a od všech, a fyzicky i morálně ho zničit.

7. prosince pronikl gumovou oponou Battěkovy izolace jeho dopis obhájci, v němž žádá, aby ho ve věznici navštívil. V dopise je tato věta: «*Pokud by cokoli a kdokoli zabránil mé žádosti o Vaši návštěvu do 12.12.1980, donutí mě to přes můj špatný zdravotní stav sáhnout ke krajním prostředkům obrany a protestu*».

12. prosince tedy Battěkův obhájce (dr. Svačina) odjel do věznice, ale vězeňské orgány mu odmítly

* Viz Listy č. 6/80, str. 31-34

návštěvu dovolit pod záminkou, že dosud nebyly uzavřeny Battěkovy vyšetřovací spisy. Obhájce jim předložil dokument, že spisy byly uzavřeny už před dvěma měsíci, ale na stanovisku vězeňských orgánů to nic nezměnilo. Obhájce si pouze směl zatelefonovat na prokuraturu o vysvětlení. Toho se mu sice nedostalo, ale zato se dověděl, že se svým mandantem nesmí hovořit bez přítomnosti zástupce prokuratury – což je v naprostém rozporu s § 33 čs. trestního řádu. Obvodní prokurátor pro Prahu 8 dr. Matějka to později manželce ing. Battěka potvrdil, a na otázku, kdy tedy bude moci dojít k obhájcově návštěvě v přítomnosti zástupce prokuratury, pouze pokrčil rameny. Nemají prý čas.

Píší toto stručné vylíčení posledních novinek kolem ing. Rudolfa Battěka na Štědrý den. Dvanáct otázek, které jsem položil už déle než před čtvrt rokem, je dosud bez úředních odpovědí – pokud ovšem za celkovou a zásadní odpověď nechceme považovat zřejmé rozhodnutí československých úřadů v zájmu Battěkova zničení kašlat na nejzákladnější požadavky slušnosti a fair play, na vlastní zákony i na světové veřejné mínění.

Ing. Battěk vždy odmítal hladovku a považoval ji za formu protestu, která je oprávněná skutečně jenom ve velice krajním a výjimečném případě. Nic proto nesvědčí výmluvněji o situaci, v níž se nalézá, než skutečnost, že se «ke krajnímu prostředkům obrany a protestu» odhodlal sáhnout proto, aby docílil návštěvy svého obhájce.

Co mu chtěl říct?

Proč se československé úřady rozhodly zabránit politickému vězni v tom, co čs. trestní řád zaručuje i loupežnému vrahovi?

Marně pátrám po způsobu, jak by mohl kdokoli a odkudkoli donutit správce československé sovětské gubernie, aby dodržovali zákony, které si sami dali, a aby se chovali k lidem ve své zemi lidsky. A s pocity hněvu a studu pročítám úřední komuniké o návštěvě ministra Genschera v Praze a o «plodných diskusích», které tu měl. S pocitem beznaděje přemýšlím o mezinárodních smlouvách, uzavíraných Západem se státy od Aše po Vladivostok v dobré víře, že budou oboustranně plněny.

Houby budou, pánové!

J. Pražák

Z Čech až do Madridu

JANA BÍLKOVÁ *

Napadlo nás tři dobrovolníky udělat malý soukromý výzkum mínění k Madridu. Jak taky jinak? Podílet se na výzkumu veřejném toho druhu nelze, neb žádný takový u nás není. Prostě se nekoná. Tisk celé madridské jednání hrubě zkresluje. Věnuje pozornost jen otázkám kdesi na Východě předem stanoveným, o otázkách lidských práv pojednává s úsměšky, často předsouvá zkratku «tzv.»; píše tedy: tak zvaná lidská práva... Člověk nezasvěcený může být i přesvědčen, že jde jen o prázdná slova západní propagandy nebo o její nadávky světu socialismu... Vlastně: tak zvanému socialismu... Protože jakýpak socialismus, když v něm jsou – v podstatě za hluboce spravedlivé a humaní názory, za činnosti směřující k dodržování lidských a občanských práv – věznění takoví skvělí lidé jako nezávislý socialista a sociolog ing. Rudolf Battěk, dramatický spisovatel Václav Havel, komunistický novinář Jiří Dienstbier, křesťanský myslitel a programátor Václav Benda, revoluční socialista ing. Petr Uhl, teď – nově-i vzdělaný dělník Jiří Gruntorád, Petr Cibulka, Karel Soukup a jiní, a jiní...

Položili jsme jedinou otázku: «Co říkáte Madridu?» – Pokládali jsme ji těm, s nimiž jsme se dali do řeči o věcech jiného druhu, zcela běžných, občanských... Byli mezi nimi jednak naši známí, ale pouze takoví, kteří toho vědí jen málo nebo nic o našich vyhraněných kritických postojích, jednak lidé až dosud nám neznámí... Tak stručná otázka se dá položit do debaty o všeličems, aniž byste

upadli do podezření... V Čechách je to pořád ještě jiné než třeba v Polsku v tomhle směru: o mnohých věcech se lidé dosud neznají či málo znají vůbec nebaví, mnohá, přemnohá témata jsou vlastně tabu, i když... čas od času ve zvláštních situacích dokonce i na veřejnosti se tabu prolomí, a pak... řeči, kritické řeči jen stěží postavíš hráz. Stačí navodit situaci, vzbudit přesvědčení, že vám mohou věřit, a dozvíte se mnohé...

Kdo byli naši dotázaní? Bylo jich celkem 166, lidé nad 25 let, muži a ženy – jak jsme je potkávali ve vlacích, v autobusech, ve frontách na maso či jiné nedostatkové zboží, v čekárnách, na procházkách, na výletě... Zajímaly nás tentokrát názory občanů řadových, tak či onak názorově přizpůsobených... Začali jsme v říjnu a skončili teď v lednu – to aby to mělo ještě smysl, aby si to třeba i někdo přečetl a... udělal si úsudek.

«Tam se nedohodnou», slyšeli jsme od čtyřiceti dvou, «ti se *nemohou* dohodnout», říkalo 11 dalších, z nichž dva svoje tvrzení mimořádně zasvěceně vysvětlovali: «To jsou dva různé světy», «dvě různé kultury», různá pojetí vztahu státu a občana – tam asijsky despotické, tam evropské...»

Dalších 35 občanů se o madridském jednání vyjadřovalo rovněž velmi skepticky, asi v duchu: «je to šaškárna», «naše zájmy zastupuje vlastně Sovětský svaz, a to není správné», «je to velmocenská hra, měl by silněji zaznít hlas malých národů a států», «co je to platné, ti silní si stejně prosadí svou – bez ohledu na závazky a smlouvy...» «Po-

dívejte se – v tom Afganistanu, Rusové tam vlezli a nikdo je odtamtud nedostane – zrovna tak jako od nás . . . » (To jsme se ohlédli, co kdyby přece někdo jiný slyšel . . .) «K čemu je to všechno, dyť je to dneska jeden blázelec na tom světě, politikové by se měli víc starat o výchovu dětí a mládeže, aby z nich rostli dobří lidé, ušlechtilí lidé, a ne teroristé, gangsteři . . . » «Když tak posloucháte, co se dneska ve světě děje, je to jedna krutost na druhou . . . a kde jsou ty smlouvy . . . nejsou nic platné . . . »

Z celkového počtu 88 skeptiků se zmínilo o nepříznivém politickém postavení našeho státu 21 občanů, ovšem jen 8 z nich otevřeně vyslovilo názor, že je to důsledek sovětské okupace z roku 1968 . . . (Myslíme si ovšem, že i to je dost na tak malý výzkum, a na to, že jsme k nim přistoupili jako lidé cizí, neznámí . . .)

«Může to mít snad nějaký význam» – řeklo 15 občanů. Pět jich dodalo, že jednání tak odlišných států je nutné, aby se udržel mír, šest vyjádřilo myšlenku, že to bude snad další krok k dorozumění, a že co je psáno, má přece jen nějaký význam, je aspoň oč se opřít ve sporech, a tak podobně. Zbývající 4 z oněch patnácti mluvili o odzbrojení, dva o hrůzách války.

Nutno přiznat i neúspěch: ze 166 dotázaných celých dvacet dva odmítlo o takových věcech hovořit (byl v rámci debaty o věcech nejrůznějších . . .) Dvanáct z nich dalo najevo, že se o takové věci (politiku) nezajímají, u desíti jsme zjistili či vycítili strach, obavy, nechuť o tom mluvit, a kupodivu jen dva dali jasně najevo podezření, že provokujem . . . že jsme možná tajní . . .

Jen od dvanácti dotázaných jsme slyšeli názory podobné oněm z oficiálních novin, rozhlasu a televize. U osmi to bylo dost zmatené papouškování a pouze čtyři z oněch dvanácti se projevíli jako uvědomělí hlasatelé soudobé oficiální politiky čs. státu. «Dostanou na frak, ti proroci lidských práv», řekl nám jeden velmi slušně oblečený pán, pravděpodobně ředitel či náměstek. «Jako by tohle bylo na světě to nejdůležitější. Kdyby radši dali všem lidem pořádně najíst, bydlet, a nezbrojili tolik . . . » (Nepochopil zřejmě, jak to všechno těsně souvisí).

Jedenáct lidí odpovědělo kuse, nevýrazně a zmateně.

A kolik bylo těch, kdo vyjádřili – v té či oné podobě – stanovisko Charty 77 či podobných hnutí? Bylo jich o s m n á c t (slovo Charta padlo jen jednou), a některé z těch výpovědí byly velmi cenné.

Tak docela obyčejná paní ve vlaku . . . «Seděly jsme samy dvě v uzavřené části vagonu – vypráví výzkumnice – což nesporně přispívalo k její otevřenosti, upřímnosti. Bavily jsme se o všem možném, o dětech, mladých lidech, nedostatcích, o životě na vesnici . . . Přišly jsme posléze k politice. «A co říkáte Madridu?» – «Co říkám . . . Víte, já to sleduju dost pozorně, od nás, ale hlavně z cizího rozhlasu. A přirovnávám si často vztahy mezi těmi státy ke vztahům obyčejných lidí, jednotlivců, rodin . . . Přece všude v civilizovaném světě – když se někdo dopustí něčeho nekalého, je u lidí ve svém okolí vyřízen. Třeba u nás ve vesnici: došlo k několika krádežím v průběhu jednoho roku. Lidé si šuškali, podezírali, vědělo se, že je to někdo z blízké sousední vsi, vedly tam stopy . . . A pak se na to přišlo. Ten člověk nebyl soudně potrestán, nebyl dostatek

pádných důkazů, ale byl odsouzen morálně. Pocítil to těžce. Zanedlouho se musel odstěhovat. Skoro nikdo s tou rodinou nechtěl mít nic společného. – A mnohdy to nemusí být ani krádež, prostě se člověk znelíbí pro nepoctivé jednání, a je u lidí odepsán. To přece platí i mezi malými kluky, někdy jsou k sobě navzájem i nespravedliví, ale když se o některém spolužákově usnesou, že je srab nebo podrazník . . . trvá to obvykle dlouho, než se takové nálepky zbaví. A jak se navzájem umí děti vychovávat! To by mělo být i v té velké politice. Mělo by se prostě říct: kterej stát se dopustil agrese, násilí na druhém, kterej stát trestá nespravedlivě své občany, neprávem je vězňá, pronásleduje i děti, nedodrжуje přijaté závazky, je hodnej mezinárodního odsouzení: nepatří do obce kulturních národů, a musí nést následky – třeba i v těch hospodářských blokáдах. Prostě: učinit z dodržování lidských práv kritérium k u l t u r n o s t i a civilizovanosti toho kterýho státu. Myslíte, že by jim, všem těm policajtům, prodejným soudcům a politikářům takové veřejné odsouzení nevadilo? Že na to neslyší? Jen ať jim to ti slušní lidé, dobří politikové dávají víc najevo! Ať je taky vychovávají! Já myslím, že tímhle směrem by se ta velká politika měla ubírat. – Myslíte si, že je to naivní?» Odmělčela se s naléhavě tázavým pohledem. «Řekla jsem jí, že je to velká pravda, co řekla, i když . . . asi jen tahle cesta k přesvědčování té druhé strany nestačí. Rozloučila jsem se pak s velkými díky. «Ale pro ty kuřátka, co jste chtěla, si na jaře přijedete, vidíte. Ráda Vás uvidím» – skončila malá, obyčejná česká vesničanka svůj projev a svůj vzkaz.

Poselství CHARTY 77 polskému KOR

Drazí přátelé,

Považujeme v této chvíli za svou povinnost vyjádřit vám naši solidaritu. Spojuje nás společný úkol spoluvytvářet spravedlivou společnost, v níž bude obecný zájem totožný se svobodným rozvojem každého jednotlivce.

Počátek vaší cesty předznamenával ušlechtilý čin – obrana pronásledovaných polských dělníků. Svým usilím jste získali vážnost a autoritu v celé polské společnosti. I za hranicemi vaší země jste inspirovali a podpořili nové občanské iniciativy. Vaši nezištnou, ušlechtilou a statečnou činnost nelze ani znehodnotit pomluvami, ani potlačit násilím.

Přejeme vám, aby vaše činnost i nadále nacházela pochopení polského lidu a napomáhala k uskutečňování humanitních cílů ve vaší vlasti.

V Praze dne 12. února 1981

Mluví Charty 77:
Václav Malý v.r.
Dr. Bedřich Placák v.r.
Dr. Jaroslav Šabata v.r.

O politice uvolňování bez iluzí

JIRÍ LEDERER

V roce 1958 napsal Denis Healy, zahraničně politický poradce anglické Labour Party do časopisu «The New Leader» tato myšlenku:

«Je na čase, aby si Západ uvědomil, že v tomto světovém zápase může zvítězit jen tehdy, jestliže si vytkne zmírnění mezinárodního napětí za skutečný cíl své politiky. . . «Mírové soužití» je nepoměrně nesnadnější a nebezpečnější pro alianci komunistickou než pro západní spojenectví».

Jsou to slova napsaná čtyři roky po prvním sovětském pokusu o svolání celoevropské konference o bezpečnosti a spolupráci. Jsou svědectvím toho, že Západu stále chyběla koncepce pro politiku vztahů se Sovětským svazem a východní Evropou. Sovětský svaz o tuto konferenci dvacet let usiloval – až na konec Západ ji přijal a zúčastnil se jí. Bez vlastní koncepce, v defenzivě.

Soudím, že Healy má pravdu. V zásadě. Pokud si dostatečně vyjasníme, co «mírové soužití» nebo «politika uvolňování» všechno obnáší. Na Healyho formulaci je především jasné, že mu nejde o ustupování sovětské agresivitě, že mu nejde o defenzivní postoj, že nemá na mysli politiku strachu před sovětskými hrozbami, přímými či nepřímými.

Healymu západní politikové dali za pravdu až po roce 1969, kdy SSSR přišel znovu – již potřetí – se svým návrhem na celoevropskou konferenci. Takticky chybné bylo přijetí sovětského návrhu právě v tuto chvíli, kdy sověti potřebovali překrýt zahraničněpolitickou aktivitou úděsný dojem vyvolaný invazí do Československa. V této chvíli Západ měl prohlásit jednoznačně: S agresorem nejednáme, pokud nezmění své způsoby. Jenže vystrašení západní politikové právě po sovětské agresi přijali návrh na svolání celoevropské konference. K prospěchu SSSR a ke škodě vlastní, vlastních zemí.

To není kritika účasti, to je kritika momentu přijetí návrhu na konferenci a za jakých okolností. Podle mého soudu s takovým návrhem měl přijít Západ, ale mnohem dřív.

Poprvé se tedy sešli k předběžnému jednání ministři zahraničních věcí evropských států, USA a Kanady v červenci 1973. A musím tu citovat prohlášení českých vědců a umělců (v Československu zakázaných), které vyšlo v londýnských Times 29/6/73 jako přivítání celoevropské konference. V prohlášení se praví mimo jiné:

«Prohlašujeme, že evropská bezpečnost je neodmyslitelná bez bezpečnosti občanů v kterékoli evropské zemi. Dokud existuje v kterékoli evropské zemi právní nejistota a mocenská zvržle, nemůže existovat jistota a řád v Evropě, protože země nezajišťující tyto hodnoty pro domo sua stávají se ohrožovatelem těchto hodnot v celoevropském měřítku».

Chci upozornit, že duch tohoto prohlášení je totožný s duchem Charty 77, která vznikla o víc než tři roky později. Důležité však na prohlášení je, že se jednoznačně vidí spojitost mezi evropskou

bezpečností, týkající se vztahů mezi státy, a bezpečností občanů uvnitř jednotlivých států.

Většina opozičních hnutí ve východní Evropě vítala pořádání celoevropské konference. A to z těchto třech hlavních důvodů: Především se v konferenci viděl instrument, jímž bude možno v Evropě odstranit válku jako prostředek řešení mezinárodních problémů. Instrument k nastolení trvalého míru, jehož udržení je v zájmu všech národů, všech lidí. Konference bude moci přispět ke zmírnění napětí mezi Východem a Západem, k vytvoření lepší atmosféry na evropském kontinentu. Za této atmosféry bude aspoň částečně ulehčen zápas o lidská práva v domácích poměrech.

Snažím-li se rekonstruovat atmosféru aspoň v Československu, musím hovořit o velkých nadějích, které jsme do celoevropské konference vkládali. Už předběžná jednání – v roce 1973-74 – jsme sledovali s mimořádným zájmem. Žili jsme v atmosféře, kdy statisíce lidí byly postiženy zákazem povolání. A nikoli pouze intelektuálové, ale i jiní pracovníci, i dělníci. V takové situaci jsme se domnívali, že celoevropská konference bude představovat tak závazná ustanovení pro státy-signatáře, že ani pražský totalitní režim nebude moci pokračovat v dosavadní intenzivní perzekuční politice, která znamená stabilní masové porušování základních občanských a politických práv. Domnívali jsme se, že závěry evropské konference budou aspoň představovat nástroj pro nás, kteří v důsledku perzekuce jsme se stali aktivní opozicí v Československu. Že potom budeme moci snadněji zápasit minimálně o dodržování zákonných norem, přijatých oficiálními orgány. Trpěli jsme představou, že politika uvolňování jako by vrcholící evropskou konferencí, vytvoří takovou atmosféru na našem kontinentu, že totalitní režimy budou muset částečně uvolnit život ve svých zemích, zmírnit represe a povolit silnější proudění informací.

Dnes víme, že to všechno byly naše iluze, nebo aspoň že to byly předčasné a zbrklé naděje. Jako ranění slepotou jsme věřili, že podepsání závěrečného aktu v Helsinkách pro sovětské vedení a ostatní podřízené režimy ve východní Evropě bude donucovacím prostředkem k postupnému odbourávání perzekuce policejní a pracovní. Teď už víme, že jsme byli naivní (nikoli poprvé v životě a zřejmě ne naposledy). A víme, že sovětské vedení a ti ostatní jsou ochotni v zájmu uznání dnešních společenských poměrů na Východě a v zájmu hospodářské spolupráce se Západem podepsat cokoli, aniž by kdykoli mysleli na splnění závazků, vyplývajících z tohoto podpisu.

A tak již na zlomu let 1977-78 jsme prožívali zklamání. Soudní proces proti nám čtyřem (Ornestovi, Havlovi, Pavlíčkovi a mně) se konal v době pokračování Helsinek, v době bělehradského evropského setkání. Vezmeme-li to do důsledku, tento pražský proces byl přímou provokací proti

«Bělehradu», zejména víme-li, že byl úmyslně přeložen z července 77 (tedy z doby »předbělehradské«) až na říjen, tedy po zahájení «Bělehradu». A tu provokaci si pražský režim evidentně mohl dovolit, protože západní diplomaté se nakonec spokojili s několika obecnými proklamacemi. – Budiž mi dovoleno k tomu ještě dodat osobní zážitek z ledna 1978, kdy už bělehradské setkání bylo v plném proudu. Ale je to zážitek, bezprostředně související s obecným problémem – s politikou uvolňování. V lednu 1978 jsme my čtyři stáli znovu před soudem, před odvolacím řízením u Nejvyššího soudu. Jak říjnový, tak lednový proces měl značný ohlas v zahraničním tisku. Vyvolal mnoho protestů doma i v mnoha zemích. Bylo pro mne otřesné, když jsem po procesu otevřel Rudé právo, ústřední orgán Komunistické strany Československa, a na první stránce jsem viděl fotografii dvou usmívajících se politiků, spolu se bavících: jedním z nich byl dr Husák, druhým významný západoněmecký socialista. Věděl jsem, že tento stoupenec politiky uvolňování neprotestoval proti procesu s námi, protože jakýkoli protest by znamenal, že ho dr Husák nepřijme. Říkal jsem si: Takovouhle politiku uvolňování, které je lhostejné pošlapávání lidských práv, NIKDY!

Vím, že jsem na posledních stránkách odbočil od formy pojednání a vnesl jsem do psaní řadu prvků subjektivních (tu osobních, tu kolektivních). Jenže jinak nešlo vyličit obecný problém: vztah nás, kteří v Československu zápasíme za dodržování lidských práv, k politice uvolňování. Nemohu si odpustit, abych nedodal ještě jedno vyznání:

Desiluze, které prožíváme my, bojující za respektování lidských práv v Československu a jiných zemích východní Evropy, neobsahují v sobě nedůvěru vůči politice uvolňování, vůči Helsinkám. My jsme horlivými zastánci politiky uvolňování, helsinského závěrečného aktu, protože příliš dobře víme, co by znamenala prudká konfrontace mezi Východem a Západem, protože příliš dobře víme, že vrátivší se studená válka by mohla přivodit podstatné zhoršení života lidí v Československu a jinde ve Východní Evropě. Ovšem jsme přesvědčeni, že základní otázkou je, jakou politiku uvolňování dělat.

Jakou politiku uvolňování?

Řekl jsem, že dosavadní politika uvolňování vyvolala nejen v Československu značné zklamání. Konečně vyvolala u mnohých zklamání i na Západě.

Jedno je třeba říci: v důsledku takto pojaté politiky uvolňování se ve východní Evropě nic nezlepšilo. Cokoli se tam stalo, stalo by se pravděpodobně i bez této politiky uvolňování, protože jde o proces minimálních změn, jehož počátek datujeme v roce 1956, kdy o politice uvolňování nebylo ještě řeči.

Do roku 1975, do helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě se objevovala řada představ o politice uvolňování. Byly to výpovědi státníků, vědců a publicistů, výpovědi, jejichž formulace byly poplatné zemi či oblasti zrodu, poplatné politickým a ideologickým názorům mluvčího. Helsinky po této stránce znamenají zlom. Závěreč-

ný akt poprvé představuje společně vypracovanou podobu politiky uvolňování. Jako žádný akt z mezinárodní konference, tak ani helsinský závěrečný akt není ideálním spisem, protože je kompromisem různých zájmů a postojů. Tím se jeho cena a důležitost nezmenšuje.

Je nesporné, že po ukončení helsinské konference panovalo všeobecně uspokojení. Vládla i spokojenost. Západní politici byli spokojeni, že se do závěrečného aktu dostal celý třetí koš. A sověti byli spokojeni nadmíru: měli pocit, že touto konferencí mají mezinárodně posvěcenu svou nadvládu nad východní Evropou, že se tato nadvláda stala legitimní. A dále je uspokojoval pocit, že po Helsinkách musí všem ve východní Evropě být jasné – komunistickým vládcům i národům – že nemají co spoléhat na jakoukoli podporu ze strany Západu. Na Západě i na Východě ve vládnoucích kruzích panoval pocit, že se dosáhlo něčeho významného tím, že zapanovala stabilita. Opravdu?

* * *

Myslet důsledně na politiku uvolňování v duchu závěrečného aktu z Helsinek znamená myslet dynamicky. Závěrečný akt, který dal poprvé mezinárodně dohodnutou tvář politice uvolňování, obsahuje velký náboj dynamiky. Závěrečný akt totiž nepopisuje danou skutečnost v Evropě, nýbrž je především utříděným souhrnem toho, co se má v Evropě stát, aby se vytvořily základy pro skutečnou politiku uvolňování. Má se především snižovat vojenské napětí mezi státy. Má se dojít ke spolupráci, hospodářské, vědeckotechnické a kulturní. A všude se mají respektovat mezinárodní pakty o lidských právech. Takový je smysl a cíl politiky uvolňování. Závěrečný akt tedy nezakotvuje to, k čemu Evropa došla do roku 1975, ale je projektem, jak má život v Evropě a ve všech jejích částech proudit. Závěrečný akt zároveň tvoří celek, z něhož nelze beztržně vytrhnout jednu část a zamlčovat druhou. Jen jako celek je skutečným projektem politiky uvolňování. Představuje tedy něco, k čemu se má směřovat, aby politika uvolňování prosperovala. Kdybychom měli jednou lidovou větou vyjádřit smysl politiky uvolňování, obsažený v závěrečném aktu, mohli bychom říci: Jde o život v míru, prosperitě a svobodě všech Evropanů. K takovému životu máme podle Helsinek v Evropě dojít, takový život tu ještě nemáme.

Před chvílí jsme si řekli, jak Helsinky působily na západní i na východní politiky. S jakými pocity a představami přijali závěrečný akt a podepsali jej. Západním politikům závěrečný akt utišil svědomí (kapitolou o lidských právech). Sovětské politiky potěšilo dosažení expanzivních velmocenských aspirací. Západní politikové dělali, jako by nevěděli, proč jsou sověti tak spokojeni. A sovětským politikům, kterým se vyplatila dvacetiletá houževnatost, důslednost a trpělivost, bylo zcela lhostejné, s jakými pocity z Helsinek odjíždějí jejich kolegové ze Západu. Všichni společně si oddechli. Jenže život těm i oněm připravoval horké chvíle.

Během roku 1976 se zrodil výbor na obranu dělníků v Polsku (po událostech v červnu téhož roku) a v Československu se rodila Charta 77, a to pod bezprostředním vlivem závěrečného aktu z

Helsinek a pravděpodobně určitou roli odehrála v této atmosféře i předvolební kampaň Jimmy Cartera, jehož podstatnou část tvořila obrana lidských práv na celém světě, která by se v případě vítězství měla stát součástí oficiální politiky USA. Vznikaly skupiny na obranu lidských práv v dalších východních zemích a vznikaly výbory, které chtěly sledovat, jak jsou v jejich zemi plněny jednotlivé články závěrečného aktu z Helsinek. Východní politikové a i jejich západní kolegové názorně viděli, že zplodili v Helsinkách něco, co nevedlo ke stabilitě, ale naopak k pohybu. V případě československé Charty 77 k pohybu velmi silnému, protože vyvolal zcela ojedinělý ohlas jak doma, v oficiálních sdělovacích prostředcích, tak i na Západě. Závěrečný akt se v rukách obránců lidských práv proměnil z nástroje stability v nástroj zápasu, v nástroj úsilí o změnu.

Ale tímto nástrojem se závěrečný akt z Helsinek nestal jakousi umělou manipulací. Závěrečný akt obsahuje náboj v sobě, protože – a toho si jeho tvůrci zřejmě nebyli dostatečně vědomi – je projektem změny, je projektem života v Evropě, jaký není, ale být má. K čemuž se představitelé všech evropských států (kromě Albánie), USA a Kanady slavnostně zavázali.

Objevil se tedy v zemích východní Evropy nový a dost významný společenský element. Intenzivní hnutí na obranu lidských práv, hnutí za plnění závěrečného aktu z Helsinek. Tato hnutí nespolehají na pomoc ze Západu a rovněž tak nespolehají, že pevná a uklidněná vedení totalitních režimů umožní, aby se dostavila – jak předpokládala Ostpolitik – liberalizace. Tato hnutí spolehají na sebe a poté spolehají na spolupráci přes hranice východoevropských zemí. A konečně spolehají na solidaritu slušných a odvážných demokratů na celém světě. Na nic víc nespolehají. Nepočítají s tím, že je kdy někdo osvobodí. Nebo že jim kdy někdo z mocných podá pomocnou ruku, aby získali lidská práva pro sebe a své spoluobčany. V těchto hnutích jsou lidé různých náboženských vyznání, různých politických názorů, různých profesí – od intelektuálů po dělníky. Nese je lincolnovská víra, že bůh pomůže tomu, kdo si pomůže sám.

Tato hnutí jsou si vědoma nebo aspoň tuší, že byla «zvěčněna» mezinárodní dohodou sovětská nadvláda nad východní Evropou a tudíž «zvěčněn» totalitní režim v jejich zemi. Tato hnutí správně předpokládají, že sověti se nevzdají své nadvlády nad jejich zeměmi ani za evropské sblížení, ani za technologickou a hospodářskou spolupráci, ani za rozšíření svého vlivu na Západě. Ne že by tohle všechno sověti nechtěli, ale připadá jim to nejisté, a jejich politika hraje odevždy na jistotu, a tou jistotou je dnes východní Evropa. Proto dávají přednost nadvládě nad ní. Konečně v představách sovětů je východní Evropa taky eventuálním mostem, po němž se dá dojít na Západ.

Na Západě i politikové, i mnozí myslitelé soudí, že nelze v Evropě doufat ve změnu statu quo, že rozložení sil je trvalé, že každá změna by mohla mít nedozírné následky. Ale takovými úvahami se představitelé východoevropských hnutí za lidská práva příliš nezabývají. Ať si ti či oni myslí cokoli, naši povinností je zápasit ve jménu lidskosti – takové je jejich přesvědčení. A podstupují všechna rizika, i riziko dlouhodobých trestů na svobodě.

Každý ze zavřených ví, že po něm přijdou další, kteří budou pokračovat v započatém díle. Životnost těchto hnutí se neměří počtem stoupenců, ale silou přesvědčení a aktivitou.

* * *

Řekli jsme, že hnutí za lidská práva se stala elementem usilujícím o změnu ve svých zemích. A každá změna – kdekoli – vyvolává neklid v myslích politiků Západu i Východu. Politikové obou Evrop mají zájem na udržení dnešního stavu. Je vlastně dílem obou těchto politických skupin. Ti z Východu i ze Západu – i když z různých důvodů – pokládají dnešní stav za optimální, za jediný dobrý, ba nejlepší.

Politikové, kteří dosáhnou rozhodujících funkcí v mocenském aparátě – kdekoli na světě – jsou ve své podstatě konzervativní. I bývalí revolucionáři, kteří po celý život bojovali o změnu daného stavu, jakmile dosáhnou moci, okamžitě se mění v konzervativce, protože se smyslem jejich díla stane bezohledná obrana toho, čeho dosáhli, usilují o zvěčnění dosaženého stavu. Každá změna pro státníka znamená něco nového, neznámého a mnohdy nevyzpytatelného. Přitom nejhorší je to, že z nich nikdo nemůže odhadnout, co se z té či oné změny může vyvinout. Mají rádi proto klid. Už dobře znají hrací plochu – kde kdo stojí, co od koho mohou očekávat, co udělá ten, když něco udělá tamten. Vědí prostě už, kdo je kdo a co je co. A náhle se na hrací ploše objeví něco úplně nového a – vznikne u všech nejistota.

Proto někteří politikové na Západě jsou nespokojeni s aktivitou obránců lidských práv ve východní Evropě. Uvedu tu názor A. Müllera, uveřejněný v časopisu Svědectví (č. 54-1977), vycházejícím v Paříži. Píše: «Na pováženou je, že v základní otázce lidských a občanských práv, tedy v otázce, jež konečně pronikla do mezinárodně politických vztahů jako otázka ne-li primární, tedy neobyčejně závažná právě pro utužení míru a prohloubení skutečné mírové spolupráce mezi národy – v této otázce němečtí socialisté projevují vlašnost v pravdě alarmující. Ne, že by k ní byli lhostejní nebo cyničtí. Překáží jim jen v jejich pojetí «konflikt managementu». Zastánci lidských práv ve východní Evropě prý nebezpečně oslabují stabilitu tamnějších států. A tak výsledkem je sociálně demokratické kličkování kolem otázky lidských práv, a nesrozumitelnost argumentace. V daném případě, pomíneme-li morální stránku věci podobná taktika nejen mate pojmy, ale mate také reálné, i potenciální spojení. Oslabuje opozici a bojovníky za lidská a občanská práva v SSSR, v NDR a v ostatních autoritativních systémech. Tedy opozici, která v nezanedbatelné míře limituje excesy těchto systémů, ohrožujících v neposlední řadě také – německou sociální demokracii, její politiku a cíle (ideály?), jež si vytkla».

* * *

Protože východní Evropa má nevyřešeny zcela základní problémy, jako je otázka národní svobody, státní nezávislosti, lidských práv, je a zůstane oblastí neklidu. Zmínil jsem se o základních nevyřešených problémech – a jen tyto tři problémové okruhy představují komplex mimořádně výbušné-

ho charakteru. To je přímo nálož pod stabilitu, kterou vytvořili ve svých představách politikové obou částí Evropy. Výbušný komplex je to proto, že je v něm obsažena touha širokých vrstev obyvatelstva všech zemí. (Říkám-li, že východní Evropa nemá vyřešeny základní problémy, ani zdaleka tím netvrdím, že západní Evropa je bezproblémovou oblastí. Ale já se zabývám problémy východní Evropy).

Hnutí za lidská práva ve východní Evropě se omezují ve svém zápase jen na problém lidských práv. To je zápas, který probíhá v mezích, daných právním řádem tamějších režimů. Kdyby do svého problémového okruhu zahrnuly otázky národní svobody a státní nezávislosti, znamenalo by to překročit daný právní řád a vystavit se zcela bezohlednému pronásledování. Ale to neznamená, že zastánci lidských práv ve Východní Evropě si nejsou vědomi oněch dvou fundamentálních problémů svých zemí.

Na druhé straně lze doložit, že otázka lidských práv je nejen schůdnější k bojování, ale taky je přednější.

Jak dál?

Politika uvolňování po helsinské konferenci stagnuje. Vyvolala a vyvolává zklamání. Nevyvolává toto zklamání pro své principy, ale pro bezzásadovou praxi.

Pokládáme-li závěrečný akt z Helsinek za pravou podobu politiky uvolňování, a to máme pokládat, protože se k tomu zavázali představitelé států celé Evropy (plus USA a Kanady), potom dojdeme k závěru, že hlavním problémem této politiky je otázka lidských práv ve východní Evropě. Hlavními ručiteli dodržování dohod z Helsinek jsou signatářské státy, to znamená, odpovědní zástupci těchto států. Kontrola tohoto dodržování je především v rukách státních činitelů (čímž nepomím roli masových sdělovacích prostředků a veřejného mínění, společenských a politických organizací). Zatím však mnozí státní činitelé na Západě mají nechuť k tomu, otevřeně a adresně hovořit o porušování lidských práv ve státech východní Evropy. Jako by byli zakřiknuti vždy se ozyvajícím řevem z Moskvy, Prahy, Berlína apod, že jde o vměšování do vnitřních záležitostí. Jaképak vměšování do vnitřních záležitostí, když jde o plnění mezinárodních dohod? Znamená-li potom takové zakřiknutí zavírání očí nad skutečnostmi, které závěrečný akt z Helsinek určil ke změně, nejde již o politiku uvolňování, ale politiku kapitulace před totalitní ideologickou drzostí.

V době pohelsinské dojde k otevřené agresi proti nezávislému státu, tento stát, jeho území je okupováno armádou agresora, agresor pomocí svých tanků a pomocí místních, domorodých agentů zavraždí dosavadního vládcu a nastolí nového vládcu, sobě oddaného – a ačkoli je tímto agresorem signatářský stát mezinárodních dohod z Helsinek, ačkoli jde o velmoc prvního řádu, o SSSR, vlastně se nic neděje. Hrozí se omezením obchodních styků. Kulhavě se bojkotuje v Moskvě pořádaná olympiáda, a to je všechno. A nejen to. Hlava předního západoevropského státu (Francie) jede za Brežněvem a popovídá si s ním v Polsku. Nikoli aby francouzský prezident přivezl Brežněvovi ultima-

tum západního společenství, spíše to dělá dojem, jako by Giscard přijel ujistit kremelského vládcu, že může být klidný, že se z jeho expanzivní násilnické akce nebudou činit žádné nepříjemné závěry. – A to všechno se děje v době politiky uvolňování. Agresor není potrestán, s agresorem se ještě normálně diskutuje – a to nemá mít potom agresor chuť na další výboje?

Kdybychom to, co se děje v těchto pohelsinských dobách, označovali jako politiku uvolňování, potom se vysmíváme sami sobě, potom sami ze sebe děláme šašky.

*
*
*

Někdo může říct, že Denis Healy, jehož slova jsem citoval, se hluboce mýlil, když tvrdil, že «mírové soužití je nepoměrně nesnadnější a nebezpečnější pro alianci komunistickou než pro západní spojení». Nemýlil se. To, co žijeme, není mírové soužití, to, co se dělá, není politika uvolňování. Žijeme ve strachu, co expanzivní supervelmoc udělá opět zítra (mluveno z hlediska, kdy píše tyto řádky: zda uvede do pohybu masu svých tanků, které stojí na polské hranici), žijeme v napětí, čím nás velmoc opět překvapí. To přece není mírové soužití, to je atmosféra napětí. A západní politikové dosud raději mlčeli nebo občas nesměle vykřikli, ale nikoli tak hlasitě, aby to bylo pořádně slyšet až v daleké Moskvě. A pokud vůbec křikli, tak si vládcí v Moskvě z toho stejně nic nedělali, protože příliš dobře věděli, že o nic jiného než o křik nejde, za čas se vše uklidní a na předmět křiku se zapomene. Toto není politika uvolňování, ale politika ústupků před hroživou silou která své úderné možnosti umně nafukuje a tak nahání světu strach.

Opravdová politika uvolňování dnes znamená denně a všechno, každý krok i každý projev poměřovat těmi normami vztahů mezi evropskými státy i těmi normami života uvnitř těchto států, které byly přijaty v Helsinkách v roce 1975. Opravdová politika uvolňování je buď závazná pro všechny, a to znamená, že bude kritizován ten, kdo normy z Helsinek porušuje, a že bude kritizovat porušovatele těchto norem každý, kdo má čisté svědomí. Takové kritizování je závazné, vyplývá z ducha helsinského závěrečného aktu, a nebude-li kritizování, proměňuje se závěrečný akt z hlediska mezinárodního v cár papíru, který nakonec bude mít jen ten smysl, že se na něj budou odvolávat pronásledování bojovníci za lidská práva ve východní Evropě nebo konečně kdekoli ve světě.

Neproměníme-li na celém kontinentě – a eventuálně v celém světě – závěrečný akt z Helsinek v míru hodnocení politiky kterékoliv země, nenaplníme-li duchem Helsinek celý náš život, stránky tisku, projevy státníků, nemůžeme hovořit o tom, že tvoříme podmínky pro opravdovou politiku uvolňování. A teprve naplníme-li evropskou atmosféru helsinskými kritérii, budeme-li se všude těmito kritérii řídit, vytváříme základy pro tu politiku, která bude pro sovětské vládcu skutečně nesnadná a nebezpečná.

Mnozí na základě dosavadních zkušeností hovoří o tom, že politika uvolňování se dostala minimálně do slepé uličky, ne-li přímo do hrobu. Kdyby to byla pravda, potom není jiné východisko, než stálá konfrontace mezi Východem a Západem, konfron-

tace ve všech oblastech života, která je nákladná, která je obtížná pro lidský život v celé Evropě, která je krajně nebezpečná, protože nikdo nikdy nemůže zaručit, že se taková komplexní konfrontace nakonec nepromění ve válečnou katastrofu (i když «jen» s konvenčními zbraněmi, protože užití zbraní nukleárních není zdaleka jisté).

Po mém soudu politika uvolňování – v duchu závěrečného aktu z Helsinek – se ještě nikdy neprováděla. Zda se bude provádět, nezáleží na Sovětském svazu, protože to je supervelmoc, která provádí v každém momentu historie pouze takovou politiku, jakou provádět vzhledem k mnoha okolnostem musí, nebo takovou, jakou zrovna potřebuje vzhledem ke svým velmocenským aspiracím. Provádění opravdové politiky uvolňování

závisí pouze a výlučně na zemích západního světa, především na USA a předních západoevropských státech (Německo, Francie, Anglie). Dosud však u těchto států není rozhodnuto, jakou politiku skutečně chtějí dělat, zda se chtějí ve svých postupech důsledně řídit tím, co podepsali jejich představitelé v Helsinkách, nebo zda stále budou bezzásadově pouze reagovat na kroky Sovětského svazu, zda tedy budou dělat politiku ode dne ke dni. Rozhodnou-li se pro důslednou politiku uvolňování, a to by bylo pro ně i pro Evropu a konečně i pro celý svět nadějeplné, potom by v ní měli přejmout iniciativu, a ne čekat, až s čím opět přijde SSSR, a potom by měli důsledně, byť trpělivě prosazovat podstatu politiky uvolňování při každé příležitosti, při každém kroku, při každém vystoupení.

Pokus o fejeton

JIRÍ HÁJEK *

Ve čtvrtek 18. prosince 1980 jsem si při pohledu na datum vzpomněl, že právě před 40 lety mi při procesu s vedením Národního hnutí pracující mládeže napařil berlínský Volksgericht 12 let káznice a jeho předseda Thierack mi sveřepě doporučoval, abych v té době uvažoval o českém Groessenwahn, jenž jsem projevil i tvrzením, že koloniální útlak vyjádřený už názvem protektorát je nedůstojný kulturního národa.

Nepotrám si na slavení výročí, ale tohle se mi zdálo, že stojí za nějakou oslavu.

Sotva mne to napadlo, už to šlo jako v pohádce, kde dřív než hloupý Honza nebo hodný Jeníček domyslí takový nápad, už je tu mocný kouzelník nebo dobrá víla a stará se o jeho splnění.

Jenže tentokrát funkci kouzelníka či víly plnil můj poručík z StB, jenž se právě v té chvíli objevil u branky naší zahrádky. Naposledy jsem s nimi měl co dělat když asi před 3 nedělemi za mnou vyvstali z hlubin pražského metra a s odvoláním na § 19 zákona o SNB mne zavezli do Bartolomějské. Postihlo to i dobrého přítele a soudruha Luboše Kohouta, který se náhodou vezl se mnou v metru.

Ukázalo se, že to s tím § 19 byl tak trochu podfuk, poněvadž místo vysvětlení okolností nějakého trestného činu mi prostě vybrali tašku v očekávání, že mezi starými časopisy, které jsem chtěl dát k dispozici známým, kam jsem šel a jež páni z StB prozíravě obklopili strážemi, najdou kdovíjaký doklad mého kacírství. Stejně mi to přinesli už druhý den zpět. Potvrdili tak, že v reálném socialismu, obzvláště v pointervenčním protireformním období, jak jako historik toto období vnímám, plní verše Karla Havlíčka, jež jsme už v tom autu zacitovali «Bože, kýž jsem policajtem».

Tentokrát na rozdíl od onoho objevení v metru se poručík neusmíval, Stroze mi oznámil, že mé styky s cizími státními příslušníky nejsou žádoucí. Věcný a právní důvod, jehož jsem se domáhal, odbyl upozorněním na následky, kdybych snad tohoto doporučení nedbal.

Za chvíli přistála tiše u protějšího chodníku zelená volha, v jejíž tříčlenné posádce jsem zahlédl povědomou tvář. Abych si to ověřil, vyšel jsem na nákup a hle – z auta vyskočili dva páni a po pár krocích se i vůz pustil směrem, jímž jsem s pány v závěsu krácel. Totéž i při cestě k poštovní schránce i při vyvenčení našeho Cézara, jenž svou radost nad shledáním projevoval tak bezprostředně, že jsem jen taktak zabránil, aby nepočůral onen vůz.

Mezi tím jsem pečlivým studiem denního tisku chytil stopu pro vysvětlení oněch téměř pohádkových jevů. Do Prahy přijíždí ministr zahraničí NSR. Svíto mi opět vzpomínkou na loňský listopad, když jsem 40. výročí svého zatčení Gestapem oslavil podobným způsobem, neboť tenkrát bylo nežádoucí, abych se setkal s rakouským ministrem zahraničí dr. Pahrem.

Tenkrát ovšem alespoň mluvili adresně. Ujistil jsem je, že za nikým ani z domova ani z ciziny nedolézám, ale že jsem natolik slušný, že neodmítnu, bude-li kdokoli z okolí pana ministra, jehož osobně znám z doby, kdy jsem z iniciativy nynějšího rakouského prezidenta společně s nynějším generálním tajemníkem OSN něco dělal pro normalizaci vztahů k Rakousku, mít zájem se se mnou setkat, což, jak pánové jistě vědí, patří k normálním zvykům styků mezi civilizovanými zeměmi. Ostatně naší vládní činitelé se na př. v Rakousku při oficiálních návštěvách mimo program běžně stýkají s lidmi, o něž mají zájem a z nichž alespoň někteří zdaleka nemají k společenskému zřízení své země tak jednoznačně kladný vztah tak jako já a moji přátelé máme k socialismu a k právnímu řádu ČSSR, na jehož důsledné plnění a proti jehož porušování ze strany některých mocenských orgánů se v souladu s ústavou angažujeme.

Odolávali s opravdovou ideologickou zoceleností těmto námitkám, nasadili mi na krk šestsettrojku s

* Otištěno v týdeníku Der Spiegel, č. 1/81.

třemi strážci a když jsem v té době šel kamsi na Staré město, sebrali mne a drželi asi 3 hodiny v Bartolomějské, odolávající, tentokrát můj poručík osobně, ještě hrdiněji a uvědoměleji mým protestům a dotazům jak si představují, že se mám setkat s dr. Pahrem, jdu-li na místo vzdálené od toho, kde podle jejich sdělení právě pan ministr obědvá, a jsem-li obklopen třemi hlidači, zatímco on i místnost, kde obědvá se svým domácím kolegou jich má kolem sebe mnohonásobně víc.

Abych jejich ideologickou vyspělost a hrdinnost nevystavoval dalším zkouškám, pro mne ne zrovna nejpříjemnějším, rozhodl jsem se tentokrát neopouštět Zahradiňské město, přispět k úsporám pohonných látek pro zelenou volhu a šetření sil její posádky.

Večer, když se jak volha, tak celý kus ulice u nás ponořily do temnot, protože v červenci, když mi někdo podobně jako několika dalším chartistům rozbil kamenem okno, zhasla také pouliční lampa před naším domkem, neprojevila volha ani její posádka žádné známky agresivity, když u našich vrátek zazvonil známý pokrokový západoněmecký novinář Hans Peter Riese, inteligentní a účinný protagonista Brandtovy politiky uvolňování a dialogu západ-východ.

Přijel s ministrem a přišel mne pozdravit. Poněvadž ho nikdo neobtěžoval ani při odchodu, podlehl jsem pošetilemu optimizmu, že snad nahoře někomu přec jen došlo něco o vhodnosti chovat se k návštěvám ze západu, konaným ve znamení koexistence a dialogu tak normálně, jako se tam chovají k našim. V této bláhové iluzi mne druhý den ráno utvrdilo to, že nám přišli snad z iniciativy zelené volhy spravit lucernu před domem. Jenže z toho mne vzápětí vyvedl vůz VB, jenž stanul před našimi vrátky a s dvěma uniformovanými muži statných postav se stal další jejich ozdobou. – To jste si vykoledoval, komentoval můj poručík, kde se vzal, tu se vzal a nedbaje mých námitek, že jsem nekoledoval už proto, že čas koled ještě nenastal, hlásil mi návštěvu svého podplukovníka.

Přišel zrovna, když jsme se chystali obědvat.

Rozhovor trval dost dlouho, někde byl značně repetitivní, proto jen hlavní rysy. Velkoryse přešel naše dřívější neshody po procesu s VONŠem, jehož politickou a právní stránku a dopad v zahraničí jsem považoval za špatnou službu republice, dospěl plukovník k závěru, že se mnou není řeč. A naopak vyjádřil naději, že se dohodnem. Bylo by dobré, kdybych odjel na chalupu do Krhanic, Je už stejně pátek. Když má žena namítla, že si potřebuje něco zařídit doma, vybídl mne, abych se jel rekreovat sám, že mne tam doveze. Nabídl i oběd po cestě a společnost, abych nebyl tak sám.

Tahle péče o mou rekreaci mne měla dojmout a naplnit vděčností, ale zdá se, že se mnou skutečně není řeč. Vyslovil jsem pochybnosti o motivech této péče. Byly rozptýleny. Přece vím, jak vážná situace je ve světě, jak naši soudruzi usilují o uvolňování a jednají dnes s ministrem Genscherem a já bych to chtěl rušit?

Podivil jsem se, jaké úmysly mi přisuzují a také jakými přímo nadpřirozenými vlastnostmi mne obdařují. Zdálo se mi, že alespoň to přijímá. Mají mne obleženého a ještě se domnívají, že bych mohl dělat něco, co mne ani nenapadne.

Káravě připomněl, že jsem den před tím přijal návštěvu pana Rieseho. A zřejmě bych přes jejich varování přijal i další.

Opakoval jsem to, co jsem říkal už při rakouské

návštěvě o normálních stycích. Byl stejně tak ideologicky pevný. Zdá se dokonce, že v tom viděl drápek, jímž jsem uvízl, aby mne usvědčil, že se chci plést do jednání, která jsou vedena na vysoké úrovni.

Bylo marné vykládat že nechci-li být nezdvořakem vůči možné cizí návštěvě, o které ostatně vůbec nevím, zda ji má někdo v úmyslu, není to žádné pletení. Stejně prý jako v tom, co jsem psal o Madridu, chci jen hecovat.

Ohradil jsem se, ale napětí stoupl až mi zkrátka oznámil, že neodjednu-li, mohou mne posadit na 48 hodin do cely předběžného zadržení. K tomu mají oprávnění a důvody.

Podivil jsem se. Pouhá domněnka, že cizí oficiální návštěva by mohla mít zájem o setkání s občanem hostitelského státu může zakládat důvod k tomu, aby tento občan byl prostě zavřen?

Zdá se, že mému podplukovníku bylo nepochopitelné, jak o tom mohu pochybovat. Jeho naléhání zesílilo, takže jsem měl dojem či domněnku o jakémsi nesmírně tvrdém příkazu shora, jež má splnit stůj co stůj.

Mezi tím se u domu ukázalo další auto VB a jak mi později řekli náhodní diváci, byla ulice plná rozličných vozů, civilistů a uniform SB.

Když jsem řekl, že tedy ustupuji nezákonnému násilí, ulevilo se podplukovníkovi tak, že jsem dodatečně dostal strach, aby z toho stresu neměl následky, svalené na mne. Když Ruda Battěk sedí už půl roku za to, že policistovi, který ho tahal na strážnici, spadla čepice, co by asi udělali se mnou? Zamrazilo mne.

Ale zřetelné uvolnění se projevilo i v tom, že by byl rád použil našeho telefonu, aby hlásil kamsi nahoru splnění rozkazu a že snad byl docela upřímně překvapen sdělením, že náš telefon už čtyři roky nefunguje, protože právě oni jej dali vypnout. Jen se urazil, když jsem odmítl opakovanou nabídku odvozu s tím, že bych se nerad probudil někde v lese zmlácený, jak už se některým lidem stalo.

A tak jsem nastoupil za sněžení a nastávající tmy cestu, doprovázen naším psem a sledován dvěma strážci. Ta účast našeho Cézara přispěla k jakémusi – až to zní paradoxně – zlidštění vztahů mezi doprovodem a mnou. Pomohl tomu i zmatek v pražské dopravě, který zavínil, že jsme zmeškali přímý vlak a tloukli se místo půldruhé hodiny skoro čtyři. Nakonec mi to tak trochu připomnělo cestu Josefa Švejka s eskortou z Hradčan do Karlína až na to, že my jsme dojeli ve vsi počestnosti. V Krhanicích není žádný noční lokál a já jsem mohl oběma pánům jen doporučit hospodu u nádraží, aby se tam navečeřeli. Stejně mne pak hlídala volha a vůz s posádkami až do druhého dne, kdy ve tři zmizeli. Jak si mohli představovat, že mne v tu dobu bude hledat v Krhanicích někdo, kdo v té době byl v Bratislavě a odpoledne už odletěl do NSR, to musí mít nějakou zvláštní logiku. Takhle alespoň přispěli k povyražení mým rodákům na onu sobotu. Zcela se však vymyká mému chápání proč po té, co jsem odešel z pražského bytu, trvalo nadále jeho obležení až do soboty 18 ti hodin. proč se čtyři uniformovaní společně s poručíkem a jeho společníkem pokoušeli posadit našeho šestnáctiletého Honzika do auta a kdoví kam ho vézt, když vyšel večer z domu, aby zatelefonoval kamarádovi, s nímž byl smluven? Proč při té příležitosti vyhlašovali, že z toho baráku nikdo nesmí a později pod záminkou vysvětlení obtěžovali mou ženu, aby je pustila dovnitř?

Asi by to byla velká domýšlivost, kdybych si myslil, že mi to uspořádali zrovna ve zmíněné 40. výročí mého odsouzení nacisty. Snad jako připomínku, že to nemám ani nyní mít lehké. Spíš si myslím, že tohle vše je ohromný zlepšovák pro organizování vládních návštěv v rámci plnění závěrečného aktu z Helsink. Internují, zavírají nebo izolují-li v některých zemích při takových návštěvách ty, kdo by na tyto návštěvy mohli házet zkažená vejce, popřípadě bomby, proč nezajistit a nezneškodnit ty, o něž by hosté mohli mít pozitivní zájem setkání a rozhovoru? A proč při tom neotravovat i jejich rodiny? Je to přímo geniální nápad, dosvědčující, jak trvalé a přímo věčně platné pravdy «Poučení z krizového vývoje» při desetiletém jubileu podněcují tvůrčí myšlení našeho lidu a zejména některých orgánů v jeho zastoupení. Tak to přec byla oslava alespoň nějakého jiného výročí.

Za jedním odchodem

IVO FLEISCHMAN

O životě a pracích Ladislava Šolla, který zemřel začátkem tohoto roku v Praze, by toho normálně nebylo mnoho co říci. V každé rozumnější společnosti mají literáti právo na omyl a ideologové přicházejí a odcházejí, tak jak se mění společenské potřeby. Čas nelze zajisté redukovat na chvíli a literární žurnalismus poměřovat Shakespearem. L. Šollovi je nicméně nutno věnovat alespoň krátké zamyšlení, už proto, že včera, shodou málo literárních okolností diktoval literatuře celého jednoho národa a zejména proto, že ještě dnes, jako by se v Čechách hodiny natrvalo zastavily, jsou jeho těžkomyslné nechápavosti balzamovány a podle starého zvyku monumentalizovány.

Zaměstnanec R. P. Kliment píše o «celistvém marxisticko-leninském vzdělanci» a akademik Kvasil, řečník v krematoriu ne snad o chemii, ale o kultuře, zas usuzuje, že jeho práce «obdobně jako mnohá z děl klasiků marxismu-leninismu vznikaly ve výhni principiálních sporů s ideologi kapitalismu a revizionisty a přerůstaly nakonec v ofenzivní rozvíjení marxistické teorie».

Tato, jakoby s hrobu a nikoli nad hrobem dunící slova by snad svědčila o jakémsi černém, makabrózním humoru, kdyby se ovšem černý kouř nesnášel ze Strašnic nad celou Prahu a kdyby mezi smuteční hosty nevyslala strana, právě a neomylně, Indru a Biláka. Kdyby také každý nevěděl, že jediným «klasikem» marxismu-leninismu byl jeho jediný vynálezce, nebožtík Stalin. Marx, Engels, ba ani Lenin pravděpodobně, jako nikdo, neumírali s úsměvem na rtech, ale o tom, jakou makaronštinou bude tradováno to, co kdy sepsali a vykonali, neměli ani tušení. Měli to štěstí, že «marxismus-leninismus» už nezažili na vlastní kůži.

Ladislava Šolla koncepce českého myšlení a zejména české literatury, kterou se moderní národ dovedl vždycky vyjadřovat poněkud dospěleji než politikou, byla v podstatě jednoduchá a zcela dobová, t.j. efemérní. Na jedné straně trůnili ti poctiví, kteří zbožnili ne snad Říjnovou revoluci, ale to, co z ní zbylo za Stalinovy správy, na straně druhé ti ostatní, ti všichni ostatní, ať už byli odpůrci Října

od počátku či pouze od chvíle, kdy jim odkaz Října začal připadat jaksi rezavý. Však si také vysloužil, jen pár týdnů po své smrti, vrchovatý díl nadávek především pochybující Halas, jemuž holá existence «zrezivělých děl Října», zmlklých v Kremlu vyloučila na rtech ne snad škleb, ale tragickou vrásku.

Přednáška, kterou Šoll přednesl shromážděným a především vyjeveným českým spisovatelům v lednu 1950 v Obecním domě, patří vůbec k nejtragikomičtějším okamžikům dějin české literatury. Vzhledem k chvíli a k oprátkám, jejichž stín se už rýsoval na zdech měšťanského sálu, je asi dokonce vůbec jejich vrcholem sui generis. Mácha, poplivaný nechápavými kolegy se mohl sebrat a odejít do Litoměřic, Havlíčkovi, na nějž docházely do Vídně hromady denunciací, v Brixenu pero ani papír neodebrali. V padesátých letech z konce tisíciletí vážila v Čechách slina dávku jedu existenční tíže.

Šoll zajisté neodsoudil pouze Halase, Teiga, Štýrského, tedy lidi, kteří byli všechno, jen ne reakcionáři. Šoll pokáral, zahleděn do předmnichovské minulosti, která se mu náhle vyjevila fenomenálně černo-bílá, za minulé poklesky také Biebla, Seiferta, ba troufnul si i na Josefu Horu. Vykreslil také dojemné hagiografické portréty mladického Wolkera a starého S. K. Neumanna. Z prvního udělal jakéhosi předchůdce Ždanova, z druhého vyzdvihl m.j. spisek věru nerozumný, pamflet proti André Gideovi. Kdo kdy skutečně četl řídké cestovní zápisky pařížského spisovatele ze Sovětského Svazu, nevycházel ovšem z údivu. Vždyť Gide přicestoval do Stalinovy říše jako zbožný poutník do země zaslíbené a za každou sebemenší kritickou poznámkou se okamžitě polekaně omlouval. Na to, co dovedli o sovětské skutečnosti říci třeba statečný Majakovskij, jemný Pasternak či Nezval «Neviditelné Moskvy», Šoll pochopitelně zapomněl. V lednu 50. roku měl už Majakovskij pomník, Pasternaka měl rád Stalin a Nezvala Václav Kopecký. Pocit jejich tragické osamocenosti ve světě, v němž se škopek vytrh z řemenu čarodějova učně, byl jaksi odepsán.

Vzhledem k společenské atmosféře, která tehdy postihla pouťorovou Prahu, kde zajisté nebylo ani poražených ani vítězů, protože poražení byli Češi všichni, unikla ovšem vyděšenému společenskému shromáždění, věc snad nejpodstatnější. A sice ta, která se vine jako červená nit celou českou moderní tradicí a která v Čechách škrtí jakýkoli pokus o autentickou a ne jen od politické fráze odvozenou tvorbu. S okázalým hněvem se tehdy Šoll obořil na máchovskou, nejcennější, protože nejpodstatnější vlastnost českého uměleckého myšlení, když zavrhl Halasovu pozoruhodnou, lidsky statečnou meditaci «Nikde» do pekel «nihilismu». Hřímal vlastně až komicky stejnými slovy, jako Tomíčkové Chmelenští, Tylové, kteří před více než sto lety, dávali «kosmopolitovi», «dekadentovi» a ušlechtilou víru zřejmě ztrativšímu existencialistovi, lekci z vlastenectví. Dnes víme, jak jsou skutečné dějiny tvrdohlavé. Pár let po Máchově exkomunikaci z «vlastenství», přišel výprask z roku 48, toho ze století devatenáctého a pár měsíců po «vítězném únoru» a z něj plynoucích exkomunikací, už vztyčovali na pankráckém dvoře šibenice. Nic jiného totiž Šoll po spisovatelích nechtěl, než aby se vzdali vlastního rozumu a tihnutí k analýze, které rozlišuje básníka od psavce.

Byl jsem shodou okolností onoho ledna v Praze

a pozoroval zamračeného Ladislava Štolla, osaměle pojidajícího po svém prokurátorském pensu schůzovní párek. Zapíjel jej pivem a odháněl od sebe Karla Konráda jako obtížnou mouchu. Pamatuji se na Konrádovo zoufalství, když takřka plačky žádonil: «Ale Ládo, takhle přec nemůžeš mluvit!».

Léta uplynula a nad Prahou, jako by podnes leželo nízké, ocelové, stalinské nebe. Oficiální a oficiózní řeči, provázející Štollův odchod, jako by nám s výsměchem vymlouvaly jakoukoli bláhovou víru a něději, jako by neplatilo Novomeského, že «pověstný pamflet proti Gideovi... je možno právem označit za český slabikář dogmatismu» a že «ostatně takto jej pojímala i éra padesátých let a spolu se Štollými Třiceti lety... byl základní učebnicí pro «marxistické» (uvozovky jsou pocho-pitelně Novomeského -if) chápání společenského života i kultury...»^{*)}.

^{*) viz D. Hamšík: *Spisovatelé a moc*, ČS 1969, str. 148-149.}

Nevíme, zda byl Ladislav Štoll tak hodný sou-druh, jak to o něm jednou napsal důvěřivý Fučík. Víme ovšem, že jeho zásahy do života české poesie této poesie hodny nebyly.

A protože jsou lidské děje věru plny zahadných náhod, napadá mi, že půl hodiny před Štollovým zpopelněním, byla ve stejném krematoriu zpopelněna jediná dcera bývalé Štollovy kolegyně, komunistické redaktorky Mileny Jesenske, Jana Černá-Krejcarová.

Stalo se tak, že Bilak, Indra a tutti quanti, vchá-zeli vzápětí po té, co vycházeli ze smuteční síně revolucionáři jiného typu a zejména jiného vztahu k otázce lidských svobod a důstojnosti. Mohli tam například alespoň zahlédnout Gertrudu Sekanino-vou-Čakrtovou, vdovu po Ivanu Sekaninovi, a další a další, pro něž nová společnost nepředstavovala společnost teroru, lži a násilí.

Paříž, únor 1981

Po sklu bosky přes krvavé písky

Vyhledit minulost, vymazat z paměti lidí jména, události, knihy. Falšovat minulost, vymýšlet nová jména a události, a tak vždy znovu a znovu – to je základní rys a podmínka existence sovětského systému.

29. prosince 1980 zemřela v Moskvě ve věku 81 let Naděžda Mandelštamová, která patřila k těm, kdo učinili nesmírně mnoho pro překlenutí oně černé jámy zapomnění a aspoň zčásti obnovili jem-né pletivo kontinuity ruské kultury. Prožila se svým mužem, básníkem Osipem Mandelštamem, necelých dvacet let, naplněných poesii a láskou; byly však zároveň nepřetržitým sledem pronásle-dování, utrpení a životních katastrof. Mandelštam zahynul v jednom ze sovětských táborů, jeho žena se nikdy nedozvěděla ani místo, ani přesné datum jeho smrti.

Jak lze přežít ztrátu toho jediného člověka na světě? Dalších třicet let svého nuzného a navenek příkrčeného života žila Naděžda Mandelštamová myšlenkou zachování básníkovy díla: naučila se je celé zpaměti, neustále pořizovala opisy básní a ukládala je na nejrůznější místa. Mandelštamovo jméno mělo být vymazáno, jeho verše už neměly zaznít. Jen Anna Achmatova a Mandelštamová vzpomínaly na svého básníka v taškentské komůr-ce a leningradském bytě, obklopeném fízly. Neza-pomnělo několik ušlechtilých duší.

Když po 20. sjezdu KSSS svítla naděje na lepší časy, začala Naděžda Mandelštamová boj o vydání Mandelštamova díla a jeho rehabilitaci. Byl rehabi-litován: oním nedůstojným velkopanským způso-bem. V zahraničí vyšly třísvazkové Spisy a v Sovět-ském svazu po dlouhých průtazích kniha veršů. Jedno jméno bylo zachováno, byla vydána ta pravá kniha.

Po desítkách let mlčení napsala Naděžda Man-delštamová dvě knihy vzpomínek. Píše je s vyro-vnaností stáří, každá myšlenka zrála po léta, každý zážitek byl tisíckrát znovu prožit a promyšlen.

Vypráví o tom, jak O. Mandelštama poznala, jak lehce a prostě se sblížili. Mluví o pramenech jeho poesie, o procesu básnické tvorby a zázraku zrodu básně. Je to zároveň pohled mladé holky Nadi oněch let, i analýza zralého člověka, vzdělaného ve filosofii, literární vědě a filologii. Jen jedno prozra-zuje nezahojenost ran: v prvním díle vzpomínek neříká Mandelštamová téměř nic o sobě, jakoby byla jen médiem sdělení. Není také schopna nap-sat a vyslovit tisíckrát opakované jméno, nikde neříká Osip nebo Mandelštam, uvádí jen iniciály O. M. Nezhojitelná rána.

Až ve druhém díle vstupuje do vyprávění její Já. Mluví víc o detailech svého života, rozvíjí své – bezesporu hluboké, poučené a zajímavé – názory na mnohé politické a sociologické problémy minu-losti i současnosti, uvádí mnoho zajímavého pro literární historii.

První díl vzpomínek Naděždy Mandelštamové vyšel česky pod titulem *Konec naděje v Naklada-telství Index*^{*)}, překlad koloval v rukopise v Praze a byl i tady krásně vydán v edici Kvart. Mnozí srovnávali vzpomínky Mandelštamové se Solženi-cynovým *Soustroumím Gulag*. Říkali, že jsou to kni-hy, které v jistém smyslu znamenají převrat v pohledu na minulost. Někteří dodávali, že jeden osud básníka, příběh krutě a nesmyslně rozbitého života muže a ženy, na ně zapůsobil silněji právě svou individualizovaností.

Naděžda Mandelštamová viděla ve svém životě jediný smysl: uchovat verše, neztratit paměť, donést plamínek sdělení a poznání a předat jej dál.

Šla «po sklu bosky přes krvavé písky», jak věštecky pravily Mandelštamovy verše.

Cesta skočila.

K.S.

^{*) INDEX, Postfach 410511, 5 Köln 41, NSR}

Kritika reálsocialistické kritiky

JINDŘICH ANDRŠ *

Rozdíl mezi oficiální a neoficiální kritikou je jedním z nejmarkantnějších rysů reálného socialismu. Kupíci se nedostatky a potíže otravují občany takřka na každém kroku a ti na ně reagují sverepou a záštiplnou kritikou poměrů. Společným jmenovatelem těchto kritik je původce všeho zla skrytý do zájmena «oni», čímž je míněn současný režim (establishment). Oni (režim) mohou za všechno, my (všichni kromě režimu) nemůžeme za nic. Přitom společná realita, ať už pozitivní nebo negativní, je jenom jedna a podílíme se na ní i my i oni. Je proto třeba dát slovo i druhé straně, «jim», aby se vyslovili v rámci svých možností k jevům, které kritizujeme.

Oficiální kritika v reálně socialistickém Československu je zajímavá ještě z dalších důvodů. Poskytuje nám obraz, který si sám o sobě režim tvoří, a definuje meze oficiálního poznání společnosti.

Po dobu dvou měsíců, říjen a listopad 1980, jsme sledovali veškerou kritiku v Rudém právu a své poznatky jsme shrnuli do následujících odstavců.

Četnost kritiky

V říjnu a listopadu 1980 vyšlo 52 vydání Rudého práva, ve kterých se objevilo 22 článků, jež lze dle našeho soudu považovat za kritiku. Vynecháme-li sobotní vydání, kdy si kritiku můžeme odpustit, pak máme kritiku v každém druhém vydání Rudého práva. Slabší už je to z hlediska plochy, která je kritice věnována. Vnitropolitickým záležitostem se v Rudém právu věnuje zpravidla druhá, třetí a polovina páté strany, t.j. dvě a půl strany dohromady. Podíl kritiky na ploše novin věnované vnitřním záležitostem za uvedené dva měsíce činil dle našich propočtů asi 1,5%. Tento podíl je v rozporu se skutečnou rolí, kterou nedostatky hrají v našem životě.

Téma kritiky

Ve sledovaném období si Rudé právo vybralo tyto náměty (u všech je také uvedeno kolikrát): pracovní doba – 1x, doprava – 4x, národní podniky – 4x, životní prostředí – 1x, JZD – 3x, morálka – 2x, technický rozvoj – 2x, sociální vybavení – 1x, pedagogika – 1x, národní výbory – 1x, výkup od soukromníků – 2x.

Nekritizovány zůstaly např.: zdravotnictví, bydlení, zásobování, kvalita výrobků, ministerstva, ústřední orgány, soudy, policie, armáda, strana, vedoucí pracovníci, korupce, služby a další.

Srovnáním kritizovaných a nekritizovaných objektů či oblastí můžeme usuzovat na zaměření kritiky. Kritika zcela vynechala řídicí a mocenské struktury režimu. Do zorného úhlu kritiky se dostaly druhořadé výrobní a zemědělské podniky. Kritizovány jsou události, jež se odehrávají «dole», na nejnižší řídicí úrovni. Přitom moderní teorie

řízení říká, že chování systému je podstatně závislé na činnosti řídicí struktury daného systému. Nicméně Rudé právo toto téma důsledně obchází. Dále byly v kritice vynechány oblasti, jejichž stav je téměř katastrofální: zdravotnictví, bydlení, zásobování, kvalita výrobků, korupce a služby.

Příčiny

Je známo, že je kritika samoučelná a konstruktivní. Samoučelná kritika se vyznačuje tím, že na špatnost pouze upozorňuje, aniž by se jí snažila odstranit nebo najít nějaké řešení. Ta druhá je naopak vedena snahou daný nedostatek napravit. Sama kritika jí nestačí. Je třeba v první řadě rozpoznat příčiny, které k negativnímu jevu vedou.

Sami marxleninisté vždy halasně zdůrazňovali význam konstruktivní kritiky, která jde na kořen věci a přichází s řešením, oproti samoučelné nekonstruktivní kritice. Vždy také sami sebe odlišovali od jiných politických proudů tím, že právě oni mají recept na léčení společenských neduhů, čili svým konstruktivním přístupem ke společenské problematice. Rudé právo si v tomto ohledu na marxleninské principy příliš nepotrpí. Z 22 kritik pouhých 5 (t.j. 23%) obsahuje jakési zdůvodnění kritizovaných špatností. Přitom takové zdůvodnění je teprve prvním krokem k nalezení adekvátního způsobu nápravy.

Uvedeme nyní přehled oněch pěti důvodů: nedostatečná informovanost, nezájem, egoismus (převa- ha vlastních zájmů nad zájmy společenskými – tento důvod se vyskytuje dvakrát), nízká uvědomělost. Vidíme, že původ nedostatků Rudé právo nachází výlučně v morálně-volních vlastnostech lidí.

Závěry

Závěry Rudého práva jsou dvojího druhu. Jedny se omezují na konstatování, že je to špatné, když ke kritizovanému jevu dochází. Těmito závěry se (pochopitelně) nebudeme dále zabývat. Ty druhé pocházejí s nějakým návrhem, co dělat, aby se to či ono nedělo. Neuvedeme závěry samostatně, ale vždy ve dvojici se stručným obsahem kritiky. Obsah kritiky je s jejím závěrem spojen slovem tudíž:

– voda je znečišťována, tudíž musíme chránit čistotu vody;

– rezortismus (t.j. preference rezortních zájmů nad zájmy společenskými), chemické výroby, dopravy a zemědělství zavinil neefektivní balení a skladování umělých hnojiv, tudíž je nutno spojit síly;

– organizace neodpovědným zacházením poškozují vagóny, tudíž železničáři musí zlepšit kontrolu;

– vinou špatného odbytu shnije každý rok čtvrtina sklizených brambor v jihočeském kraji, tudíž dosavadní plýtvání si nemůžeme dovolit.

Všimněme si, že špatnost popisovaná v analytické části kritiky se znovu vyskytuje v závěru, který je z analýzy vyvozován, avšak tentokrát již s opačným znaménkem: nečistota vody – čistota vody, rezortismus – spojit síly, poškozování vagónů – kontrola vagónů, plýtvání bramborami – plýtvat nelze. Modální sloveso «muset», «moci» a volní výraz «je nutno» jsou zřejmě činitelé, kteří přivodí zmíněnou změnu znaménka u kritizovaného jevu. Jsme tedy opět v morálně volní oblasti jako v případě příčin, i když tentokrát nikoli, jako u původce chyb, ale naopak jako u zdroje jejich nápravy. Účastníci kritizovaných jevů totiž podle Rudého práva mají povinnost (musí, je nutno) špatnost odstranit, nebo si ji prostě nemohou dovolit. Pokud by nepřistoupili k nápravě, pak přestávají plnit své povinnosti. To znamená, že svévolně porušují jistá pravidla jednání, což je klasifikováno jako nezájem, egoismus, neuvědomělost nebo v nejlepším případě jako neinformovanost.

Model kritiky

Pomalou dospíváme k obecnému schématu kritiky a nakonec i myšlení v Rudém právu. V následující tabulce si pro přehlednost zopakujeme souhrn příčin, jevů a závěrů, jak se vyskytly v kritikách Rudého práva.

Příčiny	Jevy	Závěry
neinformovanost	neefektivní skladování hnojiv	musíme spojit síly
nezájem	znečištění vody	musíme chránit vodu
egoismus	poškození vagónů	musíme zlepšit kontrolu
neuvědomělost	nadměrné hnití brambor	nemůžeme si dovolit plýtvání

Označme nyní souhrn jevů za společenskou realitu. Souhrn příčin uvažujme jako podstatu společenské reality (= vnitřní souvislost jevů). Všechny závěry dohromady nechť tvoří projekt společenské praxe. Podstata společenského bytí potom tkví v morálně volních vlastnostech člověka, tedy v jeho vědomí. Projekt společenské praxe je také nutně orientován na morálně-volní sféru a spočívá v její změně k lepšímu. Jinými slovy: příčiny nedostatků v hospodářství není třeba hledat v ekonomické struktuře reálsocialismu, nýbrž spočívají pouze a výhradně v neuvědomělosti lidí, v jejich mravní nevyspělosti. Zaostáváme-li technicky, není nutno nic podstatného měnit v systému hospodářského života, stačí uvědomovací práce. Rudé právo se takto (jistě nechtěně) dosává na platformu, kterou marxleninisté odjakživa zuřivě vyvraceli jako nevědeckou a idealistickou, na platformu, kterou lze definovat větou: motorem společenského pohybu je mravnost. Kam se však podělo tradiční tvrzení, že bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím?

Aby se Rudé právo dostalo do tak křiklavého rozporu se svým vlastním katechismem, musí k tomu mít velice vážný důvod. Nabízí se na první pohled přiléhavé a jednoduché vysvětlení. Rudé právo se v kritice dostává do rozporu s vlastní

ideologií, protože není v jeho zájmu (ani v zájmu strany) odhalit právě příčiny krizových jevů. Kritika je jen hra na schovávanou, kterou hraje s veřejností. Tváří se, jako že mu jde o nápravu chyb, ale v podstatě si jen buduje alibi a odvádí pozornost od pravých příčin a vlnků moralistními vyzvami. Můžeme se ale s tímto jednoduchým a zdánlivě samozřejmým vysvětlením spokojit?

Logická nelogičnost kritiky

Sovětský svaz v 70. letech vyhlásil existující (reálný) socialismus za skutečný socialismus. Ohromně tím ulevil ideologické frontě, která předtím vždy musela zdůvodňovat, že to, co je, sice ještě není onen socialismus, jak o něm snili Marx s Engelsem, ale že se k němu rychle a zákonitě směřuje. Vymýšlela se různá mezidobí mezi kapitalismem a socialismem, jejichž životnost se stále prodlužovala. Země reálného socialismu odhodily břímě ideální společnosti, již je nutno dosáhnout. Socialismus je prostě to, co je, a pokud má někdo na mysli jinou společnost, pak je to snilek a revizionista. Dvojakost socialistické ideologie vymizela. Měšťácké hodnoty, vyznávané vládnoucí třídou, které se musely kamuflovat do rigidní komunistické ideologie, se náhle protlačily na první místo oficiálního vědomí. Osvobození člověka od vykořisťování, zrušení odcizení člověka své práci a jejím výsledkům, odstranění rozdílů mezi prací duševní a fyzickou, to vše bylo nahrazeno nejvulgárnějším pojetím životní úrovně a pohodou u televizní obrazovky. Svobodu nahradilo jídlo. Zvykněme si tedy na myšlenku, že to, co režim ve své vnitřní politice říká, to si také skutečně myslí a chce dělat.

Pokud bychom se tedy na kritiku v Rudém právu dívali «starýma očima», to je optikou původních demokratických a socialistických ideálů, pak se nám ovšem tato kritika musí jevit jako hloupost nebo zkomolená náhražka kritiky. Jakmile však vezmeme na vědomí reálsocialistický hodnotový posun, začnou věci dostávat právě proporce. Podle původních představ se noviny mají obracet na všechny své čtenáře s informacemi, polemikami a názory. V reálném socialismu se to mění. Jednak se zužuje okruh informací a problémů, aby se «zbytečně» nejitřila veřejnost. Ale nejen to. Zužuje se okruh čtenářů, kterým jsou noviny (jako je Rudé právo) skutečně určeny. Skutečnými adresáty kritiky v Rudém právu jsou především straničtí a státní byrokraté, tedy vládnoucí třída režimu. O ty ostatní vlastně nejde, neboť logicky nemají a ani nesmějí mít na nic závažného vliv. Co může z hlediska stranické vrchnosti znamenat závažnější kritika pro obyčejného občana, který sám nemůže nic zlepšit? Může jen vyvolat zbytečnou nespokojenost, která režim ohrožuje. Nicméně režim kritiku potřebuje, i když jen v rámci vlastní struktury. Veřejná kritika se pohybuje mezi dvěma protikladnými tlaky: zbytečně neznepokojoval plebs a potřebou odhalovat a řešit kupící se problémy. V tomto smyslu je kritika (v našem případě kritika Rudého práva) kompromisem mezi těmito tlaky.

Vraťme se nyní k poznatku o kritice, k němuž jsme došli: kritika oslovuje stranické a státní funkcionáře, kterým právem vytýká (viz rozbor) neinformovanost, egoismus, neuvědomělost, nezájem. Je jen třeba dešifrovat používané pojmy:

ideová vyspělost a uvědomělost komunisty – komunista je členem vládnoucí elity, která ovládá ostatní plebs; musí proto být na úrovni této elity, vědom si jejího a svého postavení; egoismus komunisty-komunista nadřazuje vlastní zájmy nad zájmy strany, tím porušuje solidaritu elity a řeže si větev, na které sám sedí; nezájem, lhostejnost komunisty – ztráta ideové vyspělosti komunisty, komunista nečiní rozdíl mezi sebou a plebsem.

Přeložme si nyní s použitím našeho slovníčku jednu z probraných kritik.

Rezortismus chemické výroby, dopravy a zemědělství je důvodem neefektivního balení a skladování umělých hnojiv, tudíž je nutno spojit síly.

Náš překlad: rezortismus vedoucích pracovníků v chemické výrobě, dopravě a zemědělství je důvodem neefektivního balení a skladování hnojiv. Tato neefektivnost se projevuje ve snížení životní úrovně obyvatelstva, čímž přispívá k růstu jeho nespokojenosti. To ohrožuje postavení strany coby vládnoucí síly ve společnosti. Zmínění pracovníci svou egoistickou činností přispívají k ohrožení pozic strany, a tím i pozic svých. Měli by projeviti uvědomělost a i za cenu vlastních dočasných ztrát spojit síly a danou neefektivnost odtránit.

JOSEF STRACH *

Fejeton na dva náměty

OBLOŽNOST

Když v nemocnici dostanete vystydý oběd nebo primář při vizitě přejde kolem vaší postele s «vočima puklej kámen», jak zpívá Ljuba Hermanová, o věcech horších pomlčme, napadne nás, podle čeho ti zdravotníci vlastně berou prémie.

Je to skutečně zajímavé. Jedním ze závažných ukazatelů je takzvaná obložnost. Je to něco jako ukazatel hrubého objemu výroby v průmyslu. Obložnost je tím větší, čím je na oddělení víc postelí obsazených a čím méně je jich prázdných, v průměru za měsíc, za kvartál atd.

Představuji si poradu ministerských úředníků, na které se zrodil nápad zavést ukazatel obložnosti. Oukej, aspoň si doktoři nebudou válet šunky, nemocniční zařízení se bude plynule amortizovat – a dají se krásně spočítat procenta ve výkazech, je to přece jen objektivnější než třeba spokojenost pacientů s teplými obědy, ostatně, co do toho vůbec tahat pacienty...

Primáři nejsou rádi. Mají starosti s obložností o víkendech a někdy v «okurkových sezonách», kdy zaplat'pánbůh není do čeho píchnout. Takže se vám může stát, že budete v nemocnici – vy nebo vaše dítě – jen proto, aby se plnila obložnost. Ne o moc déle než je třeba, možná jen o ten víkend. Existuje totiž také ukazatel produktivity léčení, podle kterého je příznivě hodnoceno oddělení, kde jsou pobyty pacientů v průměru nejkratší. Ale může se také stát, že se doktoři rozhodnou udělat vašemu dítěti lehkou krční operaci mimo jiné také proto, že mají zrovna

Svědectví kritiky

Dali jsme si na začátku úkoly poznat meze oficiálního poznání a něco se přitom dozvědět o charakteru režimu.

Co se poznání týče, tak to režim spoutal do velice úzkého rámce. Původ a podstatu současných společenských problémů vysvětluje buď respektováním nebo naopak nerespektováním pokynů a moralistních výzev strany. Pokud např. oddaní straníci v diskusi tvrdí, že systém je dobrý, ale vedoucí pracovníci na to nestačí, pak je to produkt téže poznávací omezenosti, jenže v bleděružovém.

Vidíme, že režim není s to reálně posuzovat společenské jevy, že se zaslepil starostí o vlastní moc, že je takřka neschopný reagovat na stále náročnější potřeby dnešního ekonomického a politického vývoje. Režim se uzavřel do vlastních bludů a ztratil kontakt se skutečným světem. Svědčí to o zcela mimořádné lhostejnosti režimu nejen k objektivním společenským dějům, ale i k ostatnímu plebsu, který není součástí režimu. Zřejmě si tuto lhostejnost může zatím dovolit. Jak dlouho mu ji dovolíme my ostatní, to záleží trochu i na nás.

prázdné oddělení, nebo že si to dítě nechají po takové lehké operaci den dva na oddělení, zatímco při plném stavu operují klidně ambulantně.

Nezlobte se na primáře. Když nevykážou obložnost, budou brát méně oni i zdravotní sestry – a už nejedno oddělení bylo dočasně uzavřeno pro nedostatek sester nebo uklízeček.

Že ukazatel obložnosti je naprostá blbost, sprostá buzerace lékaře byrokratem, to vědí všichni zdravotníci. V kuloárech se tím nikdo netají. Že by bylo možno jediným škrtem ministerského pera tento ukazatel zrušit, aniž by vznikla sebemenší škoda, to také vědí všichni. Tímto jediným škrtem pera by se ušetřily každý měsíc milióny – možná dokonce tolik, že bychom mohli zastavit vývoz krve (lidské) do Rakouska. Nač tedy čekáme?

Snad je čas zralý, aby se o takových věcech začalo mluvit i na schůzích. Snad to bude něco platné.

PROČ JSEM PRODAL AUTO

1. Bylo pořád těžší je uživit. Všechno je tak nějak čím dál dražší. Abych si udržel auto, musel bych ještě víc šidit svou práci a honit melouchy. Teď si můžu dovolit míň vydělávat, zbývá mi čas na děti, na kulturu, na sebe.

2. Zlobilo mě, jak snadno dávám státu vydělat. Výrobní náklady na škodovku dělají 15 tisíc, cena 60 tisíc, velké daně, drahý benzín... Občas mě napadlo,

co stát s těmi penězi udělá, zrovna s těmi, které dostane ode mne. Co když z nich zaplatí estébáka nebo bachaře? A za kolik korun pak – při řádném propočtu – bude jedna každá šacka, kterou dostanu, až mě příslušné instituce pocítí svým laskavým zájmem? Ovšem, ještě snadněji vydělaly na mém autě nadnárodní monopoly, a ty taky nemám rád. Jednou jsem si nechal vyložit od inženýra, který v tom dělá, co všechno se na škodovce vyrábí v licenci, a získal jsem dojem, že když se to vezme kolem, tak vlastně náš dělník v automobilce je levná pracovní síla pro mezinárodní kapitál. Když utratím peníze za soukromé hodiny němčiny nebo piána pro své děti, mám maličký vítězný pocit, že jsem «jím» nedal vydělat nic.

3. Ponižovaly mě návštěvy v autoservisech: upláct a ještě se doprošovat. Jsou to v podstatě dobře organizované gangy. Obejdou se bez pistolníků, pracují bezpečně a hladce na bázi běžných úplatkářských a korupčních mechanismů. Každé řídicí místo a každá kontrolní funkce – to jsou zároveň úplatková obroč, dobře posichrovaná zdola až nahoru. Zase je to takový maličký vítězný pocit, že jsem z téhle hry vypadl. Když už, tak ať má auto ten, kdo si je dovede sám opravit.

4. Auto je špatná věc pro výchovu dětí. Podporuje izolaci rodiny, už beztak hroživou. Kdo jede vlakem nebo autobusem, nebo dokonce jde pěšky, spíš někoho potká. Od té doby, co nemáme auto, učí se děti chápat, že vlastně na cestách potřebují jen tolik, kolik unesou. A jestli přijde válka, ve které bude kam utíkat, budou důležité dobré boty, pohodlný batoh a skautské ctosti, protože autem se v takovém případě dostaneme leda na nejbližší křižovtku.

5. Jsem trochu svědomitější, a když jsem vozil rodinu, vždycky jsem se tak trochu bál. Co když je zabiju? Můžu věřit výrobci a opravu, že najednou neuleť kolo, neselžou brzdy, nepraskne pneumatika nebo že se nepříhodi jiný osudný malér? Autobus a vlak jsou přecejn bezpečnější.

Čtu po sobě, co jsem napsal. Připadá mi to podivínské, trochu praštěné. Pod okny se šine na víkend auto za autem, naleštěné plechy, pohodlně usazené rodinky, neokázale sebevědomí řidiči – všechno tak samozřejmě, tak výkonné, tak moderní, a všechno se to tak dokonale obejde beze mne. Ale když to čtu ještě jednou, vidím, že moje důvody jsou dobré. Čím osobnější, tím lepší. Že jsem se vzdal auta, to je – zvlášt' v našich podmínkách – malý, ale rozumný politický čin. Dobytí kousku osobní svobody.

MOJE CESTA K EXILU

PETR HAVLÍK

Nemyslím, že bych se výrazněji odlišoval od ostatních příslušníků generace, která prožila konec 60. let jako dobu svého dospívání. Pyla to doba bouřlivá a krásná pro každého. Nás však poznamenala více neboť jsme tenkrát všechno pociťovali daleko intenzivněji. Byli jsme také asi jako generace názorově jednotnější než naši otcové či dědové a – patrně – i než jsou dnešní dvacetiletí. To, že naše názorová jednota se teď doma projevuje většinou v rezignaci a pasivitě, je důsledkem rozčarování z okupace a hlavně z následujícího «konsolidačního» procesu. I míra rezignace a tím vlastně i ochota kolaborovat má ale své meze. Většina není dnes bohužel ochotna dělat víc než pasivně vyčkávat. Někteří vystupují «aktivně» (třebaže proti svému vnitřnímu přesvědčení) na podporu současného režimu a pro svůj zdánlivý klid, pohodlí nebo kariéru jsou někdy odhodláni jít až tak daleko, že by projevili svůj nesouhlas až kdyby – podle slov jednoho mého pražského známého – «se na stranické schůzi mělo hlasovat o připojení k SSSR nebo o nových popravách». Hrstka statečných, s odvahou otevřeně vystoupit s názory, které se v nějakém směru liší od oficiální propagandy a ideologie, je persekvována a bohužel i stále více izolována. Široké spektrum postojů od aktivní kolaborace po aktivní nesouhlas (početně budou nicméně obě skupiny asi stejně silné) je plynule diferencováno podle charakteru, temperamentu i momentální situace každého jednotlivce. Osobně jsem přesvědčen (a řada příkladů to ostatně potvrzuje), že přechod od prvního protipólu k druhému může prodělat kdokoliv a že počátek a vlastně i rychlost

přechodu jsou na jednotlivci do značné míry nezávislé.

PLACENÁ LOAJALITA

Moje cesta k exilu je proto asi typickým příkladem postupu člověka, který je sice ochoten k určitým kompromisům, který je ale zároveň každým dalším kompromisem, spočívajícím třeba již v pouhém mlčení na jedné z četných schůzí, sám sebou stále více znechucován až si jednoho dne konečně řekne, že už prostě žádné další kompromisy dělat nebude. Takový okamžik nemusí samozřejmě u každého nastat. Řada lidí se ani nedostane do situace, která by je před nutností takovéto volby jednoznačně postavila. Jsou ale například určitá povolání, kde nutnost jednoznačné volby vznikne s větší pravděpodobností a je-li potom dosavadní nedostatek odvahy doprovázen potřebou nějakým způsobem řešit třeba i čistě osobní problémy, pak je rozhodování usnadněno. Tak tomu bylo i v mém případě a domnívám se, že řada dnes ještě «loajálních» by na mém místě nejednala jinak. Přesto jsem se ale od první otevřené konfrontace s režimem dostal do exilu tak rychle, že jsem to ani sám neočekával.

V roce 1974, po skončení studia na vysoké škole, jsem nastoupil jako odborný pracovník do Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Mým snem bylo vyvážené spojení exaktních a společenských věd. Z toho mála, co jsem tenkrát jako statistik věděl o sociologii, rozhodlo pro volbu mého pracoviště

hlavně přesvědčení, že sociologie je jednou ze společenských věd, která statistické metody široce využívá. Velmi brzy jsem ale byl značně rozčarován. K tomu, abych byl v ústavu pokládán za úspěšného statistika, stačilo občas sečíst řadu čísel a maximálně ještě umět spočítat jejich průměr. Moje občasné pokusy a snahy poukázat na existenci i jiných statistických metod byly pokládány za nesprávnou «tendenci k pozitivismu», kterému bylo v té době na společenskovědních pracovištích ČSAV již odzvoněno. Jinak ale mělo moje zaměstnání řadu relativních výhod, doprovázených bohužel nutností dělat občas právě ony «kompromisy». Moje pracovní doba byla velmi volná – šlo vlastně o další studium – a práci, která byla ode mne požadována, jsem snadno stihl udělat za 1-2 dny v týdnu. Zbytek času jsem měl k dispozici pro sebe. Mohl jsem si jít zaplavat nebo zahrát tenis, sednout si na skleničku vína či naopak si něco zajímavého přečíst v knihovně. Mohl jsem také ve čtvrtek odpoledne odjet na chatu a vrátit se až v úterý ráno. Nebo jsem se také mohl pokusit si něco přivydělat: plat vysokoškoláka v Československu není nijak valný. Tato relativní volnost měla samozřejmě i svoji negativní stránku. Bylo to někdy značně deprimující: pocity zbytečnosti, prázdnoty i promarněného času. S přáteli v zaměstnání jsme často, v dízkuzích o smyslu naší práce, nedošli k ničemu jinému, než že jsme vlastně placeni právě za mlčení a nicnedělání. Je tomu asi skutečně tak. Humanitní inteligence (ale nejen ona) v dnešním Československu je placena i za tichý souhlas s režimem, za účast na schůzích, za to, že se příliš neptá, nekritizuje a konec konců ani nepřemýšlí.

Tato placená loajalita je ovšem minimem, které se vyžaduje. Kdo chce něco více (třeba byt, platový postup, atd.) musí být alespoň do jisté míry «aktivně» loajální. Pracovní výsledky nikdy příliš nerozhodovaly. Zažil jsem na svém pracovišti případy lidí, kteří neodvedli po léta vůbec žádnou práci, případně ji odvedli v takovém stavu, že ji někdo musel po nich předělávat. Důsledkem pro ně bylo jen to, že jim příště pokud možno žádná práce zadávána nebyla. Svoji pracovní neschopnost museli samozřejmě kompenzovat tím větší «společenskou angažovaností». Pokud byli politicky «spolehliví», nemuseli mít o své teplé místo žádné obavy a mohli bez většího pracovního vypětí vyčkávat na odchod do pense.

Prostor mezi ještě tolerovanou pasivní loajalitou a žádanou společenskou angažovaností se však postupně stále zmenšuje. Stává se stále zřejmější, že i ti, kteří jsou po pracovní stránce schopnější a svědomitější, nevydrží již příliš dlouho s pouhým mlčením a nekritizováním. Stále více se od jednotlivce vyžaduje «aktivita» se zřejmým cílem všechny postupně kompromitovat, aby se posléze mohlo žádat ještě více. Tato tendence má řadu příčin. Mladí se tak postupně přibližují svým starším «šéfům»: ti všichni již ve větší či menší míře kompromitováni jsou a my, kteří jsme až donedávna byli příliš mladí abychom se mohli skutečně vážněji kompromitovat, jsme jako dosud nekompromitováni mohli být potenciálně nebezpeční. Na pracoviště též nastupuje druhá vlna mladých pracovníků, kteří atmosféru 60. let nepamatují a jsou bohužel daleko zkorumpovanější než jsme byli kdysi my. Zatímco většina z mých vrstevníků neby-

la v době ukončení vysokoškolského studia ani v SSM(dnes je to nutná podmínka přijetí na studium) a přesto jsme byli přijati i na ideologicky dosti exponovaná pracoviště (ta se v té době teprve znovu formovala neboť byla na počátku konsolidačního procesu rozmetána), pak nově přicházející absolventi vysokých škol jsou často již ostřílenými členy KSČ, kteří bez jakýchkoliv skrupulí vědí do čeho jdou a co se také od nich očekává. Nemají žádné vážnější výčitky svědomí ani naše pocity znechucení – v tom se do značné míry podobají našim politicky «zkušeným» šéfům, jejichž přizpůsobivost a z ní plynoucí stability jsou obdivuhodné.

CHARTA A ANTICHARTA

V roce 1977 se objevila Charta a vyjádřila nahlas to, co my jsme si jen mysleli a cítili, o čem jsme v soukromí diskutovali. Skrytý obdiv ke statečnosti této hrstky «ztroskotanců a zaprodanců», která našla odvalu veřejně vyhlásit i naše myšlenky, jsme se sami v sobě snažili zastírat a zlehčovat argumenty o marnosti a naivitě jejich jednání. Byl na nás současně vykonáván i značný nátlak. Sbíraly se podpisy pod Antichartu. Těm, kteří váhali s podpisem a dožadovali se třeba jen znát obsah dokumentu, vzbudivšího tak velkou nelibost u vládnoucí kliky, bylo zcela bez obalu řečeno, že «nepřátelský a antisocialistický charakter Charty byl dostatečně vysvětlen v hromadných sdělovacích prostředcích a že musí věřit straně». Bylo nám naznačeno, že naše práce a vlastně ani existence celého ústavu není tak důležitá, aby se bez nich nebylo lze obejít. Ti, kteří se snažili ponížujívímu podpisu se vyhnout předstíráním nemoci (a ani skutečně nemocní) se podpisu Anticharty nevyhnuli: přišli za nimi s podpisovým archem domů, v některých případech i do nemocnice. A ty, kteří byli třeba na dovolené nebo na služební cestě, podepsali bez jejich vědomí. Podepsali nakonec všichni aniž oficiálně četli dokument (soukromě ho samozřejmě většinou znali) jenž vlastním podpisem odsoudili. Ani já jsem v sobě tehdy ještě nenašel tolik odvahy abych se zeptal, jak se mohl můj podpis ocitnout na listině, o jejíž existenci jsem se dozvěděl až po jejím zveřejnění – spolu s desítkami podobných odsuzujících «rezolucí» – v Rudém právu.

Síla oficiálně rozpoutané kampaně jasně dokazovala, že nenáviděný režim byl zasažen na pravém místě. V soukromí se diskutovalo o důsledcích i o tom, co se asi bude dít dále. Nový obrodný proces se však nekonal a Chartě se nepodařilo vyjít z izolace. Její popularita byla jen krátkodobým a nechtěným vedlejším produktem shora dirigované kampaně, vedené ve sdělovacích prostředcích. Po nějaké době širší veřejnost na existenci Charty postupně zapomněla.

Špatný pocit z vlastní zbabělosti se u mně částečně kompenzoval prvním větším pracovním úspěchem: měl jsem jet na první služební cestu na Západ. Bylo mi jasné, že kdybych se byl snažil zjišťovat, jakým způsobem se dostal můj podpis pod Antichartu (nemluvě již o tom, kdybych se připojil k Chartě samotné) tak nejen že nikam na Západ nevyjedu, ale budu si muset hledat i nové zaměstnání. Za mlčení a tak vlastně i za souhlas s

represemi (jež se bohužel dotkly i některých mých přátel) jsem získal čtrnáctidenní pobyt v Anglii a naději na další setrvání v pohodlném zaměstnání.

SLUŽEBNÍ CESTY

Jezdil jsem tedy služebně do zahraničí a patřil mezi relativně schopnější pracovníky – to nebylo nic těžkého, uvážím-li kritéria výběru «kadrů», byla mi dána «důvěra». Očekávalo se ode mne, že poskytnutou důvěru budu splácet. Počítalo se s mým vstupem do strany. Tomu jsem se však snažil za každou cenu vyhnout. Vstup do KSČ pro mne představoval již takový kompromis, který jsem nebyl ochoten udělat: stačilo, že jsem mlčel ke všemu co se kolem mne dělo a že – to jsem teď již věděl – pracuji v ústavu, ze kterého většina odborně i charakterově kvalitních pracovníků musela odejít. Kličkoval jsem, vymlouval se jednou na rodinné důvody, jindy zase na pracovní zatížení. Třebaže jsem věděl, že tímto způsobem své konečné rozhodnutí jen odkládám a že se mu v nejbližší době stejně nevyhnu, přesto jsem tenkrát neměl ještě sílu kategoricky odmítnout. Dobře jsem věděl, jaké by to mělo důsledky.

Chodil jsem tedy občas na schůze SSM, okénko «společenské angažovanosti» v kádrovém dotazníku jsem vyplnil funkcí pokladníka ROH a byl jsem delegován na stranické školení. To poslední nelze však jednoznačně pokládat za projev «důvěry». Na školení se totiž chodilo i za trest: nikdo se tam pochopitelně nehnal a přesto se potřeboval plnit plán počtu posluchačů. Z přednášejícího se proto mohl stát v dalším roce snadno posluchač a naopak. Mně ale školení dalo to co jsem chtěl.

Byl jsem poprvé v životě na Západě a Anglie na mne udělala obrovský dojem. Měl jsem pocit vlastní důležitosti a snad trochu i užitečnosti. Ne že bych již tenkrát neuvažoval o emigraci ale k definitivnímu rozhodnutí jsem ještě nedospěl. Vrátil jsem se a již druhý den ráno u mne doma zazvonil celkem sympaticky vyhlížející starší pán, který se prokázal legitimací Stb a pozval mne na příští den do «kachlíkárny». Na můj dotaz o co se jedná prohlásil, že «má na starosti moje pracoviště a zajímal by ho průběh mojí služební cesty». Napůl ze zvědavosti a napůl z recese jsem se tedy na druhý den vypravil do známé budovy na Letné. Můj včerejší návštěvník na mne čekal ve stanovenou hodinu ve vrátnici a odvedl si mne do jedné z mnoha kanceláří ve 3. patře. Náš asi tříhodinový rozhovor byl vlastně monologem mého hostitele, který se ze široka rozhovořil o náročnosti mojí práce, o tom, že v zahraničí jsou naši odborníci často ovlivňováni antikomunistickou propagandou nebo i získávání pro spolupráci s cizí rozvědkou. Zajímalo ho, nedošlo-li k něčemu podobnému i v Anglii. Odpovídal jsem neurčitě v tom smyslu, že podle mého názoru se tam nic takového nedělo a že ostatně všechno, co by ho mohlo zajímat, uvedu ve své zprávě ze služební cesty. On se však nedal tak snadno odbýt. Zprávy ze služebních cest bývají prý příliš stručné a může se proto stát, že věci, které by mohly být v jistých souvislostech důležité, se tam z neznalosti nevedou. Tema rozhovoru pak pomalu přešlo k mojí osobě. Nemluvilo se již o Anglii. Jako mladý a perspektivní pracovník prý budu často jezdit služebně do zahraničí (nebyl

jsem si tím tak jist, ale v duchu jsem si říkal, že by to nebylo špatně). Můj současný plat není prý také příliš velký (to byla pravda). A co že bych říkal na to, kdyby jsme se spolu občas sešli, třeba u skleničky vína, a pohovořili si. Vida, konečně je to tady, řekl jsem si zase v duchu. A nahlas jsem odpověděl, že se s nim již nechci sejit a že doufám, že naše dnešní první setkání bude i poslední. Nějakou dobu se mně snažil ještě přesvědčovat, jak by taková setkání mohla být pro nás oba užitečná. Když jsem reagoval stále odmítavě namítl, jestli vím, že mojí povinností jako občana socialistického státu je poskytovat potřebné informace příslušným «orgánům». Odkázal jsem ho opět na svojí zprávu ze služební cesty a začal jsem se chystat k odchodu. Náš rozhovor se zjevně chýlil ke konci. Stále jsem sice čekal kdy začne mluvit o mých stycích s Chartou a případně i o něčem jiném. Nic takového ale neudělal. Jen na odchodu se mně – jakoby mimochodem – mezi dveřmi optal, zda-li si uvědomuji, že když bude chtít, tak si mně stejně může nechat předvolat. To máte pravdu, řekl jsem mu a těšil se, až budu odtud pryč. Požádal mne ještě abych o našem rozhovoru s nikým nemluvil, podali jsme si ruce a byl jsem venku.

Nějakou dobu jsem pak přemýšlel, jaké asi bude mít pro mne důsledky odmítnutí občasných setkání s pracovníkem StB a litoval jsem, že jsem hned neodmítl i jeho první pozvání. Žádné zjevné důsledky jsem ale nepociťoval a celou záležitost jsem za čas pustil z hlavy. V práci mi byla nabídnuta, jako další krok v mém «odborném růstu», možnost ročního studijního pobytu v SSSR a já po krátkém uvažování nabídku přijal. V SSSR jsem byl předtím již dvakrát a nabídka rok zde studovat mne lákala ani ne tak z odborného hlediska, jako spíše vítaná příležitost k důkladnějšímu poznání života lidí ve společnosti, jejíž uspořádání nám má být vzorem.

V MOSKVĚ

Téměř po roce stráveném psaním životopisů, vyplňováním dotazníků a dalšího kádrování jsem odletěl do Moskvy, vybaven zásobou toaletního papíru, zubních past, mýdla, koření a některých dalších potřebných věcí, které v SSSR člověk běžně nedostane. Dostával jsem stipendium 200 Rbl měsíčně a měl jsem zadarmo byt. Ve stejném domě jako já bydlelo i několik dalších Čechů a z Čechů a z české kolonie se zanedlouho vytvořila docela dobrá parta. Bavili jsme se mezi sebou poměrně bez zábran. Občas jsme sice vtípkovali o tom, který z nás asi ty ostatní hlídá, prakticky jsme si ale z tohoto nebezpečí příliš nedělali. Po dni stráveném mezi Rusy, v šedivém městě a v celkově nevlídném prostředí se každý z nás potřeboval nějak odreagovat. A tak i komunisté, kteří tvořili většinu v naší kolonii, nadávali spolu s ostatními na Rusy, na zřůdnost zdejšího systému, na šváby, jichž jsme měli každý v bytě požehnané i na to, jak zhoubný vliv má sovětská nadvláda na naší zemi.

Těžiště mých povinností spočívalo v práci na dizertaci. Studovat jsem chodil do – na české poměry – dobře vybavené knihovny. Jako cizinec jsem měl i zde privilegia: automatický přístup do tzv. zvláštních fondů a byl jsem tak informován – třebaže s určitým časovým zpožděním neboť noví-

ny a časopisy se nejprve bibliograficky zpracovávaly – o všem dění ve světě. Některý ze zvlášť pro SSSR choulostivých článků byl sice cenzurou vystřížen, zahraničně-politické a ekonomické zpravodajství ale cenzurou postihováno nebylo. V knihovně byly navíc volně k dispozici i knihy již několik let zakázané v Československu a tak jsem četl i Kunderu, Škvoreckého, Šika apod., více než doma. Na své pracoviště jsem chodil jen na přednášky a semináře, které byly většinou zajímavější než ty, na které jsem byl zvyklý z Prahy.

Můj pobyt v SSSR mi však prospěl především z hlediska celkových životních zkušeností. To co jsem zde viděl a poznal na mne velmi silně zapůsobilo – nebyl jsem ani v tomto směru první a jistě ani poslední případ. Nedá se říci, že bych byl přímo šokován sovětskou realitou. Popravdě řečeno, při mém prvním pobytu v SSSR jsem byl spíše příjemně překvapen neboť moje představy o SSSR byly, navzdory vší té mizérii, původně ještě daleko horší. Moje dojmy z ročního pobytu byly ale oto více deprimující. Nahlédnutím do běžného života «sovětského občana» mi zlepšení situace doma připadalo (a stále připadá) beznadějné, byl jsem znechucen vší tou přetvářkou, servilností a vůbec dvojitým životem, který musí člověk vést, aby mohl alespoň trochu klidně žít ve státě «reálného socialismu». Asi po půl roce pobytu v SSSR jsem se rozhodl, že se už dále přetvařovat nechci a nemohu. Znal jsem situaci a počítal jsem proto s důsledky svého rozhodnutí. Uvědomoval jsem si, že teď bude již jen otázkou krátké doby, kdy se dostanu do konfliktu s oficiální mocí a začal jsem vážně uvažovat i o otázce emigrace. Udělal jsem možná chybu v tom, že jsem se se svými úvahami svěřil asi 3 lidem, které jsem pokládal za své dobré přátele. Stb se to tak mohla dozvědět od některého z nich, stejně dobře ale i odposlechem telefonu či čtením korespondence. Bylo to i v souladu s mým rozhodnutím již se dále nepřetvařovat a proto ani nelituji, že cesta do exilu mně stála o 10 tisíc Kčs více (poplatek za povolení vystěhování když obvyklý způsob emigrace mi byl po odebrání cestovního pasu znemožněn).

«DĚLAJÍ TO VŠICHNI»

Krátce po návratu ze SSSR, v rozhovoru o perspektivách méj další práce v ústavu, mi byla jedním z šéfů nabídnuta možnost vyjet na delší dobu do Velké Británie či USA. Předpokladem však bylo – teď již po absolvování studia v SSSR – vstoupit do KSČ. Odpověděl jsem, že do KSČ nevstoupím. Překvapenému šefovi jsem se snažil vysvětlit, že se mi přičí být členem nějaké organizace jen kvůli kariéře a že navíc s řadou praktik politiky komunistické strany nesouhlasím. Byl jsem později ještě často přesvědčován, většinou obvyklými argumenty ve stylu «dělají to všichni» nebo «dnes to jinak nejde», apod. Bylo mi moc dobře. Byl jsem konečně vyrovnaný sám se sebou, spadly ze mne všechny obavy a přál bych zažít tento pocit všem, kteří doma ještě z nejrůznějších důvodů váhají. Věřte, že takový pocit uvolnění je daleko příjemnější než všechny ty zdánlivé výhody, které vám několik mocných předhazuje výměnou za stále větší připoutání ke zkorumpovanému a demoralizujícímu režimu.

V mém způsobu života se toho navenek moc nezměnilo. Snad jen v práci jsem byl trochu pilnější: očekával jsem nepříjemnosti a nechtěl jsem jim dát snadnou záminku k případným sankcím. Po nějakou dobu se nic nedělo. Jel jsem dokonce ještě na služební cestu do BLR a schválili mi i žádost o devizový příslib. To bylo v únoru 1980. Při odletu do Sofie však celník dlouho zkoumal můj pas a zajímalo ho, zda-li letím jen do Bulharska. Měsíc nato mně při odchodu z restaurace U Medvídků sebral příslušník Stb (jakýsi poručík Holinka, nápadně podobný předsedovi vlády Korčákovi) a odvedl mně do Bartolomějské 4. Asi po dvou hodinách čekání, kdy mi odmítali sdělit důvod zadržení, mně zavedli do vyšetřovny Krajské správy Stb Středočeského kraje a k mému překvapení zde za stolem seděl můj někdejší hostitel z kachlíkárny. Přátelsky, jako na starého známého, se na mně usmál a povídá: «Tak vidíte pane inženýre, že jsme se zase setkali. Jenže tenkrát jste byl ještě perspektivní ale od té doby jste nějak zpustnul». Rekl jsem, že to bude asi tím, že jsem si v Rusku nechal narůst fousy a co že ode mne chce, když jsem mu již tenkrát řekl, že ho nechci více vidět. Chtěl toho vědět hodně. O tom, s kým se stýkám, s kým si dopisuji, co vím o Chartě a co jsem dělal za studijního pobytu v SSSR. Odpovídal jsem na všechny otázky opět neurčitě ale věděl toho o mně hodně. Věděl, kde jsem byl určité dny před dvěma měsíci, o čem jsem mluvil mezi přáteli.

Již to, že mě sebrali vlastně na ulici potvrzovalo, že mě museli nějakou dobu sledovat. Pokoušeli se mi dokázat, že jsem předával materiály služebního charakteru Chartě a do zahraničí, že jsem v SSSR fotografoval zakázané objekty (žebráky a schátralé budovy). Také jsem prý – podle výpovědi svědků – předával do zahraničí informace o ekonomické situaci ČSSR, o rozporech ve vedení strany a vlády. S udivením, že nějaké rozpory vůbec existují jsem požádal své vyšetřovatele o konfrontaci s domnělými svědky. Tato moje žádost zůstala nevyslyšena, zato poručík Holinka se rozčilil a se slovy «tak teď ste si z nás dělal dvě hodiny srandu ale co řeknete na tohle?» vytáhl z desek na stole několik papírů, na kterých jsem na první pohled poznal svůj rukopis. Byly to fotokopie mých dopisů, mimo jiné i jednoho, který jsem kdysi posílal svému příteli z Moskvy do Vídně, spolu s grafologickým posudkem, potvrzujícím «nade vší pochybnost» moje autorství. Musím přiznat, že tohle mně dost zaskočilo a chvíli jsem přemýšlel jak reagovat. Pamatoval jsem si dost přesně, co jsem v daném dopise psal: bylo to na konci mého ročního pobytu v SSSR a já jsem se tehdy pokusil svému příteli popsat své dojmy. Byl to v podstatě jakýsi pokus o zhodnocení situace a perspektiv dalšího vývoje. Nebyla to sice úvaha, kterou by mi otiskly Květy nebo Svět socialismu, nebylo to zase ale nic tak hrozného, co by neodpovídalo skutečnosti a tomu co jsem viděl a cítil.

V kopii dopisu však věty jako «Ruska a Rusů mám až po krk», «Rusové jsou liní, špinaví, hrubí a nafoukaní» či «rok 1917 byl umožněn válečným rozvrátem a díky fanatismu i štěstí několika jedinců» byly červeně podtrženy a označeny za «hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitelů» (tj. ze trestný dle § 104 čs. trestního zákona). Později jsem za své výroky v dopisech skutečně dostal od prokurátora důtku s výstrahou,

že budu-li ve své trestné činnosti pokračovat, bude proti mně zahájeno trestní stíhání. Svým vyšetřovatelům jsem ale k tomu neřekl nic víc, než že jsem přiznal autorství všech dopisů ale zároveň se odmítl k nim vyjádřit, neboť je pokládám za soukromou korespondenci a oni se tudíž dopustili porušení listovního tajemství. Nato se znovu rozčlil poručík Holinka (můj někdejší hostitel se jen shovívavě usmíval) a prohlásil, že teď již nejde o soukromou korespondenci ale o dokumenty, které byly zajištěny v souvislosti s vyšetřováním mojí trestné činnosti. Tyto dokumenty byly údajně «odevzdány rozhořčeným občanem, který to i v zahraničí myslí s naší socialistickou republikou dobře». Druhý z vyšetřovatelů se mně otázel, co prý asi budou říkat na tyto dokumenty moji představení v práci.

Já ale již přestal odpovídat na další otázky o mojí údajné protistátní činnosti a zase jsem přemýšlel, co dalšího na mne ještě vytáhnou. Výslech však byl již u konce a došlo na sepisování protokolu. Bylo mi dovoleno dělat si doslovné poznámky a konečně, celkem asi po 8 hodinách, jsem byl propuštěn.

OD NEZAMĚSTNANOSTI K EXILU

Události pak dostaly rychlý spád. Nejprve, asi za tři týdny po výslechu, mi byl odebrán pas. Nezávisle na tom jsem pociťoval i změnu v chování mých, stále ještě přátelských, představených v práci (kde jsem pochopitelně o svých «kontaktech» s Stb nemluvil). Obě instituce jsou však zřejmě velmi dobře propojené a tak mi byla zamítnuta již dříve schválená služební cesta do NDR, o Velké Británii a USA nepadlo už ani slovo. Pak jsem jako jediný z celého ústavu nedostal žádné pololetní prémie (bylo to poprvé po šesti letech). Celkem otevřeně mi bylo naznačováno, že by bylo lepší, kdybych sám změnil zaměstnání. Třebaže jsem kdysi i o tomto vážně uvažoval, nyní jsem nechtěl usnadňovat jim situaci. Finále však na sebe nedalo dlouho čekat. Za necelé 4 měsíce po výslechu jsem dostal hodinovou výpověď (14 dní předtím mi prokurátor udělil již výše zmíněnou důtku). V písemném odůvodnění výpovědi stálo, že jsem «udržoval styk s emigrantem a s cizími státními příslušníky, které jsem zkresleně informoval v neprospěch ČSSR a dopustil se navíc i hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitelů». Moje propuštění jednomyslně schválila mimořádná schůze ZV ROH a byl ze mne rázem nezaměstnaný.

Je třeba říci, že u části kolegů způsobilo moje propuštění značné pobouření. Můj případ ale nebyl ojedinělý a počáteční rozruch proto dosti rychle opadl. Byli i takoví, kteří se mi na ulici vyhýbali. Já podal na svého zaměstnavatele žalobu pro neoprávněné zrušení pracovního poměru a zároveň jsem si prostřednictvím inzerátů i odboru pracovních sil ONV hledal novou práci. Navštívil jsem v krátké době asi 20 podniků. Zprvu o mne měli na základě mojí kvalifikace zájem, po přečtení posudku, ve kterém jsem byl označen za «nepřítele socialistického státního a společenského zřízení», zájem ztratili a s výrazem jistého porozumnění mi sdělili, že zaměstnat mně bohužel nemohou. Absurdita chování kádrováků byla někdy až směšná. V jednom případě mi bylo vysvětlováno, že

před 2 měsíci zůstal jeden ze zaměstnanců jejich podniku v NSR a na ředitelství je z toho dosud takový rozruch, že moje přijetí již z tohoto důvodu není možné. Jindy byla zase zamítnuta moje žádost o místo skladníka v tiskárně Zemědělských novin s tím, že ve skladu mají utajovaná množství papíru a já když jsem předával ty «informace», tak bych mohl i toto vyradit. Asi po měsíci každodenního bezvýsledného a unavujícího obelházení kádrových oddělení národních podniků mi došla trpělivost (a současně i peníze: vždyť v ČSSR neexistuje žádná podpora v nezaměstnanosti neboť ani nezaměstnanost tam oficiálně není) a nastoupil jsem jako pomocný dělník do továrny. Tady na mně nechtěli žádný kádrový posudek. Pracoval jsem u pásu ve zdravotně závadném prostředí a po krátké době jsem vydělával stejně jako předtím v ČSAV na místě vysokoškolačka.

Přesto jsem ale nerezignoval a dále sháněl kvalifikovanou práci. Také jsem psal urgence soudu, do televize a do Rudého práva aby prošetřili můj případ zřejmého uplatňování «berufsverbotu» v socialistickém Československu. Založil jsem si jakousi «soukromou» Chartu, když tu skutečnou jsem již nechtěl podepisovat za situace, kdy mi vlastně už o nic nešlo. Začal jsem si také postupně vyřizovat formality, spojené s podáním žádosti o vystěhování. Soudní projednávání mojí žaloby na Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV bylo – patrně záměrně – stále odkládáno. Byl jsem pozván na své bývalé pracoviště na schůzi SSM, která měla projednat moje vyloučení za to, že jsem v jednom z dopisů ROH mimo jiné napsal, že «nesouhlasím s politikou KSČ». Ze SSM jsem nakonec vyloučen byl (ne však jednomyslně), na příslušné schůzi se mi ale podařilo mezi shromážděnými asi 50 bývalými spolupracovníky rozpoutat více než hodinovou diskuzi na téma lidská práva, svoboda projevu a přesvědčení v Československu. Argumenty vedení ústavu, zástupce KSČ působily značně trapně. Přes veškerou snahu se nezmohli na nic víc, než na konstatování, že jsem se sice «nedopustil žádného jednání, které by bylo v rozporu se zákonem, že však celým svým vystupováním jsem zjevně prokázal názory, jež jsou cizí politice KSČ a jsou v podstatě nepřátelsky zaměřené proti socialismu». Přiznání, že jsem ztratil práci jen kvůli svým názorům a přesvědčení, mně uspokojilo a tak jsem i vyloučení z SSM přijal s povděkem.

Stále si myslím, že fiasko, které utrpěli představitelé režimu na této schůzi, spolu s mými apely na dodržování zákonnosti, přispěly k neobvykle rychlému vyřízení mojí žádosti o vystěhování. Bylo mi povoleno odjet z Československa za necelého půl roku po ztrátě zaměstnání aniž kdy došlo k soudnímu projednávání mojí žaloby. Na žádosti o vystěhování mi dokonce chybělo jedno z požadovaných potvrzení: vyjádření zaměstnavatele mi odmítl dát jak kádrovák, tak ředitel továrny v níž jsem pracoval jako pomocný dělník, neboť prý pod protistátní věci, které jsem tam uváděl, se nepodepisou.

Sedm měsíců po tom, kdy mi byl odebrán cestovní pas protože nebylo «v souladu se státními zájmy abych v současné době cestoval do zahraničí» jsem po zaplacení příslušných správních poplatků odjel jako «osoba neurčené státní příslušnosti, přechodně se zdržující na území ČSSR do Rakouska».

O možnostech studia v zahraničí

LIBOR ROUČEK

Byly doby, kdy naše universita měla ve světě stejný zvuk jako university německé, francouzské či anglické. Věda byla svobodná a na tehdejší dobu, ve srovnání se světem, přístupná i poměrně široké obci zájemců. Pak přišel fašismus a po něm komunisté a naše vysoké školství začalo ztrácet půdu pod hohama. Fakulty, zvláště věd společenských a právních, se staly ideologickou kovárnou marxismu-leninismu, na vysoké školy se začalo přijímat podle pravidla všichni jsou si rovni, ale někteří více. Určitá obleva nastala na vysokých školách v polovině let šedesátých, o to více však znovu přituhlo v letech sedmdesátých. Myslím, že všichni dostatečně známe dnešní praxi přijímání, úroveň výuky i personální obsazení na jednotlivých fakultách. Korunu všemu nasadil ještě nový zákon o vysokých školách z dubna 1980. Za této situace není divu, že se mnozí «dvacátníci» začínají pít po informacích o možnosti studia v zahraničí.

Jak tedy tyto možnosti vypadají? Je vůbec pro nás možné v zahraničí studovat? Krátce by se dalo odpovědět – možno je studovat cokoli a kdekoli, české a slovenské studenty lze potkat na universitách v Německu i v Americe, ve Švédsku i Austrálii, v Izraeli i Jižní Africe. Situace je však o něco složitější, než se na první pohled zdá. Myslím, že je nutné při úvahách vycházet ze dvou základních hledisek: z osobní situace a ze situace v zemi, ve které hodlám studovat. Ne všude nám totiž uznají naše maturitní vysvědčení a ne všude si může uprechlik, bez peněz a bez zázemí, dovolit studovat.

Je rozdíl, přijde-li mladý člověk do zahraničí s rodiči, kteří ho mohou při dlouhých studiích finančně podpořit, a je rozdíl je-li někdo odkázán jen a jen sám na sebe. Stejně tak je rozdíl, zakončil-li někdo střední školu v zemi svého dalšího universitního studia a nebo v Československu. Důležité je také položit si otázku – co umím ještě kromě toho, že chci studovat, nebo-li čím si na svá studia vydělám či přivydělám? Jsem schopen využít svobody-to znamená poprat se se životem?

Při úvahách o zemi svého případného studia bych se měl zamyslet nad otázkou jak se vůbec do zvolené země dostanu (dostanu-li tam povolení k pobytu a tím zároveň i ke studiu), uznají-li mi maturitu a zda je tam studium bezplatné či kolik se platí, popřípadě mám-li naději na nějaké stipendium. Protože jsou university nezávislé autonomní útvary, jsou v podmínkách přijímání, financování i dalšího studia rozdíly nejen mezi jednotlivými zeměmi, ale v anglosaských zemích i dokonce mezi jednotlivými oblastmi a městy. Omezím se tedy na prostor, který znám z vlastních zkušeností-Rakousko, NSR a USA.

RAKOUSKO A NSR

Rakousko je snad jediná země v západním světě, kde uznávají československou maturitu. V mnohých, zvláště přírodovědných oborech, započítávají dokonce některé zkoušky a celé semestry absolvo-

vané na československých, vysokých školách. Studium je v Rakousku, podle staré sociálnědemokratické zásady-rovnost šancí při startu, bezplatné. Zapsat je možno všechny obory, které university nabízejí. Přijímací zkoušku je nutno dělat pouze v některých oborech (lékařství, filologie, práva) z latiny. Zahraniční studenti jsou povinni vykonat zkoušku z němčiny. Ti studenti, kteří němčinu ještě dostatečně neovládají, mají možnost navštěvovat jazykové kursy. Studenti s politickým asylem (ať již je jejich země příchodu Vietnam, Afganistan, Chile či východní Evropa), kteří vykazují určitý prospěch, mají možnost získání stipendia. Jeho výše je v současné době 3500 schillingů (nutno brát v celkové cenové hladině země). Jen pro zajímavost – v letošním roce je na vídeňské universitě zapsáno na padesát českých a slovenských studentů. Nejčastějšími obory bývá již tradičně lékařství, slavistika a tlumočnictví. Našince je však možno potkat i na sociologii, mezinárodním právu, politologii, filosofii, matematice, dějinách umění, novinářství, psychologii, tělovýchově a na mnoha dalších oborech.

V NSR je studium na vysokých školách rovněž bezplatné. K československé maturitě je nutno obvykle absolvovat ještě tzv. Kolleg (1-2 semestrové studium, podobné našemu «nultému ročníku» na jehož závěru čeká posluchače zkouška z dějin té které spolkové země a z němčiny). Zapsat je možno cokoli, pouze na oborech jako lékařství či stomatologie je zaveden tzv. Numerus clausus (omezený počet posluchačů), který se však vztahuje i na studenty ze Spolkové republiky. Studenti s politickým asylem a dobrým prospěchem mají možnost získat stipendium (přibližně 750 DM).

USA

Ve Spojených státech neplatí (jako i pro většinu ostatních věcí) žádné společné závazné předpisy a regulace. Situace je různá od státu ke státu, od university k universitě. Československá maturita zde nikoho nezajímá, ale není problém vykonat náhradní zkoušky, které opravňují k přijetí na studium. Studovat je možno po celých státech vše, co je na jednotlivých universitách zavedeno. Největší potíž však je sehnat na studium v USA peníze. Školné činí v průměru 5 tisíc dolarů za rok (na renomovaných universitách i více) a každým rokem se o 10-15% zvyšuje. Existuje sice spousta soukromých nadací, ale možnost dostat stipendium, alespoň tedy na počátku, je mizivá. Myslím, že je téměř nemožné přijít do USA a začít okamžitě studovat, tak jako to bývá praxí pro nově příchozí ve Švédsku, Rakousku či NSR. Samozřejmě, že i v USA studují Češi a Slováci, ale jsou to spíše případy jednotlivé, případy lidí, kteří si již vytvořili dostatečné materiální zázemí.

Tady končí výčet mých zkušeností se studiem v některých západních zemích. Bylo by dobré, kdyby se našli čtenáři i v jiných koutech světa a podělili

se na strankách Listů o rady a poznatky se studiem v «jejich» zemích. Jak je možno studovat třeba ve Švýcarsku, Holandsku, Francii, Kanadě. Čtenáři doma mohou zase přispět do diskuse úvahami například na téma « má smysl odejít do zahraničí za studiem » či « nebylo by již na čase pokusit se o praxi tzv. pololegálního studia¹ v zahraničí, které praktikují Poláci již celá sedmdesátá léta » a podobně.

Pozn. «pololegální studium» – pobyt a studium v zahraničí na československé dokumenty, bez vědomého avšak za tichého souhlasu československých úřadů.

Okurky, hrušky a ukazy

Reálný socialismus se opět institucionálně zdomácnil. Na podzim minulého roku presidium nejvyššího sovětu SSSR zřídilo ministerstvo pro zelinářství a ovocnářství. Ministrem byl jmenován podle stručné zprávy Tassu Nikolaj Tichonov. Je to zpráva, kterou světový tisk a sovětologové přehlédli. Kdyby jí bývali věnovali náležitou pozornost, nemuseli se tolik mýlit a mohli lépe odhadnout průběh XXVI. sjezdu KSSS a přesněji předvídat jeho výsledky. Očekávali různé změny, ti nejskeptičtější alespoň změny osobní. Nezměnilo se samozřejmě vůbec nic, nejen politbyro a sekretariát zůstaly tak, jak byly, ale i delegáti byli téměř tiž jako účastníci předešlého sjezdu. Brežněvův referát, kdyby se změnilo několik dat a cifer, mohl být právě tak prosloven na sjezdu minulém nebo naopak, a diskusní projevy delegátů právě tak. Nezměnila se ani mentalita, t.j. víra v «osvědčené principy» a naděje vkládané do ryze byrokratických opatření, víra v tvořivou sílu dekretu, který hory přenáší.

Což o to, úřad je to ojedinělý, přímo světová rarita. Přirozeně, v USA, ve Francii nebo v NSR nemají ministerstvo zelinářství a ovocnářství, ale zato mají zeleninu a ovoce. V SSSR není ovoce a zelenina, ale bude mohutné ministerstvo s četnými správami. Dlouho ovšem světovou raritou nezůstane, protože sovětský vzor bude dříve nebo později v dalších zemích reálného socialismu napodoben, a tak se jednoho dne dočkáme, že podobné ministerstvo bude zřízeno v ČSSR, v Bulharsku nebo v NDR.

Povrchnímu skeptikovi se může zdát toto ministerstvo zbytečné, prostě k ničemu. Ve skutečnosti je velmi důležité z hlediska byrokratického systému. Okurek, rajčat a hrušek hojnost jistě nebude. Bude-li jich o něco více (nikoli však dostatek), strana a vláda se budou honosit výsledky svých «energických» a «moudrých» opatření a svou péčí o blaho pracujícího lidu. Vděčný lid bude mít komu a za co děkovat. Občan přikousne k vodce naloženou okurku a vzpomene si vděčně na ministra Tichonova a na ty, kdo ho pověřili funkcí. Bude-li ovoce a zeleniny právě tak málo jako dříve nebo, což je ještě pravděpodobnější, o něco méně,

bude mít politbyro koho kritizovat a spotřebitel bude moci adrešně proklínat, nikoli ovšem reálný socialismus, ale ministra Tichonova a jeho náměstky. Pro všechny případy tu bude obětní beran a funkce, na niž budou odsunováni tajemníci UV, kteří upadli v nemilost, aby se v ní zcela znemožnili.

Jak je vidět, v Rusku se v některých směrech mnoho nezměnilo. Tradiční ruské instituce a archaická etatická mentalita se navzdory technické modernizaci a industrializaci znovu a znovu vynořují a ožívají pod pseudo revolučním nátěrem.

Manie zakládat ministerstva a centrální státní úřady pro řízení všech možných odvětví ekonomické a jiné činnosti začíná v Rusku Petrem Velikým. Tehdy se tyto úřady jmenovaly kolegia a sám Petr I. jich založil požehnané množství. Některá z nich byla v té době také světovou raritou: kolegium hornictví, kolegium železářství atd. Tyto byrokratické orgány (kupodivu kolegiální, nikoli monokratické, jako ty dnešní) připravovaly ukazy o všem možném, které Petr I. horlivě podepisoval: například ukaz, který předepisoval podrobnou technologii vydělávání kůží nebo jiný, jenž nařizoval správný výrobní postup při dehtování lodních plachet. Každý řemeslník byl povinen se těmito úředními návody řídit. Nedodržení ukazu bylo stíháno přísnými tresty, zmrzačením nebo dokonce trestem smrti. Stačí jen letmo nahlédnout do nějaké solidní příručky ruských dějin, například do starého Ključevského.

Od Petra I. se v tomto směru mnoho nezměnilo. Stát za Petra I. nahrazoval svou iniciativou to, co v jiných zemích spontánně obstarávala občanská společnost, na státu nezávislá. Ta ovšem v té době v Rusku neexistovala. Stát a jeho byrokracie ji pracně vydupávaly ze země. Dnešní etatismus, a to je základní rozdíl mezi Petrem I. a Brežněvem, nevyplývá z nerozvinutosti občanské společnosti, ale z její likvidace. Petrův etatismus vytvářel předpoklady pro zrod občanské společnosti, kdežto Brežněvův etatismus je výrazem její smrti. Stát je počátkem a koncem všeho, bez jeho vrchnostenské iniciativy nemůže vyrůst ani mrkev, ani salát, natož pak třešně a jablka.

Není třeba velké obrazotvornosti, abychom si dokázali představit, jaké hlavní správy bude mít nové ministerstvo: hlavní správu školek ovocných stromů, hlavní správu ovocných sadů, hlavní správu vinic, hlavní správu semenářství, hlavní správu produkce kořenové zeleniny a čertví co ještě. Nebude samozřejmě chybět kádrové oddělení.

Je vůbec zajímavé konstatovat, jak rádi ruští bolševici sahalí, když si po revoluci s něčím nevěděli rady, pro «osvědčené vzory» do ruské stařiny. Zčásti je to pochopitelné. Vytýkám jim však jejich pokrytectví, to, že tyto archaické instituce, které sám vývoj ruského kapitalismu v druhé polovině devatenáctého století překonal, vydávali neupřímně za revoluční vymoženosti a nevidané novoty.

Když se ukázalo, že sovětská soustava skřípe, že bují byrokratismus a korupce, Lenin nevěděl nic lepšího než potírat byrokratismus ryze byrokratickými prostředky, především zřízením nového úřadu byrokratického, lidového komisariátu dělnicko-rolnické inspekce. Podobný centrální úřad, samozřejmě s jiným jménem, a hlavně bez přívlastku dělnicko-rolnický, byl zřízen již za Petra I. Měl

potírat korupci, byrokratickou zvlí, průtahy a úplatkářství a vyřizovat stížnosti na ostatní kolegia, na gubernátory a jiné nepoctivé úředníky. Ovšem, nedosáhl valných úspěchů, protože, jak se ukázalo, «generální reketmajstř», který stál v čele tohoto vznešeného carského úřadu, kradl také jako straka.

Nevím už přesně, zda sám V. I. Lenin (nebo zda to byl jeho právní poradce D. I. Kurskij) vymyslel jako lék proti zlořádům instituci sovětské prokuratury a prokurátorského dozoru a dohledu nad zákonností ve všech odvětvích státní správy. Sovětské (a pochopitelně také československé) příručky pro právnické fakulty tuto instituci vynášejí do nebes), neshledávají na ní sebemenší kazy a dodnes ji vydávají za převratnou revoluční novotu. Ve skutečnosti sovětská moc ve své bezradnosti jen obnovila instituci, kterou zavedl Petr I. a kterou reformy Alexandra II. (o nichž se, s výjimkou reformy rolnické, v oficiální sovětské literatuře příliš nemluví, a sice pro jejich liberálního ducha) konečně právem zrušily. Reformou soudní a správní za Alexandra II. prokurátor přestal, být «okem carovým», t.j. universálním» strážcem zákonnosti» a stal se tím, čím je všude na světě, kromě SSSR a zemí jeho bloku: orgánem justičním, veřejným žalobcem. V. I. Lenin vyhlásil po skončení válce heslo sovětské zákonnosti a zároveň obnovil starou petrovskou absolutistickou instituci, kterou vývoj

dávno překonal a která se i carovi jevila v šedesátých letech minulého století jako zastaralá a neúčinná. Stala se však znovu nezbytnou v prvních letech sovětského státu, jakmile byly definitivně potlačeny všechny občanské svobody.

Rodící se etatismus musel nahradit nezávislé soudy, správní soudnictví, zastupitelské orgány a jejich kontrolní funkce, svobodný tisk, svobodné asociace, veřejné mínění a občanskou iniciativu a odvalu, které v demokratických zpečenostech činí ústavu skutkem a kontrolují dodržování zákonů, zvláštěním zplnomocněným úředníkem, novou podobou «revizora», t.j. generálním prokurátorem a jemu podřízenými oblastními a okresními prokurátory. Fiktivní činnost různých úřadů má nahradit činnorodou aktivitu společnosti. V našem případě karikaturní ministerstvo má nahradit potlačenou a neexistující iniciativu kolchozních zemědělců. V normálním světě zemědělci pěstují ovoce a zeleninu, protože se jim to vyplácí. V převráceném byrokratickém světě se tím začnou s nechutí zabývat, až jim to nové ministerstvo začne svými oběžníky nařizovat. Výsledky budou podle toho vypadat.

Brežněv se zřízením ministerstva pro zelinářství a ovocnářství neodchýlil ani o píď od této etatické a byrokratické logiky Petra I. a V. I. Lenina. Neochvějně ji uplatňuje, a to až do absurdnosti.

I. L.

60 let Andreje Sacharova

FRANTIŠEK JANOUC

V roce 1953 byl do Akademie věd SSSR zvolen téměř zcela neznámý muž nejen pro širokou veřejnost, ale i pro zasvěcené odborné kruhy. Byl zvolen přímo za řádného člena, a přeskočil tedy obligatorní stupeň dopisujícího člena, ve kterém většina členů akademie tráví deset i více let. Navíc byl neslychaně mlád. Bylo mu necelých 32 let – a pro sovětskou akademii, ve které se průměrně stáří řádných členů pohybovalo kolem šedesátky, to byla nebývalá událost. Jméno Andreje Dmitrijeviče Sacharova – tak se totiž onen muž jmenoval – se v Roce 1953 jednou objevilo v tisku, a znovu se ponořilo. Skoro na celých patnáct let, do tajuplné anonymity.

Andrej Sacharov se narodil 21. května 1921 v Moskvě, v rodině známého ruského pedagoga a učitele fyziky. Moskevskou universitu skončil v roce 1942 s vyznamenáním v evakuaci v Ašchabadu, kam byla fyzikální fakulta přemístěna v důsledku druhé světové války. Začal pracovat jako inženýr v jedné z vojenských továren. Již zde se projeví mimořádné technické schopnosti mladého fyzika: stal se vbrzku autorem řady vynálezů a patentů v oblasti kontroly výroby. Srdce ho však tíhlo k fyzice. Hned po skončení války se stal aspirantem ve Fyzikálním ústavu Akademie věd v Moskvě. Jeho školitelem byl pozdější nobelevský laureát, akademik Igor Tamm. V roce 1948 obhajuje Andrej Sacharov kandidátskou disertaci z oboru

fyziky kosmických paprsků. Z té doby jsou datovány také jeho první – a na dlouhou dobu i poslední – dvě vědecké publikace.

V roce 1949 přechází Sacharov pracovat do sovětského projektu na výrobu jaderných zbraní. V krátké době se stává «hlavním teoretikem» celého projektu. Říká se mu, a zřejmě plným právem, «otec sovětské vodíkové bomby». Jeho zásluhou byla sovětská vodíková bomba používající místo kapalného deuteria chemických sloučenin litia s deuteriem a triciem lehčí a «bojeschopná» již 12.11.1953, kdy byla poprvé svržena z letadla. (První americká vodíková bomba sice pokusně explodovala o deset měsíců dříve, bylo to však monstrum, vážící přes 60 tun a připomínající spíše velkou a složitou laboratoř, než moderní zbraň).

Koncem padesátých let jsou závody v atomovém zbrojení mezi USA a SSSR v plném proudu: znamenají desítky zkušebních výbuchů jaderných náloží v atmosféře. Již v roce 1957 si Andrej Sacharov začíná uvědomovat, že tyto atmosferické výbuchy zamořují ovzduší radioaktivními zplodinami, způsobujícími rakovinná onemocnění a vedoucí ke stovkám tisíc anonymních a nevinných lidských obětí. V roce 1958 se Sacharov v otázce jaderných výbuchů dostává do konfliktu s vojensko-průmyslovým komplexem SSSR. Snaží se – bohužel bez úspěchu – zastavit pokusy které považuje z technického hlediska za zbytečné. Píše memoran-

da, vystupuje na různých tajných poradách i schůzkách.

Vzpomínám si na léto 1961, na setkání jaderných vědců s předsedou rady ministrů Chruščovem. Dozvídáme se, že máme připravovat novou serii pokusů, která by měla podpořit novou politiku SSSR v německé otázce (berlínská zeď). Píši N.S. Chruščovovi lístek: Obnovení pokusů po tříletém moratoriu podkope jednání o zastavení pokusů a odzbrojení, povede k nové etapě v závodech ve zbrojení zvláště v oblasti mezikontinentálních raket a protiraketové obrany... a posílám lístek po řadách. Chruščov si položil lístek do kapsičky a pozval přítomné na oběd. U stolu pronesl improvizovanou řeč, kterou jsem si zapamatoval pro její otevřenost, a která vyjadřovala nejen jeho osobní stanovisko. Řekl asi toto: «Sacharov je dobrý vědec – ale ponechte to nám, odborníkům, dělat složitou zahraniční politiku. jenom síla dezorientuje nepřítele. Nemůžeme říci nahlas, že uskutečňujeme politiku z posice síly – ale právě tak to musí být. Byl bych uslintanec, a ne předseda Rady ministrů, kdybych poslouchal takové Sacharovy...» vzpomíná si sám Sacharov. Ne často existuje příležitost konfrontovat vzpomínky s verzí druhého účastníka konfliktu. Zde ji ale máme: «Sacharov byl oddaný vědě, věci míru... vytvoření podmínek pro lepší život lidí... nechtěl ničit, nechtěl ani, aby byla znečišťována atmosféra, aby byli lidé otravováni a zabíjeni. Říkám mu: «Soudruhu Sacharove, co Vám mohu říct? Vzhledem ke své politické a státní funkci nemám práva zříci se zkoušek. «Trval na svém, na tom, abychom ve zkouškách nepokračovali. Chtěl jsem se chovat k Sacharovovi čestně – řekl jsem mu: «Soudruhu Sacharove při všech svých sympatiích k vaší žádosti – jsem přece člověk, zodpovědný za stav obranyschopnosti naší země, a nemám právo zkoušky zrušit. Bylo by to zločinem vzhledem k našemu státu a našemu lidu. Prosím vás, pochopte mě správně, ale vaší prosbě nemohu vyhovět... znamenalo by to odsoudit naši zemi k tomu aby byla hůře vyzbrojena než USA a jejich spojenci... proto musíme ve zkouškách bomb pokračovat. Zřejmě jsem ho svými argumenty nepřesvědčil, ale ani on nepřesvědčil mě...» vypráví Nikita Chruščov ve svých pamětech.

V roce 1962 se Sacharov znovu snaží zastavit z technického i vědeckého hlediska zcela nesmyslný výbuch jaderné nálože. Snaží se telefonicky přesvědčit Chruščova, který byl právě v Ašhabadu, ale marně. «O den později jsem měl rozhovor s jedním z Chruščovových pomocníků – ale to již byla lhůta výbuchu přenesena na časnější hodinu a letadlo již neslo svůj náklad k místu zkoušky. Pocity bezmocnosti a hrůzy, které jsem prožil v tento den, jsem si zapamatoval na celý život. Přispěly hodně k vytvoření mého dnešního světového názoru...».

V této době začíná Sacharov prosazovat kompromisní myšlenku, jejíž uskutečnění by zmenšilo podstatně škodlivé důsledky výbuchů: zakázat pokusy v atmosféře a provádět nezbytné pokusy pod zemí. «Možná, že má iniciativa přispěla k realizaci tohoto historického činu (Moskevské smlouvy z roku 1963 o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v atmosféře – F. J.)», píše Andrej Sacharov později.

I když v těchto letech zůstává Andrej Sacharov stále ještě formálně hlavním teoretikem sovětského projektu na výrobu jaderných zbraní, jeho

srdce i těžiště jeho vědecké práce leží již od roku 1950 zcela jinde: v oblasti mírového využití termojaderných reakcí, které by mohly poskytnout lidstvu nevyčerpatelný zdroj levné energie. Spolu se svým bývalým učitelem Igorem Tammem přichází s revoluční myšlenkou. K započetí řízeně termojaderné reakce je zapotřebí zahřát plasmu na desítky milionů stupňů. Takovou teplotu však nevydrží žádný ze známých materiálů. V čem tedy plasmu zahřívát? Odpověď Sacharova a Tamma zněla: v «nádobě», jejíž «stěny» tvoří magnetické pole.

Andrej Sacharov byl zvolen do Sovětské akademie věd právě za vytvoření vodíkové bomby a za myšlenku magnetické izolace plasmatu, která je základem sovětských fúzních reaktorů – Tokamaků. Kromě volby do Akademie se na Sacharova sypala v Sovětském svazu další uznání. Stal se mnohonásobným laureátem Stalinových, státních i Leninových cen stal se dokonce trojnásobným Hrdinou socialistické práce (kromě Kurčatova byl zřejmě jediným sovětským vědcem, který dosáhl takového uznání). Sacharov žije nesmírně privilegovaným životem: jeho plat dosahoval stonásobků nejnižších platů, časté odměny a ceny mu vytvořily ohromné úspory. Současně však začíná konflikt mezi jeho svědomím a jeho prací, jeho postavením. Pociťuje, tak jako i mnozí jiní vědci, kteří pracovali na výrobě jaderných zbraní, vinu za důsledky vynálezu, který dal do rukou své vlády. Jednoho dne se z okamžitého impulsu rozhoduje věnovat veškeré své úspory sovětskému Červenému kříži na výstavbu onkologické kliniky. «Tenkrát jsem se osobně nestýkal s lidmi, kteří by potřebovali pomoc. Dnes, když neustále vidím kolem sebe lidi, kteří potřebují nejen obhajobu, ale i hmotnou pomoc, často lituji svého tehdejšího uspěchaného činu», píše později.

Z roku 1964 se datuje první Sacharovovo veřejné vystoupení, které natolik rozlobilo Nikitu Chruščova, že chtěl Akademií věd zavřít nebo rozpustit. Před volbou biologa Nuždina za řádného člena Akademie si akademik Sacharov vzal slovo a vyzval shromáždění, aby hlasovalo proti zvolení: «Obracím se osobně ke všem přítomným. Nechť pouze ti, co nesou spolu s Nuždinem, spolu s Lysenkem odpovědnost za hanebné a bolestné údobí v rozvoji sovětské vědy, které naštěstí již končí, hlasují za Nuždinovo zvolení...». President Akademie věd SSSR Keldyš nazval Sacharovovo vystoupení netaktním, Lysenko pomlouvačným. V tajných volbách však valné shromáždění dalo zapravdu Sacharovovi: za Nuždinovo zvolení hlasovalo pouze 22 členů proti 126!

V druhé polovině šedesátých let je Sacharovův rozchod s vojenskoprůmyslovým komplexem již skoro úplný. Projevuje se to mimo jiné i v tom, že se začíná zabývat fundamentálními otázkami teoretické fyziky. Od roku 1965 se začínají objevovat v sovětských odborných časopisech jeho práce, věnované teorii gravitace, elementárních částic, kosmologie a jiným problémům, ve kterých Sacharov ukazuje svou erudici i kompetenci v nejsložitějších otázkách moderní fyziky.

V roce 1968, částečně pod vlivem Pražského jara, Andrej Sacharov, píše svůj kritický esej «Úvahy o pokroku, mírovém soužití a intelektuální svobodě». Mezinárodní ohlas byl při nejmenším stejně velký, jako měl výbuch sovětské vodíkové bomby. Po uveřejnění eseje na Západě – práce kolovala

nejdříve jako rukopis mezi Sacharovovými přáteli – byl Sacharov okamžitě zbaven práva pracovat v tajných ústavech, byl propuštěn z vojenského projektu a vrací se do Lebeděvova Fyzikálního ústavu v Moskvě, ve kterém formálně pracuje až dodnes.

V roce 1970 zakládá Sacharov spolu s několika jinými moskevskými vědci proslulý Výbor pro lidská práva a začíná se plnou vahou své autority, vědecké i lidské, zasazovat za dodržování lidských práv a občanských svobod v SSSR, za osvobození politických vězňů, proti náboženské, národnostní, politické a jiné persekuci. Poskytuje desítky interview, píše stovky protestů, dopisů, telegramů, článků. Stává se živým svědomím Ruska.

Po některých Sacharovových vystoupeních v zahraničním tisku a televizích rozpoutaly proti němu sovětské úřady nebývalé pomlouvačné kampaně v tisku a sdělovacích prostředcích. Proudly dopisů, ve kterých sovětští dělníci a kolchozníci vyjadřovali své nejhlubší rozhořčení nad Sacharovovými projevy, které se jim nikdy nedostaly do rukou, byly srovnatelné snad pouze s proudly gratulací k sedmdesátinám velkého Stalina.

V roce 1975 obdržel Andrej Sacharov Nobelovu cenu míru. «Sacharovova láska k pravdě a hluboké přesvědčení o nedotknutelnosti lidské bytosti, jeho boj proti násilí a krutosti, jeho statečná obhajoba svobody ducha, jeho nesobeckost a hluboké přesvědčení humanitní z něj vytvořily mluvčího svědomí lidstva, které dnes svět tak silně potřebuje, «praví se v rozhodnutí výboru norského parlamentu, který Nobelovu cenu míru uděluje.

Andrej Sacharov byl třetím laureátem Nobelovy ceny míru během celé její 75 leté historie, kterému jeho vláda nevydala povolení, aby přijel do Osla ke slavnostnímu převzetí ceny. Prvním byl německý pacifista a humanista Carl von Ossietzky v roce 1935, který byl v německém koncentračním táboře; druhým byl černošský politik Albert Luthula v roce 1960, který nemohl přijet z Jihoafrické republiky.

Nobelova cena přinesla Andreji Sacharovovi nejen uznání, ale i značnou imunitu. S novou energií se dává do boje. Jeho malý moskevský byt se stává střediskem, kde si podávají ruce stovky a stovky pronásledovaných a jejich příbuzných a přátel, kde se soustřeďují zprávy o persekucích, odkud se zprávy o skutečné situaci v Sovětském svazu dostávají do světa.

V roce 1978 uveřejňuje Andrej Sacharov svůj článek «Jaderná energetika a svoboda Západu» který působil jako studená sprcha na mnohé fanatické odpůrce jaderné energie, kteří se, z hlouposti či za cizí peníze, snaží podřezat větev, na které sami sedí. Sacharov ve svém článku vehementně obhajuje jadernou energii, nazývá ji jedním z nejbezpečnějších a nejčistších energetických zdrojů, kterými lidstvo kdy disponovalo a poukazuje na to, že jaderná energie tvoří nezbytnou podmínku pro energetickou nezávislost a tím i svobodu průmyslového Západu.

V lednu 1980, krátce po Sovětské invazi do Afghánistanu, proti které Sacharov rozhořčeně protestoval, se sovětské vedení odhodlalo k bezpříkladnému kroku: dekrety presidia Nejvyššího sovětu a sovětské vlády byl Andrej Sacharov zbaven všech svých vyznamenání a státních cen za vědecké objevy a byl poslán do administrativního vyhnanství do města Gorkij. Kdo učinil poslední rozhodnutí a na

základě jakých zákonů, se nepodařilo zjistit: zřejmě proto, že takové rozhodnutí je i v SSSR nezákonné bez soudního rozhodnutí. Andrej Sacharov však nebyl vyloučen z Akademie věd SSSR. Bála se snad sovětská vláda, že by se v relativně nezávislé a svobodomyšlné akademii nenašla v tajném hlasování dvoutřetinová většina potřebná k jeho vyloučení? Nebo snad proto, že při diskusi o jeho vyloučení nobelevský laureát a sovětský akademik Kapiča podotkl, že zná z historie vědy pouze jeden analogický případ: vyloučení Alberta Einsteina z Pruské akademie věd? Nebo snad ze strachu, aby při vyloučení Sacharova z akademie nerezignovala na své členství většina zahraničních členů sovětské akademie?

Své šedesáté narozeniny oslaví Andrej Sacharov zřejmě a bohužel ve svém gorkovském vyhnanství. Žije tam pod neustálým dohledem a šikánováním policie, odříznut od svého vědeckého ústavu a svých kolegů, odříznut od vědeckých knihoven a informací. I tak uveřejnil v posledním roce tři vědecké práce, které vyšly v sovětském vědeckém časopise a v anglickém překladě jako preprint Stanfordské university.

V Sovětském Svazu bude Sacharovovo životní jubileum oficiálně zcela zamlčeno. Zato svět na něj nezapoměl. Již na podzim 1980 se konalo v holandském Haagu vědecké zasedání věnované Sacharovově osudu. V lednu 1981 bylo jeho životu a dílu věnováno slavnostní zasedání Americké fyzikální společnosti v New Yorku. A před několika dny jej zvolila mezi své zahraniční «nesmrtelné» proslulá Francouzská akademie věd.

Případ velkého vědce a humanisty Andreje Sacharova není zdaleka uzavřen. Jeho další osud bude do značné míry záviset na reakci světové veřejnosti: případ Andreje Sacharova je prubířským kamenem pro všechna halasná slova, deklarace a prohlášení Sovětské vlády.

Výročí Charty 77 ve Švédsku

«Fond Charty 77» spolu se švédským PEN-klubem, divadlem «Proteater» a některými dalšími švédskými organizacemi uspořádal 19. ledna 1981 ve Stockholmu k připomenutí 4. výročí vzniku «Charty 77» matiné československého potlačovaného umění. Večer v divadle «Scala» byl vyprodán, a výtěžek byl věnovan Fondu. Švédský rozhlas vysílal celý pořad přímým přenosem, a doplnil jej ještě zvláštním hodinovým programem o situaci v Československu, který obsahoval mj. rozhovory s Jiřím Ledererem a Zdenkem Hejzlarem. Ve švédském tisku byl současně uveřejněn otevřený dopis Pavla Kohouta, v němž vyzval k akcím za propuštění vězněné Drahomíry Šinoglové. Švédské sdělovací prostředky věnovaly na počátku roku 1981 velkou pozornost Československu také v souvislosti se švédským vydáním knihy Milana Kundery «Kniha smíchu a zapomnění».

Proletářsky internacionalismus, jednota teorie a praxe

JIRÍ HOCHMAN

Sovětský svaz klade v poslední době opět velký důraz na proletářský internacionalismus.

Je to dost zajímavé, protože např. na rozdíl od roku 1910, kdy to ještě mělo nějaký smysl, nemáme už dnes vlastně v socialistickém táboře kromě soudruha Korčáka skoro žádné proletáře a také internacionalismus je pochybného rázu: bez azbuky se nikam nedopracujete.

Nemůžeme to tedy brát doslova, je to tady spíše pro pohodlí propagandistů. Unavená ideologická fronta, od Suslova až ke knížeti Auerspergovi, není už schopná vyrobit modernější pojmosloví. Ostatně smysl věci nejlépe vyplývá z historické souvislosti. A ta je tady úplně jasná, ačkoli kvůli tomu zavřeli několik historických pracovišť.

Tak např. již krátce poté, co byl proletářský internacionalismus přijat v Kominterně jako rituální předmět, nechal soudruh Zinovjev r. 1921 postřílet celý devítičlenný ústřední výbor Komunistické strany Finska. Důvod byl v tom, že tento orgán odmítl kooptovat soudruha Kuusina, tohoto prospektivního člena sovětského Politbyra na příštích šedesát let. Případ podrobně popisuje Viktor Serge ve svých Pamětech.

Wanda Bronska líčí vyvraždění celého profesorského sboru a skoro všech studentů tzv. Komunistické university pro národnostní menšiny Západu, a to v r. 1936 rovněž v Moskvě. Bylo jich přes 200 a přijeli do Sovětského svazu pěstovat proletářský internacionalismus.

Mezi léty 1936 a 1939 byli rovněž povražděni všichni zahraniční spolupracovníci Lenina z doby před r. 1917, jak to fakty dokládá historik Branko Lazič. Tento osud postihl i všechny dosažitelné účastníky tzv. Zimmerwaldovské levice včetně Fritze Plattena, Haneckeho-Fürstenberga a Willi Münzenberga.

V téže době byla v SSSR vyhlazena většina předáků zahraničních komunistických stran které se ve svých zemích octly v ilegalitě, což postihlo zvláště krutě komunisty z Rakouska, Německa, Maďarska, Finska, baltických zemí a Jugoslávie.

V březnu 1939 byli v SSSR vyvražděni všichni členové Ústředního výboru Komunistické strany Polska jen s dvěma výjimkami, mezi nimiž však nebyl generální tajemník Lenský. A i když to nespadá přímo do kategorie proletářského internacionalismu, zaslouží pozornosti i vyvraždění asi 12,000 polských důstojníků, válečných zajatců v SSSR, na jaře 1940.

V roce 1938 bylo povražděno celé vedení KS Jugoslávie, patnáct starých komunistů v čele se Simou Markovičem. – Zbyl jsem sám a diskutovalo se o úplném rozpuštění strany, – vzpomíná této tragedie Tito v podání Vladimíra Dedijera.

Ani Italská komunistická strana, přestože ji značně chránil Togliattiho vliv v Kominterně, nezůstala zcela ušetřená, jak to např. ukazuje smrt Francesco Ghezziho už v roce 1930. Romain Rolland bojoval tehdy o to aby dostal z vězení dva italské komunisty –

Gramsciho z fašistického a Ghezziho ze sovětského. Zahynuli oba za podmínek skoro totožných.

Bulharské komunisty chránil Dimitrov a české a francouzské komunisty skutečnost, že jejich strany byly ve svých zemích legální a že tyto země navíc hrály důležitou roli v tehdejší zahraničně-bezpečnostní koncepci SSSR.

Úplnější výčet by byl příliš dlouhý a nemohl by ovšem pomínout ani zavraždění Imre Nagye v roce 1956 a únos Dubčeka a druhů v roce 1968. Ještě jeden případ však zasluhuje přesnější zaznamenání, mj. proto že se odehrál právě před 40 lety: Mezi lednem a červnem 1940 odlišovala totiž GPU přes pohraniční přechod u Brest-Litovska do rukou Gestapa kolem 500 německých a rakouských komunistů, kteří byli pro tento účel vytaženi ze sovětských koncentráků. Asi polovina z nich byli židé, tedy obzvlášť hnusná stránka této transakce. Mezi těmito obětní nacisticko-sovětského kamarádství byly také vdovy po zavražděných německých komunistech, mj. vdova po Heinzu Neumannovi, která pak ještě přežila Ravensbrück a podala o všem solidní svědectví.

Sovětská praxe proletářského internacionalismu tedy vykazuje viditelnou historickou kontinuitu a nelze říci, že by se přípravy k řešení polského případu vymykalý tradici.

Pobuřující odhalení

JOSEF FROLÍK

Asi v roce 1958, bývalý důstojník Sicherheitsdienstu Johann Siebert vyprávěl poručíku Jaromíru Ettelovi, že nacistická zpravodajská služba hojně využívala pancéřových schránek, umístěných v nejrůznějších bankách, Podotkl, že je mu ze zkušenosti známo, že obdobně tak činila britská a francouzská rozvědka.

Ettel o jednání sepsal záznam a ten se dostal na stůl ministra Baráka, který, v oné době, byl stále ještě pln bedlivé pozornosti ke všemu, co Siebert řekl.

Prověrkou seznamu majitelů pancéřových schránek se zjistilo, že do některých jejich vlastníci nežádali přístup deset, patnáct, dvacet i více let. Seznam takovýchto zapomenutých tresůrků měl několik tisíc jmen. Prověrkou v evidencích bezpečnosti se zjistilo, že šlo:

- a) o povražděné Židy,
- b) o lidi, kteří padli na frontách druhé světové války,
- c) o lidi, kteří opustili republiku, před příchodem nacistických okupantů,
- d) o exulanty, kteří odešli na Západ po Únoru 1948.

Ze majitelé pancéřových schránek nebyli chudáci, je jasné. Zámečník nebo taxikář nemá nikdy tolik, aby potřeboval místo, kam to ukládat. Obsah schránek překonal všechno očekávání. Bylo v nich za desítky miliónů ve zlatě, špercích, poštovních známkách, vzácných starožitnostech a na hotovosti v nejrůznějších západních měnách. Ve schránkách byly také svazky akcií západních koncernů, šekové a spořitelní knížky na konta umístěná ve švýcarských bankách.

Část nalezených hodnot byla předána státnímu pokladu, značné procento však použila StB na financování operací své nelegální rozvědky na Západě. I Novotný se přiživil. Podaroval některé «bratrské strany».

V době druhé světové války zmizelo v nacistických vyhlazovacích lágrech kolem 300.000 čsl. Židů. Nacisté zabavili jejich majetek, tak zvané zarizovali jejich podniky, živnosti a domy. Na jedno však zapomněli; na možnost ukrytých hodnot ve schránkách čsl. bank. Československá Státní bezpečnost v roce 1958 zdárně dokončila dílo arizace židovského majetku. V kanceláři plukovníka Jiřího Rybína (dnešního gen. ředitele Filmexportu) byla uspořádána výstava nejvybranějších šperků, na kterou se chodili dívat nejrůznější partajní bonzové. Přes 80% všech vyrabovaných schránek patřilo povražděným z nacistických lágrů.

Nelegální správa čsl. rozvědky zařizovala svým «Šedým» na Západě starožitnické obchody, obchody se známkami, fotografická studia a knihkupectví se vzácnými tisky. Hotovosti se přeměnily v provozní kapitál a švýcarská konta se komplikovaným způsobem převáděla na konta nelegálů v nejrůznějších západních zemích. Rozvědka měla v této činnosti bohatou praxi. Nešlo o prvou hromadnou loupež. Již v minulosti, kolem roku 1950, použila podobných zdrojů. Tehdy šlo o majetek, zabavený

a) lidem, kteří uprchli po Únoru 1948 z Československa;

b) lidem, kteří byli odsouzeni za politickou činnost a soud vyslovil, jako dodatkový trest, propadnutí majetku;

c) v rámci odsunu Němců a spravovaný v tak zvaném Fondu národní obnovy;

d) československým církvím po zahájení protináboženské kampaně koncem let čtyřicátých, majetek umístěný ve stovkách klášterů, které převzala armáda, Pohraniční stráž, vnitro a Národní výbory.

Stamilionové hodnoty (v dolarech) zmizely v soukromých sbírkách západních milionářů. Vývoz byl prováděn prostřednictvím diplomatických kurýrů, důstojníků StB – řidičů vozů mezinárodní přepravy TIR, na lodích Československé plavby Labsko – oderské a prostřednictvím mezinárodních šejdířů, kteří obchodovali jak s embargovaným materiálem a čsl. samopaly, tak s obrazy Francisca Goya, Degase a Renoira.

V roce 1956 byl ze služeb nelegální rozvědky Stb vyhozen kapitán Tůma se svojí ženou, por. Tůmovou, když vnitro došlo k závěru, že hodnoty určené k rozprodeji ve Švýcarsku byly oním podařeným párem rozkradeny.

Vykradením schránek mrtvých a nezvěstných majitelů však akce neskončila. Appetit StB se naopak zvětšil a tak se dostalo i na schránky osob

žijících. Ty se pochopitelně nemohly vykrást, ale jejich obsah se zkontroloval, sepsal, ofotografoval. Pochopitelně, že se přišlo i na značné sumy v různých «revanšistických měnách», na balíky akcií a nakonec i na pornografii. Pornografie rodinného typu byla pečlivě ofotografována, hodnoty, jejichž přechovávání odporovalo předpisům o čsl. devisovém hospodářství, sepsány a pak začlo zatýkání a verbování ve velkém. Při obou akcích pomáhali a o zdárný výsledek se zasloužili soudruzi Otakar Pohl (bývalý generální ředitel Státní banky Československé) a Leopold Lér, dnešní federální ministr financí.

Nemorálnost obou akcí je zřejmá. Státní bezpečnost tak dokončila špinavou práci nacistů a nemusela při tom ani vylamovat zlaté blomby z chrupu povražděných.

Hranice zemí, hranice ducha

Na nejzápadnějším cípu Luganského jezera je městečko Ponte Tresa. Kus je ho na švýcarské straně, kus na italské, mezi nimi větší potok, přes který vede most a na každé straně jedna celnice. A právě na té hranici jsem si vzpomněl na kurzivu o cestování do zahraničí, kterou jsem před odjezdem na dovolenou četl v Listech č. 4.

Mohl jsem si na to samozřejmě vzpomenout na jakémkoli jiném hraničním přechodu, protože pokud dobře počítám, jsem jich za dovolenou absolvoval hodně přes dvacet. Ne samozřejmě jedním směrem, taky v tomhle případě ne.

Prostě jsem byl v Itálii, ten den nesvítilo slunce a tak jsem se rozhodl zajet si do Lugana a při cestě jsem si chtěl prohlédnout taky švýcarskou část Ponte Tresa. Nenašel jsem však volné parkoviště a tak jsem přejel hranici, postavil auto v první italské ulici a šel pěšky zpět přes most. Přes hranici do Švýcar.

I po letech vyvolává hranice v našinci potřebu alespoň si říci, v které kapse má pas. Bylo to samozřejmě zcela zbytečné, celníci po mně ani okem nemrkli. Ostatně proč taky, když jiní chodci nešli vůbec okolo nich, nýbrž uličkou mezi celníci a zábradlím podél potoka přímo na druhou stranu.

To, co v našinci asi nadosmrti zůstane, ať přejde hranice třeba pomiliontů mě však tak fascinovalo, že jsem se díval, jak lidé chodí s jedné strany na druhou a celníci stojí na chodníku, baví se a sem tam ukáží nerozhodnému automobilistovi, že má jet.

Vzpomněl jsem si při tom, jak kdysi dávno první tajemník Husák při slavnostním otevření nového mostu z Bratislavy do Petržalky a dál do Maďarska a do Rakouska hřímal na adresu těch zatracených pravicových oportunistů, že chtěli udělat z hranice korzo, ale že něco takového na světě nikdo nikde nedovolí. Protože hranice prostě není promenáda, dodal.

Kvůli Husákovi bych se k té historce nevracel. Těžko s ním o tom polemizovat. Praha pro něj byla donedávna nejzápadnějším městem, kam se dostal a na hranice je tak zatížený, že je chtěl po válce zřídit i mezi Moravou a Slovenskem (Sovětský svaz jeho

vzor: z gubernie do gubernie jen na pas, který hned tak někdo nedostane).

Ale pak jsem četl (kde jinde: v Rudém právu z 25.10.) horor Dušana Rovenského «Nad řádky Závěrečného aktu-závazky pro ně neplatí?»

Rovenský se v něm rozčítuje (ale jak!) nad «provokacemi», jakými je porušování západních hranic republiky. Uvádí i případy: Třeba «Na státní hranici s Rakouskem v prostoru Znojmo 9. června 1977 rakouští občané... (jména) se po flámu v jednom z rakouských hostinců posadili do osobního automobilu Ford Cortina... vydali se po polní cestě k naší státní hranici... a zcela svévolně porušili suverenitu našeho státního území...»

A pak pateticky klade otázku: «Co dělají rakouské

úřady proto, aby k podobným provokacím, které pochopitelně nemohou nezanechat negativní stopy ve vztahu obou sousedních států, nedocházelo?»

Rovenský už v životě ve službách české špionáže (a s legitimací novináře Rudého práva v kapse) moc hranic přejel, takže ví, jak to na hranicích ve světě chodí. Musí i vědět, že to ví i kdejaký domorodý turista, kterého potkalo štěstí výjezdni doložky a od toho že to zase vědí ostatní.

Pro koho tedy dělá ze čtyř namazaných Rakušáků, kteří zabloudili na polní cestě do ČSSR mezinárodní incident? To mu snad může brát opravdu jen ten první tajemník. Rakouské úřady, když čtou tyhle vaše historky o provokacích si ťukají prstem na čelo. Na vaši adresu, pane Rovenský.

p.j.

Monumentální mužík na hoře Říp

Recenze bohužel s ukázkami

Český básník, ať prožil jakkoli tragické osudy, nebyl nikdy přívržencem násilí, nestránil lži a nebratřil se s nepřítelem národní existence. Naopak, v jeho tvorbě, i když často osamocené a psané jen pro menšinu a touto skupinou chápané, krystalizovaly odpor k nepravdě a ryzí, zlidšťující nenávisť ke všemu, co svíralo hrdlo, ostouzelo čistotu a mravnost života a co usilovalo i o existenci jeho lidu. V mateřtině básní stoupal jak míza ke koruně stromů hněv země, kolovala v nich vnitřní jistota nesklonit se, přežít okovy na duši a překonat porážky, beznadějí, dočasnou malátnost. Mácha, Neruda, Toman, Halas, Seifert, Orten – jména, která vyznačují tuto pevnost pravdy a věrnosti, a jistě nejen ona.

Proto jako trapná a směšná exhibice, jako fakt zcela vykořeněný z této tradice české poezie připadají pokusy některých vyznavačů současného režimu v Československu, kteří počínají «poeticky» popisovat stav duchovní i fyzické okupace jako trvalý a div ne blažený čas, obracejí pravdu v lež a po cestách socialistického realismu vcházejí do «reálného socialismu».

Patří mezi ně i příčinnivý Josef Rumler, někdejší redaktor nakladatelství Československý spisovatel, nyní penzista a stálý přispívatel Večerní Prahy. Vydal v roce 1978 v nakladatelství Kruh v Hradci Králové knížku veršů z let 1969 až 1976 nazvanou «Výstup na horu Říp». Svazek tak pokleslé literární úrovně, že by nemělo smyslu se jím zabývat, nicméně charakteristický svým militantním zaměřením a nárokem vystupovat v roli nového «barda», který snímá hříchy národa a horlí, tepe, soudí a pranýřuje.

Autor pokládal za potřebné představit se čtenáři v doslovu, který pojmenoval «Poznamenání na závěrku». Svěřuje se, že «četl i psal verše od útlé mladosti», ale pak s tím přestal, protože byl «zau-

jat budovatelskými činy a všemožnou prací na výstavbě osvobozené vlasti» (současníci však o jeho účasti nemohou podat žádné svědectví, protože Rumler tehdy prostě ležel za pecí). Neveršoval prý také proto, že žil «příliš ve stínu talentovaných básnických otců, jejichž umění... bylo na vrcholu...» Nechme stranou podiv nad takovým vysvětlením vlastní neplodnosti a sledujme, co ho z této jalové letargie vytrhlo. Vrátil se k «vlastní básnické tvorbě» v letech 1967 a 1968. Inspirovalo ho tehdy – ostatně zcela nečinného a nikde se výrazně neprojeví – «vědomí a vůle vzepřít se elitářskému, samoučelnému a nesrozumitelnému zaměření části tehdejší literární produkce, jež nahrávala pravičáckým a antisovětským silám, které se tehdy začaly u nás roztahovat a znamenaly popření všeho kladného, co bylo u nás za léta budování vytvořeno. Tak jsem se také vzepřel. Proti beznárodním napodobování cizích vzorů jsem postavil svoje pojetí češství v poezii».

Autor této dodatečné autostylizace pochopitelně v oněch letech nikde nic o svém «vzepření» nepověděl. Vmyslel se do této pózy až o deset let později, když to bylo výnosné z hlediska vládnoucí ideologie i jeho vlastní kariéry. Takový Famíra nebo Jodas jsou proti němu přímo ctnostní rytíři, protože alespoň nic dodatečně nenalhávali. (Rumler se dopouští falzifikace i vlastního hlasu. Některé verše své nové knížky vydal již v předcházejícím svazku Vynášení houslí napsaném po roce 1967 a vydaném v roce 1970. Nyní je zkorigoval a «zaktualizoval» k potřebě konzolidace).

Čtème si v doslovu dále: «Verše vznikaly v době, kdy se v naší vlasti rozbujel koukol diverze v takové míře, že to každému z nás, pěšáků této země, přece jenom tu a tam bránilo v přímém rozhledu, pohledu i výhledu, i když jsme zůstali věrni – a jak si to žádal osud domoviny, přiložili jsme včas ruce i mozky k dílu jejího ozdravení».

Jak Rumler «ozdravoval», dosvědčuje mnoho jeho zlých, ba podlých činů v nakladatelství Československý spisovatel po roce 1969. Charakteristická je i jeho prověrka v KSČ. Soudruzi jeho organizace v nakladatelství, u nichž byl tento podivínský mužík vždy vcelku neoblíben – právě pro svou mužickou morálku: nahoru se krčil a pochleboval,

dolů denuncoval a ničil – ho trochu zlomyslně proháněli za jeho dosavadní pasivitu. Vědělo se o něm, že většinu pracovní doby v redakci nakladatelství proklinbal a prospal. Po nástupu Husáka k moci se Rumler najednou proměnil a překypoval konzolidační činorodostí. Spočívala především v udávání jeho spolupracovníků i známých, které označoval za pravičáky, dubčekovce, nepřátele socialismu a SSSR. Bil se v prsa jako dávný přítel velkého bratra.

«Jakýpak ty jsi stoupenec Sovětského svazu?», opáčili mu při prověrce. «Vždyť jsi to nikdy konkrétně neprokázal!»

«To byste mi, soudruzi, křivdili», bránil se mužik. Například v srpnu 1968, když jsem byl na své chalupě u Mělníka, šel jsem se postavit na křižovatku, kudy jezdily sovětské tanky ku Praze. Pravičáci tam otočili ukazatele cest a některé zničili, aby je zmátli, ale já ukazoval sovětským vojákům správný směr, aby nezabloudili...»

Je samozřejmé, že Rumler v KSČ zůstal, nejen to, získal i místo ve výboru stranické organizace, z něhož si činil ambice na funkci ředitele nebo šéfredaktora nakladatelství. Přířklí je však nakonec ještě osvědčenějším kolaborantům – Skálovi a Pilařovi.

«Stál jsem u zrodu mnoha a mnoha nových básnických knih tak trochu jako jejich porodník, genetik, zahradník...» zveličuje Rumler svůj význam v doslovu knížky. Přímou tím ovšem i vybízí podívat se na některá z těchto jeho «dítek» po roce 1969. Jedno z nich je i «poema» Vánice s podtitulem Na paměť 22. výročí Února od Josefa Jelena, na niž je v roce 1973 jako odpovědný redaktor podepsán Josef Rumler:

«A vstala Praha A krokem milice / prošla se po ránu A zrádcům navzdory /
rozezpívala se proletářsky / A vstala Praha A na sních na tanku /
napsala GOTTWALD / A vstala Praha / A načala zítřek netusarsky /
S dělnickou třídou /
A zrádci předpovídali naši porážku / A vstala Praha a ryze po pražsku /
prohlásila Se zrádci nepudu / brzy jim dojde dech A hodiny byly /
A vstala Praha A výkřik jediný / AŤ ŽIJE KSČ nesl se od náměstí /
A vstala Praha / A všichni poctiví vykročili / vstříc únorovému jaru»

Stačí, není-liž pravda? Poetická a myšlenková ostuda, snad nejmarkantnější úpadek, jaký v posledním desetiletí vyprodukovali autoři režimu. Pod patronátem Rumlera...

O únorovém převratu roku 1948 veršuje s oblibou také sám patrón. V nové jeho knížce to pojmenoval «Odpověď» a sděluje v ní tato poučení:

«A přišly výzvy i krize / A život nebyl jen med /
Na nejednu složitost vize / nejnádhernější příze /
osudu našich let / nám Únor dal odpověď /
I šedesátý osmý / kdyby byl Únorem vzat /
do učení – jak jinak / jinak moh vypadat...
Na český libosad / vítězný Únor se vrací /
z kruciát diverze sňat»

Po upachtěných genitivech v první sloce následuje poučka o únoru a roce 1968 vhodná snad pro školení v nějaké místní organizaci KSČ, ale ani tam by si referent netroufal s takovou dětinskostí. S

poezií tyto Jelenovy i Rumlerovy řádky nemají ovšem nic společného.

Únor 1948 přitahuje Rumlera i jinde. V «Únorové zemi» veršuje opět s nánosem směšnohrdinského patosu:

«Před námi leží hora Říp / zelený pupek české země /
Ten obraz nevymizí ze mě / A s ním se tyčí před trasu /
ty slavné únorové děje / jímž není rovno od časů /
Konstantina a Metoděje /
Ty slavné únorové děje / ten masiv vyšší Atlasu»

Rumler, abychom se vrátili k jeho doslovu, rád pózuje a je to podívaná pro bohy, jak si tento mužíček hraje na věštce a hlasatele «nového češství». Není to poprvé, co se češství skloňuje ve všech pádech. Nejvíce je vždycky přemílali v ústech odrodilci. Hlásilo se o slovo zejména po Mnichovu 1938 a po německé okupaci a přichází v nové kolaborantské verzi za třicet let znovu, po okupaci sovětské.

«Co jsem napsal i píšu, je pupeční šňůrou spjata se zážitky a paměti lidí, z nichž pocházím. Nic jsem si nevymyslel, nevyfantazíroval... Nemohu jinak. Je to moje východisko životní, je to stále i moje východisko tvůrčí... Pokouším-li se v této knize znovu a znovu o básnický souhrn češství, činím tak nejen z hlediska objektivního – z hlediska dnešního vývojového stupně národního společenství, ale stejně tak i z hlediska subjektivního». – «Kniha se pokouší být jakýmsi obrazem češskosti». – «Z dnešní perspektivy se pokouším o lyrickou syntézu češství, o básnické umocnění českého charakteru a jeho dějinného poslání». – «Úkol, který našemu pokolení uložily přímo dějiny – vytvořit syntetický obraz naší země, vyzpívat její chrabrou minulost, zhodnotit vlastnosti našeho lidu, jeho boje o lepší zítřek a darovat mu na jeho vzestupnou cestu do budoucnosti takový předzpěv...».

Príslib takového «darů» jeví se ovšem od tohoto žvanila jako povážlivá hrozba. A příliš krutá. Succus Rumlerova «češství» se představuje v oddíle «Na Gottwaldově mostě», který Rumler v doslovu opentluje takto: «To je symbolický název prostředního oddílu knihy. Zde se dotýkám nejpálčivějších otázek dnešního národního bytí. Básně sem zařazené vznikly krom jedné v letech 1969-1976 a nesou pochopitelně pečeť těchto let v svém obsahu. Snažím se v nich ztvárnit obraz naší současnosti, zrcadlit naši nelehkou cestu vpřed, ukázat na překážky, které jsme museli a musíme krok za krokem zdolávat. Snažil jsem se řešit otázky současnosti na tematické nejen monumentální, ale i intimní... Nevyhýbám se ožehavým tématům i jejich analýze...». Může být větší porce nabubřelosti a kašovitě domýšlivosti? Přijde čas a tato figurka se snad stane typem drzé užvanělosti.

«Možná, že mi někdo vytkne tézovitost některých veršů nebo obrátů», stará se Rumler a zdvihá svůj tlustý ukazováček, aby to konkrétně doložil: «Do poezie patří i klasické politické heslo, výrok slavného politika, který ústrojně vešel do pokladnice naší řeči...» Blábol. Ale v tak sebevědomé nafoukanosti jsme jej nečetli už dávno. Rumler chce «řešit», «ztvárnit», «dotýkat se», «ukázat», «zrcadlit», «nevyhýbat se». Naložil si toho na svá záda víc než dost a sami jeho rodní političtí vůdco-

vé by mu mohli závidět takové odhodlání. Pohledme tedy, jak své úkoly zvládl.

Přepišme část ústřední «velebásně» nazvané Na Gottwaldově mostě, «básně» o nešťastné pražské stavbě, která se, už hotová, musela nenadále přebudovávat a zpevňovat, když místo původních a lehkých vagónů ze smíchovské Ringhofrovky se musely koupit pro metro těžké sovětské vagóny, a která se nyní podepírá novými betonovými injekcemi, protože se pod ní hroutí svah zatížený novým Sjezdovým palácem.

Rumler o mostě veršuje:

«Na Gottwaldově mostě / se jezdí chodí spěchá /
Dálnice tudy vede /
prvníčka krasotinka / V útrokách metro fičí /
taky první linka /
Po krajích jdou si pěší / Inu tihle Češi / Je už k
nespočtení /
a přešlo pokolení / od praotce Čecha / nežli
jsme se octli /
na Gottwaldově mostě /
Na Gottwaldově mostě / člověk roste... roste...
/ Dobře se mu jezdí /
Dobře se mu chodí / Však i na tomhle mostě /
se pěkná píseň zrodí /
zbrusu čerstvá píseň /
Jde teď o strpení / Ale je to jisté / Ukažte se
múzy / která v naději jste /
s tímhle čackým mostem / která z vás bude
máma /
Na Gottwaldově mostě / lidstva jako řeka /
dodaleka /
Na Gottwaldově mostě / mládí pod nohama /
slibná / nejslibnější /
písnička se čeká»

Ne, to jsme si nevymysleli, tak to tam stojí černé na bílém... Nač komentovat tu neslýchanou slátaninu? Račte prominout, ale výplody tohoto druhu jsou přece spíš záležitostí duševní medicíny.

Rumlera přitahují, jak řekl, «monumentální» náměty. Interpretuje tedy také známý dopis devětadvadesáti zaměstnanců továrny Autopruga v roce 1968, který si slušný člověk připomene jen se štítlivostí. (Jeho původní cíl byl ovšem později zneužit a zveličen). A zas ten nafouklý pseudoheroický prsní tón pidimužiků. Ovšem po nějaké tvárné básnické práci tu není ani vidu:

«Těch devadesát devět na pohled obyčejných
lidských jmen /
jmen dělníků a dělnic z horké letní Prahy /
rozvílo haluz z nejvzácnějších jakými se může
honosit náš kmen /
Ten rozkvět charakterů provždy zůstane nám
drahý /
Těch devadesát devět nenápadných podpisů /
se slilo s vůní rosných luk a obilí a jablek hrušek
broskví /
ve finále jež umocnilo obsah statečného dopisu /
odeslaného na adresu daleké a přec tak blízko
Moskvy /
Těch devadesát devět jmen gest samozřejmě
důvěry /
určilo přesný směr rozvíklému času /
akordem důstojným a hodným smetanovské
opery /
Ta navracená čest teď spolutvoří naši dnešní
krásu»

Před sovětskými okupanty leží Rumler doslova v prachu a «zulibává jim paty na věčné časy». Neu-

věřitelné? Nikoliv. Nejdříve začně domlouvát národu:

«Národe / šlapal jsem blátem z tvých slz / a
chtěl jsem ti rozmluvit /
ty slzy / bláhové tupé nicotné slzy».
Pak jde náš mudrlec po «příčinách»:
«Ale kdo naseť ten koukol? / Že naše přátelství
/ pry jenom balvanem /
na hrobě slavné legendy leží? / Kdo naseť ten
koukol?
Falešná záře / ještě zabírá, láká? / Virus elitáře
/ v těle /
maloměšťáka...»

A nakonec óda na okupantskou sovětskou armádu:

«Tolik nám třeba / téhle lásky / neboť kde jí
není /
zní kurev podbizení / zní zrady kuropění /
Tolik nám třeba / chleba... / chleba přátelství /

... Ať tento příkaz ční / tak jako přátelství /
zpěvu pátečního... /
... Stará vlast tato / poskytla tomu zítřku / od
sebe sama zvnitřku /
v čtyřicátém osmém / nejkrásnější / zárodečný
asyl /
... a kdyby znova přišli / zas by jim naše země /
zulíbala paty / na věčné časy»

Proč volá Rumler po další okupaci, když má své sovětské ochránce za zády na každém kroku, těžko pochopit. Avšak na logiku není toto psaní zřejmě seřizeno.

Znovu se vrací k «přátelům» v závěrečných větách knížky, aby se na jeho předcházející proklamace snad, probůh, nezapomnělo:

«Na našich polích rok co rok čím dál více hutní
požehnané klasy /
A všude kolem i v nás je tolik tolik čerstvé
úpěnlivé krásy /
s říjnovým leitmotivem: Se Sovětským svazem
na věčné časy»

Nesmí tu ovšem chybět ani «vedoucí strana». Sjezdu KSC věnuje Rumler veršování, jež končí:

«Však skrz tu průtrž a bláto /
krása se prodrala navrch Co říci? Stojí to za
to /
moci se ohlédnout zpátky I za cenu šrámů v tom
boji /
Majestát země vzrůstá v pokojném nepokoji /
Tatam je diaspora vklíněná mezi dva sjezdy /
Neumane Vergile dneška Vyšli jsme Nad námi
hvězdy»

Žvanivé rozšafnictví, proti němuž jsou písně na baráckém plesu myšlenkovými veledíly, čteš v říkánkách «Z domoviny». Obrazivost kuchařské příručky se střídá s kynutým patosem a infantilitou člověka, kterému táhne na šedesátku, takže v tomto stavu to musíme pokládat za projev předčasné senility:

«V šíř i v dál prostírá se rovina lívanec /
Jen tuhle návrší nám vykynulo v mazanec /
Však i ta stověžatá zlatem až příliš oslněná Pra-
ha /
jde nyní do sebe a v metru hloub si do svědomí
sahá... /
Hraniční věvec hor důsledně dosud střeží nevra-
živý věk /
V budoucnu převijem ho v luzný snubní dívčí
věneček /

... Tož to je medajlonek té naší včerejší i dnešní domoviny /
bez výčtu zásluh i bez výčitek viny »
Náš bard sáhne, jak slíbil v průvodním slově, i do intimní sféry. Dopadne to takto:

« ŽENA

... Tak také žena byt' obklopena lechy /
stvořila zemský ráj jež nazýváme Čechy /
Však sotvaco by zbylo z krásy úmyslu /
nebýt tu zvláštní kouzlo a půvab ženina důmyslu /
nebýt tu její vůle jít nad tu hru a nad sny /
Nebýt že Libuše se zhlídla ve svém Přemyslu /
zel by snad dodnes manželský trůn prázdný »

Ne, takovou stupiditu česká poezie dosud nepoznala, té se musela dočkat až v čase konzolidace a okupace.

Snaživec osvětluje i svou « angažovanou poetiku »: « Ne už papouškování cizích mód, jak jsme toho byli svědky ještě v nedávných krizových letech, ale pokus o básnické zmapování českého naturelu z hlediska perspektiv vyspělé komunistické společnosti, o básnický souhrn lidového češství tváří v tvář tisíciletému jubileu české poezie, které – nevěřím, že pouhou náhodou – připadá na náš dnešek, kdy krok naší země souzní s krokem svých stejně osvobozených a obrozených sester a jeho zvuk rezonuje celým světem ».

Rumler si tu neváhá vzít na pomoc i neblahé údobí kolaborace Josefa Kainara po roce 1969, který se dal do služeb násilné konzolidace poté, co byl rozpuštěn Svaz českých spisovatelů vedený jeho předsedou Jaroslavem Sejfertem:

« A když pak zase / v Čechách i na Moravě /
hlavy byly horké / rozpálené / k nepomyšlení /
a hrozilo všecko / že nám chytne střecha nad hlavou /
byl jsi / básníče / jeden z prvních / kdo se otřásl /
oklepali / a šli do toho: /
co jste snad čekali / od básníka z rodu mašin-
fir /
vy / teoretici falešné solidarity / vy zkrachova-
ní /
trucpolitikáři /
řekl své / levé slovo v pravý čas »

Ve své snaze vstoupit na kolaborantský Olymp se nestydí náš mužik otřít se o památku Jana Palacha. « Ztracený syn » pojmenoval Rumler tyto své odpudivé řádky:

« Kdo hnal to mládí na jatka? /
Kdo chtěl tvé oběti ať vzplane? /
... Kam propadli se hospodáři /
s proroctvím novot s « lidskou tváří /
A zlatouští elitáři /
s vějíčkou ze dvou tisíc slov? /
Jsou odpovědni za ten lov /
jenž mladý život v květu maří /
Kam až to zašli? Signatáři /
Chtěli snad chtěli na oltáři /
obtisknout mladou lidskou tvář /
nelidsky znetvořenou tvář? /
A nad tou k nepoznání tváří /
vznést – vděčný efekt? – svatozár? »

Do paměti národa vstupují někteří jeho příslušníci jako donašeči, pomlouvači a zrádci. Obsah citovaných řádků je podobný. Jednou se budou uvádět jako doklad, kam lze až klesnout myšlenkově i básnický, slouží-li se špatně a prohané věci.

Rumler mluvil o svém « vzepření ». Nikoliv, v tomto případě se vzepřela Rumlerovi poezie, nepropůjčila sílu metafor a obrazů jeho sluchu a zbyl tu pro jeho pomluvy jen poetický plevel.

Není takřka žurnalistické fráze, kterou by Rumler nepřevlel do kolovrátku svého úslužného veršování. « V té zemi » mu vyšlapuje budoucnost zemí Varšavské smlouvy a RVHP těmito slovy:

« Splývá akordem / s písní svých sester / I my v tom rytmu jdem /
Jdou sestry země jedním pochodem / nebo spíš tancem – člověku se zdává /
A jedna s druhou krok si vyrovnává... /
Vždyť jde jen o to srovnat krok / té naší země se zeměmi /
s nimiž jsme spjati zítřky všemi / Vždy půjde o to srovnat
a pak držet krok / ať předloni či napřesrok / tak aby šlapalo se líp
a čím dál líp »

Posedlost obdivem k únorovému převratu spojuje Rumler opět s aktuálním « hodnocením situace » v ústřední velepísni reálného socialismu nazvané « Výstup na horu Říp » a mimořádně vhodné pro nějaký parodistický pořad, který by se dal z těchto citovaných plev výborně sestavit:

« ... Ztvárňujem komunismus Už tři generace /
se na tom strmém činu lidství podílejí /
Vždyť k další syntéze se blíží naše práce /
A my to cítíme jak dávní předkové nám přejí /
A máme pocit jak bychom v této houževnaté chvíli /
jež zasvitla nám v štěstí únorovém /
na onu bájeslovnou horu sami znovu vystoupili /
a rodnou zemi zas a zase objímáme pohledem i slovem
Tu žírnou zemi nasycenou dnes už nejen medem
a mlékem Domov víc než srovnávaný s rájem
A máme pocit že si dobře vedem
a s růstem díla sami rostem zrajem »

Snaha zakolaborovat si a zalíbit se pronikla mužíkovi do každé sloky. Odnegli to i jeho « Sedláci u Chlumce », kteří, jak zjistil Rumler, byli přece předchůdci Husákovy éry:

« A není malý vklad té naší velké doby
v tažení úporném
v němž vnuci rebelů dohněti do podoby
svých představ tuto zem »

(Tohle čtyřverší však v původní verzi vydané ve « Vynášení houslí » není; Rumler je dodatečně dopsal).

Čeho se tento veršotepec dotkne, to mu zazní trapností tak velkolepou, že je to až neuvěřitelné, jak se poezie dovede mstit odrodilcům. O člověku praví tento rozšafa:

« Člověk je věru nedočkavý tvor /
a nestačí mu hledět na obzor... /
Tu koukne nad obzor Tu jukne pod obzor /
A pak si cestu nadbíhačkou klestí »

Příroda « ho vezme za ruku tak jako synáčka anebo vnoučka », a prohlásí:

« Budeš-li hodný / a ne druhému vlkem /
tak jako lidé čeští k sobě jsou /
příroda přijde znovu sama k tobě /
za tebou za člověkem »

Rumlerovy výtvořiny jeví se střízlivému posuzovateli jako vyvřelina nedochůdčete, neumělosti vyvěrající ze základního antibásnického omylu. Spletl si

adresu, své nenávisti a udání mohl přece udat na jiném místě. Již hodně dlouho se u nás nečetlo tak staromilecké, konzervativní psaní:

« Kolíbejte se mé verše vy moje housátka malá /
pod stejným chlumeckým sluncem jste se do
živobyti rozkolíbala »

Poetika Puchmajerovy školy je proti tomuto štrikování vrchol poesie! Navíc z toho vane nesnesitelný infantilismus stříhnutý, jak jsme již uvedli, zároveň myšlenkovou a tvárnou jalovostí:

« Tvá bába uměla buchy mazance vdolky

Nejlepší byly z vejražkové mouky »

Mohli bychom ocitovat mnohá místa potřísněná sentimentální zavařeninou. Tento sentimentalismus ostatně usvědčuje každou hru na patos ze lži. Nevýslovné sebevědomí, narcisismus, jenž proměňuje ošklivouna v krasavce, tlusťocha ve štíhlého atleta, zbabělého skrčka ve statečného muže a žvanila na filosofa, pronásleduje tohoto nešťastníka jako stín.

Hraje si to na myslitelství a umělce. (Z doslovu: « větší umělec by to svedl nepochybně lépe než já »). Proboha, co by tento mužik byl ochoten všechno dát za to, kdyby mu vyšla alespoň jedna původní a kloudná myšlenka! Fráze, zmatek, zápečnictví doporučující se samo « státnickou » rozvážností a kolaborantskou chválou okupace – toť plody této snahy. Recensenti Rudého Práva nejednou vybízejí autory k « historickému optimismu ». Samozřejmě, že se jím vykazuje i Rumler:

« V téhle pětilete / jež se nám roztančila / jak
v tanci na parketě /
ano právě dneska / v čas dobrého díla / ...
abych ji s chutí /
docela bez rozmyslu / chyt zepředu i vzadu / a
jak se patří /
náramně vytančenou / pořádně políbil. ... »

Psaní bez básnické metafory, pusté jak « podvaly » stranického tisku, neumělost, vyšívání a upachtěné navěšování slov na dané téze činí z tvárné metody Rumlerovy knížky vyslovený paskvil. Jazyk na úrovni kolaborantské žurnalističtiny připomíná, že čeština se vždy brání lži a že jí narůstají křídla obraznosti, slouží-li pravdě. Byl to úděl někdejších pronacistických kolaborantů. Po nich upadl jazyk nevidanou měrou v člancích dogmatiků padesátých let a nyní se to znovu opakuje v pracích Husákových propagandistů, tedy i Josefa Rumlera.

Podíl tohoto mužika na kolaboraci je svou ubohostí ke škodě režimu, diskredituje jej svými výtvoří tak dokonale, že by mu měli udělit pokárání... Má však v sobě navíc rysy udavačství, které činí z tohoto autora postavu, již kdysi odsunul za hranici slušných lidí moudrý Goethe, když napsal:

Der grösste Schund in aller Land
ist und bleibt Denunziant.

Rumler přišel se svým « češtvím ». Nedovedl mu dát jinou radu, než aby kolaborovalo, sklonilo se před okupantskou mocí a pělo na ni dokonce i ódy. Těžko najít analogii v takové poníženosti ducha.

JIRÍ ZEMAN

Falzifikát

« Česká poezie XX. století » se jmenuje fascikl nezvykle velkého formátu čítající přes šestset stran, který uspořádal Milan Blahynka a vydal Čs. spisovatel v nákladu pětadvaceti tisíc výtisků. Oč tu jde, dovíte se, sotvaže dočtete Blahynkův školácký úvod. Pořadatel si vzal v závěrečné části na paškál českou poezii z let 1964 až 1970, kdy prý její « význam poklesl », protože « i v dílech nejvýznamnějších našich básníků se hlásí obrazy obkličení, únavy, zemdlení ... » Teprve období nejposlednější, blahý čas konzolidace, uzavřel tuto kapitolu a v dílech – koho jiného než současných držitelů spisovatelství – Rybáků, Taufrů, Skálů, Šajnerů, Pilařů, Floriánů a ostatních reprezentantů národního poetického mužstva dovršuje « věrnost socialismu ». « V dialektické jednotě se svými zralými současníky » kolaborují, pardon, spolupracují « mladé naděje », Peterkové, Sýsové, Záčkové, Šimonové, « plni rozhodnosti », aby prý « byl život plný poesie ... »

Ve výboru, který si nemusí stýskat na nedostatek prostoru, nedal Blahynka slovo básníkům, bez nichž česká poezie není poesii. Českému symbolismu neuznal Karla Hlaváčka. Ani řádku nepřičkl Josefu Palivcovi, vyhladil Jana Zahradníčka i Bohuslava Reynka. Pořadatel cenzuroval se zvláštním citem pro vše, co se zařadilo do nečitankového vývoje české poesie výraznou jakostí vytvořeného díla. Básničky Simonettu Buonaccini, Jana Kamenika (Hanu Maceškovou), Jiřinu Haukovou neuznává. Ze Skupiny 42 nebere vůbec na vědomí Jiřího Koláře, Ivana Blatného a Jana Hanče, neexistuje pro něj český surrealismus poválečný (Zbyněk Havlíček a další). Kdybyste chtěli číst ve výboru něco z Jana Skácela, Miroslava Holuba nebo třeba Karla Šiktance, nejsou tu, a nejen oni z posledních desetiletí. České básníky žijící a tvořící v cizině bohorovný Blahynka nezná. Pro českou poezii dvacátého století neexistují!

Pokřivené jsou i proporce básníků vybraných na milost a protěžovaných. Z Jaroslava Seiferta se tu ocitlo jen osm básní, kdežto z Neumanna 23 a Nezvala 24! Ale víc než Seifert mají v tomto výboru i takoví poetičtí nýmandi jako Rybák, Vyhlídal, Pilař a samozřejmě Skála a Florián, ti dva se 17 básněmi mezi nimi kralují. Štédře rozdává Blahynka své požehnání mladým snaživcům; Sýs má víc básní než Seifert, ostatní mládeži se dostalo svorně po čtyřech básních, Moravcová, Skarlant a další velikáni tu mají tedy tolik básní, co Orten, a jen o něco míň než Holan.

Ještě násilněji si počíná Blahynka ve vlastním výběru z básnických děl. Preferuje společenské angažmá, které má často jen význam časového dokumentu. Podstatu české poesie lze jistě spatřovat především v jejím prahnutí po humanismu i v existenciální osobité výpovědi lidských a národních osudů v tomto století. To Blahynka nezaznamenává. Všudypřítomný strašák spiritualismu ovládá jeho mysl natolik, že ze svého výboru vypouští vše, co se kdy jen opovážilo hlubší reflexe, sebezpytu, myšlenky. Znásilňuje tak podle někdejších Štollových premetů dílo Františka Halase, Jaroslava Seiferta i Vladimíra Holana i dalších.

Stručně řečeno: Blahynka podává lživý obraz české poesie, kterou ponižil v služebnou děvečku společenských procesů. Dopustil se vědomě nečisté práce, nepoctivosti. Od dnešních dnů by se při vyslovení jména Milan Blahynka mělo vždy ozvat: Falzifikátor!

JIRÍ ZEMAN

«Kdybych byl kurva»

JIRÍ RUML

Nevím, kdo určuje, který měsíc je čemu zasvěcen, ale nějaká instituce přece musí rozhodovat, že tenhle měsíc se spíš hodí pro knihy, jiný pro lesy, další pak pro bezpečnost silniční dopravy, požární ochranu, přátelství nejbližší a co já vím ještě. Možná, že na to mají vliv nejen roční období či různá výročí, jichž je pořád víc, ale i množící se potřeba výkazů činnosti zájmových organizací, o nichž by se jinak ani nevědělo. Jednou z nich je-podle vlastního doznání-politická policie. A ta svůj měsíc dosud nemá!

Tak si totiž říkají čiperní hoši, kteří založili svou živnost na pronásledování nejružnějších občanských iniciativ a aktivit, jež dráždí mocné, neboť lépe se spravuje stát občanů naprosto pasivních. S těmi nejsou žádné trable a dají se lépe ovládat. To jsem si nevymyslel, k tomu dospěli oni sami. Říkají: «My víme, že 99 procent obyvatel na všechno kašle, že jsou lhostejní-ale volí poslušně určené kandidáty, chodí do prvomájových průvodů a účastní se brigád v národních směnách a to nám stačí». V duchu si pak spokojeně dodají: «Strach jim nedovolí jinak».

Nebo si sami vytvářejí vlastní žebříček hodnot: co psát, jak vyučovat a i do jiných oborů života společnosti se pletou. Dokonce se pouštějí i na pole mezinárodních vztahů: Na západní komunistické strany není třeba brát zřetel, stejně nemají na utváření světa žádný vliv. Dobré vztahy k Velké Británii, USA a ještě několika dalším kapitalistickým státům nejsou nijak žádoucí, vývoj světového dění má tendenci spíš k válce, přinejmenším studené. Arabští teroristé jsou jim bližší než čínští komunisté, africký despota potřebnější než jugoslávský vlastenec. Západní socialisté jsou dočasně trpěné zlo, zbídačelé masy je stejně smetou.

Ani tohle všechno si nevymyslím, jen volně interpretuji různé výroky těch, kteří demonstrativně ve svých úředních oslavují nedožité narozeniny Stalina a hrozí tím, že kdyby oni měli volnou ruku, vůbec by se s nikým nebavili. Provokativně přitom zdůrazňují, že v jiných zemích odpůrce režimu rovnou

střílejí ratatatata. Politická policie je sice státní instituce, jako taková je státem placena (při zvyšování cen dokonce pravidelně platově zvýhodňována), ale státní politika není tak docela určujícím krédem jejího konání. Aspoň to tak vypadá.

Z uvedeného je patrné, jak bláhový byl můj nápad, že by tahle složka měla mít svůj měsíc, když má tak napilno, jak lze dokumentovat:

1. Likvidace bytového divadla, které pro své přátele pořádá herečka, již byla znemožněna jakákoliv veřejná činnost. Rozhánění přátel z domu, kde bydlí; noční odvozy návštěvníků na sám kraj kraje; výslechy herců, kteří se na ni přijdou podívat; neustálé burcování ze spánku.
2. Nervová masáž mluvčích Charty 77. Hlídky jejich bytů; těsný doprovod, kam se jen hnou; obtěžování všech, kteří se s nimi náhodně potkají na ulici či jinde; spálení auta, k čemuž bylo podle přivolaného odborníka použito speciální chemikálie, běžně nedostupné.
3. Neustálé výslechy vybraných lidí za účelem jejich donucení k emigraci. Hned po skončení jednoho výslechu jsou jim předloženy předvolávky na další pohovor bez ohledu na jejich zaměstnání, na soboty a neděle; odvoz vyslýchaného mimo Prahu pod záminkou, že v hlavním městě není právě volná žádná vyšetřovna. Dotyčný je pak ponechán mnoho kilometrů od domova.
4. Akce Brno. Výslechy a varování všech signatářů řádné žádosti o povolení pokojné demonstrace za nespravedlivé odsouzení Petra Cibulky; návštěvy bytů ba i lidí na rekreaci skoro 200 km od Prahy; prohlídky aut a autobusů, jedoucích do Brna; soupis náhodných návštěvníků moravské metropole; obsazení nám. Svobody uniformovanými i tajnými policisty (ti dokonce v nehybné frontě u stánku s květinami); přísun vodních děl na dobu zakázané schůzky.
5. Hon na filozofy. Razie v soukromých příbytcích bez povolení prokurátora; brutální vylomení dveří v bytě, kde se přednášela fenomenologie; perustrace přítomných, eventuálně jejich násilné předvedení; 48 hodinový pobyt v celách předběžného zadržení; výslechy spojené s výhrůžkami, že budou odvezeni na psychiatrii; nedůstojné zacházení s profesorem Oxfordské univerzity a jeho nucené vyhoštění na pustém hraničním přechodu.

Výčet by mohl ještě pokračovat a vyplnil by neje-den kalendář, takže jde nikoliv o měsíční, nýbrž o permanentní pronásledování občanů, kteří se politické policii nelíbí, protože se domáhají práv zaručených Ústavou a mezinárodními pakty, jejichž ustanovení doplňuje náš právní řád. Kdepak by na to stačil jeden měsíc! Dotyční tím současně zdůvodňují svou existenci bohatě dotovanou (daněmi obyvatelstva) ze státního rozpočtu. A ještě se jim to zdá být málo, jak vyplývá z řeči vyšetřovatele, který si při výslechu jednoho posluchače kursu filozofie takto ulevil: «Kdybych byl kurva... tak bych to za ty tři tisíce tuzexáků měsíčně dělal taky». – Nevím, zda takto svérázně vyjádřil pouze vlastní domněnku anebo jestli jim tahle moudra vštěpují při politickém školení. Každopádně je to výrok pozoruhodný. Ovšem podmíněný způsob, kterého užil, sám při další replice značně zpochybnil, neboť na poznámku, že by to mohl zkusit, řekl jen: «teď už je pozdě». Původní podmínka se tedy proměnila v lapidární konstatování skutečnosti. A to přece stojí za povšimnutí.

Smutná zpráva

V posledním čísle Listů jsme uveřejnili opravu, upozorňující na autorství Ladislava Grosmana scénáře slavného filmu «Obchod na korze». Autor nám poděkoval dopisem, ve kterém slíbil spolupráci s Listy a jako projev toho oznámil, že nám pošle ukázkou ze svého nového románu pro tradiční letní literární přílohu Listů. Připojil, že se chystá do Evropy a těší se na setkání se starými přáteli z redakce Literárek i novými spolupracovníky.

Netušili jsme, že to byl jeho poslední dopis. Ladislav Grosman zemřel náhle v lednu 1981 ve městě Kironu v Izraeli na srdeční záchvat. Pocházel z Humenného na Východním Slovensku, kde také absolvoval gymnasium v Michalovcích. Za války, v níž ztratil část rodiny, se protloukal pracovními tábory. Po válce vystudoval Vysokou školu politickou a sociální v Praze a stal se spoluzakladatelem a spolupracovníkem Slovenské knihy v Praze. Později vystudoval dálkově filosofickou fakultu a po prvních úspěších v literatuře (Obchod na korse, Nevěsta atd.) odešel na Barrandov jako člen tvůrčí scénaristické skupiny. Po okupaci vlasti sovětskou armádou odešel Grosman nejprve do Vídně a později do Israele, kde jako profesor na universitě přednášel slovanské literatury. Krátce před smrtí dokončil rozsáhlejší románové dílo nazvané «Z pekla štěstí», které vyjde pravděpodobně v roce 1982 v některém ze zahraničních nakladatelství.

Na L. Grosmana budou dlouho vzpomínat nejen čtenáři, kteří si oblíbili jeho osobitý literární styl, ale především jeho přátelé, kterým byl vždy spolehlivým a upřímným kamarádem a v neposlední řadě i inteligentním a tolerantním společníkem s plným pochopením pro názory, radosti a bolesti druhých.

Škoda mluvit...

Jen malou poznámku. Čtu si v č. 2/1981 týdeníku ÚV KSC «Tvorba» o 35. Valném shromáždění Organizace spojených národů. Je toho celá stránka, a z pera nejpovolanějšího: Miloše Vejvodu, náměstka ministra zahraničí ČSSR. Tak třeba píše o Arabech:

«Bohužel však se daří imperialistické diplomacii a zejména imperialistickým speciálním službám jedno: stále více rozeštvávat samotné Araby mezi sebou. Nešťastný vojenský konflikt mezi Irákem a Íránem... tuto rozkladnou tendenci mezi Araby jen prohloubil...».

Zdá se, že se speciálním službám zdařil ještě jeden kousek dezinformace: vnuknout špičkové postavě čs. diplomacie domněnku, že Íránci – po staru Peršané – jsou Arabové. Je to asi jako by někdo napsal, že se podařilo rozeštvávat Slovany mezi sebou, čehož důkazem je konflikt mezi Československem a Maďarskem.

Náměstek Vejvoda zřejmě podlehl všeobecné dezorientaci, která na Valném shromáždění zavládla. Na jiném místě poznamenává: «Podle výsledků jednání o Kambodži a Afghánistánu by se mohlo zdát, že

imperialistické pokusy o dezorientaci Valného shromáždění uspěly...».

Uznávám jako plus, že Miloš Vejvoda v tomto případě odolal pokušení označit i Afghánce za Araby. Přesto byl i zde dosti dezorientován, aby zapomněl své tvrzení o dalším úspěchu imperialistických speciálních služeb aspoň minimálně ilustrovat cifrou. Což není divné, protože by byl musil napsat, že pro rezoluci odsuzující bratrský (nikoliv imperialistický!) vpád do Afghánistánu hlasovalo neméně než 111 států; proti hlasovalo 22, zdrželo se 11.

Už pro oba tyto lapsusy mi byla tedy četba oficiálního expozé v «Tvorbě» zklamáním. Už jsem málem zanařikal nad úroveň čs. zahraniční politiky, je-li v rukou lidí, kteří neznají zeměpis a své tvrzení o úspěších imperialistické politiky nedovedou doložit aspoň minimální – a zajímavou! – číslicí. Ale vzápětí jsem se utěšil: Za první proto, že znalost zeměpisu je pro naše diplomaty venkoncez zbytečná, protože Československo stejně žádnou zahraniční politiku nedělá; tu za ně dělá někdo docela jiný.

A za druhé: Není Vejvoda jako Vejvoda. Na Miloše kdekdo za chvíli zapomene. Zato Jaromír aspoň složil polku, která doslova jde světem už pomalu půl století. Ano – «Škoda lásky»! Kdežto ten druhý – škoda mluvit...

Noví mluvčí

CHARTY 77

Sdělení Charty 77

Dnešním dnem přestávají působit jako mluvčí Charty 77 Marie Hromádková a Miloš Rejchrt. Funkci mluvčích Charty 77 předávají Václavu Malému a prof. MUDr. Bedřichu Placákovi, Dr.Sc.

Václav Malý
mluvčí Charty 77
Marie Hromádková
13.1.1981

Prof. MUDr. Bedřich Placák
mluvčí Charty 77
Miloš Rejchrt

Václav Malý se narodil v Praze 21.9.1950 v rodině učitele. Základního i středoškolského vzdělání se mu dostalo v Praze. Po maturitě na gymnasiu nastoupil a vykonával základní vojenskou službu. V letech 1971-76 studoval na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích. Po vysvěcení na kněze římskokatolické církve nastoupil jako kaplan farnosti ve Vlašimi. V roce 1977 byl přeložen do Plzně, téhož roku podepsal Chartu 77. V květnu 1978 se stal členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. V lednu 1979 byl odborem kultury KNV v Plzni zbaven státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti. Tento zásah zdůvodnila státní správa tím, že V. Malý «nesplňuje všeobecné podmínky způsobilosti k výkonu duchovenské činnosti». V. Malý krátce pracoval jako

pomocný dělník v np. Geodézie. Dne 29.5.1979 byl zatčen a obviněn z trestného činu podvracení republiky podle § 98 tr. z. spolu s dalšími členy VONSu, z nichž 6 bylo odsouzeno k trestům odnětí svobody ve známém procesu z podzimu 1979. Z vazby byl propuštěn 22.12.79 trestní stíhání proti němu však zastaveno nebylo. Od počátku r. 1980 pracuje jako topič parních kotlů.

Adresa: Nad pomníkem 2, Praha 5.

Bedřich Placák se narodil 16.2.1914. Je aktivním účastníkem protifašistického odboje, za Slovenského národního povstání (1944-45) byl šéflékařem a náčelníkem štábu II. Stalinovy partyzánské brigády. V roce 1948 byl v rámci vládního úkolu pověřen funkcí vedoucího chirurgického oddělení nemocnice v Mostaru v Hercegovině. V roce 1951 byl proti své vůli poslán do armády, v letech 1953-54 vedl čs. zdravotnickou skupinu v Severní Koreji, opět z pověření čs. vlády. V roce 1961 se habilitoval pro obor chirurgie, v roce 1967 obhájil doktorskou dizertační práci a Prezidium Čs. akademie věd mu udělilo vědeckou hodnost doktora věd. V roce 1968 rozhodly vědecké rady hygienické fakulty a Karlovy univerzity, aby mu byl udělen titul profesora pro obor chirurgie. Dekret mu však už vydán nebyl, neboť MUDr Placák byl zatím vyloučen z KSC, jejímž členem byl od roku 1945. Roku 1956 byl pověřen vytvořením a vedením oddělení pro chirurgii hrudní a břišní v Ústřední vojenské nemocnici v Praze. V této funkci setrval až do svého odvolání v souvislosti s vyloučením z KSC. Třináct let odborné činnosti věnoval srdeční chirurgii (jako první v Praze provedl operaci na otevřeném srdci v mimotělním oběhu). Po odvolání z funkce pracoval v subalterním lékařském postavení v Praze a v Českých Budějovicích, až do roku 1977, kdy byl po podepsání Charty 77 prakticky na vteřinu propuštěn (podle ředitele dr. Slaniny hrozilo nebezpečí, že by MUDr Placák mohl rozvrátit kolektiv spolupracovníků). Jelikož od té doby nebylo pro prof. MUDr Placáka volné místo lékaře, (nepřijali ho ani v kladenských dolech, ač tam lékaře nutně potřebovali), vystřídal jiné specializace (lesní pomocný dělník, kancelářská síla v Metru, strážný). Je ženatý, otec tří dětí.

Adresa: U vojenské nemocnice 1200, Praha 6.

Výzva politických vězňů z Mírova

Sdělení VONSu č. 229 z 24.1.81

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných se ve svých sděleních zabývá konkrétními případy porušování lidských a občanských práv, zejména těmi, které jsou dokladem svévole československých bezpečnostních a justičních orgánů. Jsme si vědomi, že jakákoli anonymita nebudí důvěru a oslabuje věrohodnost faktů, ale současně jsme nuceni

respektovat vůli těch, kdo se na nás obracejí o pomoc a nepřejí si být jmenováni z obavy před dalším, ještě horším pronásledováním.

V těchto dnech jsme byli požádáni skupinou politických vězňů z NVÚ Mírov (II. nápravně výchovná skupina), abychom zveřejnili jejich výzvu k účastníkům madridské schůzky Konference o evropské bezpečnosti a spolupráci. Chceme tomuto přání vyhovět, aniž ohrozíme další existenci autorů výzvy a neuvádíme tedy jejich jména. Nejme rovněž oprávnění na textu něco měnit. Základní zkušenosti a pocity námi sledovaných politických vězňů i v jiných věznicích jsou v zásadě velmi podobné, jak se o tom přesvědčujeme, i když tato výzva nereprezentuje nutně stanoviska nebo názory členů VONSu.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných-Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Text výzvy:

Jako političtí vězni socialistického státu jsme nuceni poukázat na lživá tvrzení československých zástupců v Madridu o údajné vymyšlenosti důkazů a argumentů předkládaných ostatními účastníky. Jsme důkazem soudních konstrukcí, diskriminace ve vězení a hanbou justice státu, který lidská práva nedodrжуje. Pokud nejsou plněny dohody již přijaté, nelze souhlasit s uzavíráním dalších. Byli jsme souzeni proto, že jsme poukazovali na nedodržování základních lidských práv, další pak vlivem špiónování i proto, že jsme se na základě ujištění o beztrestnosti vrátili k rodinám z ciziny. Jsme nazýváni třídními nepřáteli, diskriminováni a drženi v podmínkách, kdy na odsouzeného připadá 1,9 m². Již tato fakta dokumentují přístup k člověku i podmínky československého vězeňství.

Nikdo z nás není nepřítelem lidu, jsme nepohodlní těm, kteří neprávem jménem tohoto lidu vládnou a především mají strach o svá mocenská postavení. Na mnoha případech lze dokumentovat hrubá porušení zákonnosti i procesních předpisů, aniž je možno dosáhnout nápravy cestou nápravných opatření. Československá oficiální místa nemají zájem o nápravu, neboť se obávají veřejné hanby a další diskreditace. Avšak tyto skutečnosti ve svém důsledku vyvolají krizi společnosti dříve nebo později. Dnes již málokterý občan věří v ideologickou čistotu a humanitu, která je mu sdělovacími prostředky předkládána. Občan se na každém kroku setkává s rozporem slov a skutečnosti, a s nerovností občanů před zákonem. Pokud tento stav trvá, nemá žádný jistotu, že budou dodržována jeho práva, že nebude zbaven svobody, majetku i zaměstnání. Tento přístup k člověku je v příkrém rozporu se závazky přijatými v oblasti lidských práv. Místo konkrétního plnění je poukazováno jinam a fakta jsou nazývána výmysly, aby se odvrátila pozornost od vlastního práhu.

Proto žádáme účastníky konference, Organizaci spojených národů i světovou veřejnost, aby odsoudili toto jednání a zasadili se o neodkladné propuštění všech politických vězňů v Československu a dodržování lidských a občanských práv.

Političtí vězni z NVÚ Mírov

Zpráva příbuzných pro přátele odsouzených

(listopad-prosinec 1980)

Petr Uhl

Odsouzen k pěti letům vězení v II. NVS, od ledna t.r. umístěn v pevnosti Mírov, adresa: P.U., nar. 8.10.1941, PS 1/5, PSC 789 53 Mírov.

V poslední době se velmi zostrilo šikanování Petra Uhla v rámci tuhého režimu mírovské věznice.

Během uplynulých tří měsíců nedostal Petr převážnou část dopisů (dopisy od manželky č. 49, 50, 52, 57, 59, 62, 68, 69, 70, 71, 74, 75), dopisy od přátel nedostává vůbec. Cenzurní zásahy narušují jediný pravidelný kontakt s rodinou, neboť návštěva je jednou za půl roku jednu hodinu; tato cenzura je hrubým porušením práv vězněného. Petr Uhl podal stížnost náčelníkovi ústavu pplk. Antonínu Kučerovi na neúnosné poměry na Mírově, na špatné hygienické podmínky a častou diskriminaci politických vězňů. Ačkoliv politické oddělení bylo údajně zrušeno v prosinci 1979, jsou vězňové odsouzení podle hlavy I tr.z. znovu soustředěni na tzv. 6. oddělení v izolaci. 30.10.1980 podal Petr doporučený dopis adresovaný Generální prokuratuře, který však správa věznice nedešlala. To mu příslušníci SNV zatajili a vymlouvali se, že se podací lístek ztratil. V podstatě kvůli těmto stížnostem byl Petr pod vykonstruovanými záminkami již třikrát v listopadu potrestán. (Jednou záminkou bylo křivé svědectví spoluvězně, že prý ho Petr hrubě oslovil. Jindy byl potrestán za to, že odpočíval na lehátku ještě před vyhlášením večerky).

4.11.1980 jej potrestali třicetidenním pobytem na uzavřeném oddělení mimo pracovní dobu. 7.11.1980 mu snížili kapesné na 25% a 24.11.1980, bezprostředně poté, co si stěžoval na znemožňování četby denního tisku, mu byl zakázán balíček na příští květnovou návštěvu; bude tedy rok bez balíčku. Kapitán Morávek se veřejně vyslovil, že «ten hned tak z díry nevyleze».

V dopise z 21. listopadu Petr napsal: «...mám od návštěvy takovou lepší náladu, nejen proto, že stále myslím na naši rozmluvu, ale hlavně proto, že ze mne spadla určitá tíha, kterou jsem do té doby nosil. Naše společné rozhodnutí, k němuž já jsem se tak briskně a přitom en passant připojil, tedy rozhodnutí nevystěhovat se z Československa, vyústilo v tento osvobozující pocit; vědomí společně sdílené radosti je pro mne zároveň jakýmsi "energetickým" stimulem a poznáním, že "teď to začíná být zajímavé". I když mě život naučil často ustupovat a uzavírat kompromisy, je to proti mé přirozenosti, a tak mám obyčejnou radost, že aspoň v jedné věci kompromis dělat nemusím».

Petr Uhl má zůstat v mírovské věznici ještě tři a půl roku.

Václav Havel

Odsouzen na čtyři a půl roku vězení v I. NVS, adresa: V.H., nar. 5.10.1936, č. 9568/A2, NVÚ Heřmanice, PS 2 PU 13, PSC 713 02 Ostrava 13.

Dne 27.10.1980 podal Václav Havel na adresu generální prokuratury ČSR podnět ke stížnosti pro porušení zákona rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 22. a 23.10.1979 a rozsudkem Nejvyššího soudu ČSR ze dne 20.12.1979. Ve svém podnětu obšírně rozebírá řadu důvodů, na základě kterých nepokládá za správné rozhodnutí prvoinstančního i odvolacího soudu a je přesvědčen, že oběma rozsudky byl porušen zákon. Má za to, že základní pochybení soudů obou stupňů spočívalo v posouzení otázky viny a v posouzení subjektivní a objektivní stránky tr. činu.

Z jeho korespondence vyjímáme:

«Existencialismus a tudíž i fenomenologie patřily k tomu, co mne od útlého mládí z filosofické literatury dráždilo a přitahovalo. Čist texty těchto autorů mne bavilo, nicméně mé znalosti byly vždycky v tomto směru dost povrchní; ovlivňovala mne spíše atmosféra toho myšlení, než nějaké konkrétní téze, pojmy, závěry atd. Vždycky jsem se tím spíš jen tak kochal či se z toho radoval, než že bych se to učil, studoval, nebo se snažil zapamatovat si různé konkrétní věci. Měl jsem k tomu tedy po dlouhou dobu přístup podobný tomu, jaký máme k umění. V jednom směru však pociťuji souvislost přece jen hlubší: estetika mých her byla – trochu zjednodušeně řečeno – založena na určitém druhu ozvláštňení (ve smyslu analýzy Šklovského), tj. pohledu, který zbavuje jevy nánosů konvenčního vnímání, vytrhuje je z navyklých a zautomatizovaných interpretačních kontextů a pokouší se nahlédnout je – jak Ivan píše – «bez brýlí». To znamená ovšem – mezi jiným – nahlédnout jejich absurditu, jako málo zřetelný (protože konvenčními interpretacemi zanesený) rozměr skutečnosti. Zbavování jevů jejich pseudosmyslu. Vyjevit je jako absurdní. A tím otevřít tázání po skutečném smyslu. Absurdita jsoucen jako výzva k otázce po bytí».

«Téma, o kterém jsem chtěl psát: co to je domov? Určitý konkrétní horizont, k němuž se člověk vztahuje. (Patočka analyzuje fenomén "domova"). Zakrytost tohoto horizontu. Tím naléhavější se k němu člověk vztahuje. Konkrétní profil horizontu se proměňuje (jednou ho tvoří hory, jindy silueta města – proměňuje se skladba lidí, vztahů, prostředí, tradic atd.), ale horizont "jako takový" zůstává. Jako cosi absolutního. Co na sebe bere jen různé konkrétní podoby».

«29.11. jsem měl přesně jednu třetinu trestu za

sebou. To je sice prima, méně prima je, že ty zbývající dvě třetiny, které mám ještě před sebou, znamenají tři roky, což mi připadá jako nekonečno. Na druhé straně je ovšem pravda, že zanedlouho bude roční výročí našeho příchodu do Heřmanic, a že ten rok, co je za námi, se mi jako příliš dlouhá doba nejeví. A když jsem u těch počtů: když jsem včera večer sledoval v televizi koncert Karla Gotta v Lucerně, uvědomil jsem si najednou zajímavou věc: že až budu odtud odcházet (bude-li to 29. listopadu 1983, tj. týden po znovuotevření Národního divadla), budu moci říct, že jsem přesně 10% svého života strávil ve vězení. Připadá mi to jako hodně, i když hrabě Monte Cristo na tom byl zajisté hůř».

V sobotu 6.12.1980 měl Vašek povolenou návštěvu, která se konala jako obvykle za přítomnosti vychovatele, jen nebylo tentokrát povoleno kouřit. Manželka předala 3 kg balíček. Vašek je v současné době ve stavu nemocných – vysoká sedimentace – a jsou mu ordinována antibiotika. Psychicky je zcela fit.

Václav Benda

Odsouzen na 4 roky do I. NVS, adresa: V.B., nar. 8.8.1946, č. 9654/A5, dále stejná.

29.11.1980 měl Václav Benda čtvrtou návštěvu ženy a dětí v Heřmanicích. Balíček mu byl zakázán pod záminkou, že kouřil v šatně a ne v umývárně, což je jediná místnost v obytné budově, kde se smí kouřit. Nedostal tedy balíček už půl roku. Před samotnou návštěvou upozornil vychovatel manželku, že není povoleno, aby děti při návštěvě jedly čokoládu, že se na rozdíl od minule nesmí kouřit (zjevně proto, aby si Vašek nemohl vzít od manželky cigaretu), dále o čem se nesmí mluvit, a že je prý třeba se postarat, aby děti nemluvily jedno přes druhé. Vašek byl po chřipce, ležel na ošetřovně s bolavou páteří a nemohl se ani sehnout k dětem, aby je políbil. Vychovatel rozhovor přerušil např. kašláním, aby Vaška upozornil, že o daném tématu (jednalo se o dogma o papežské neomylnosti) mu předem také zakázal mluvit. Atmosféra návštěvy byla vzhledem k těmto okolnostem velice tísnivá. Manželka později podala písemnou stížnost ministru spravedlnosti na jednání zaměstnanců věznice v Heřmanicích.

Pokus zaslat Vaškovi vitamíny skončil po dlouhé korespondenci nezdarem; pracovník Správy NVÚ tvrdí, že vitamíny (ani zahraniční, ani české) není v žádném případě povoleno do vězení posílat.

Vzhledem k několika pracovním sobotám v listopadu neměl Vašek na psaní dopisů dost času. Nedostal dopisy od svého švagra, protože nebyly o rodinných záležitostech, ale ani od vzdálenější tety, která naopak psala pouze o Vaškových dětech; cenzura zasahuje i do dopisů jeho dvanáctiletého syna.

Citace z dopisu:

«Věta "pokud nemáš své těžiště mimo tento svět, tak nemáš naději" je sice formulována natolik obratně (díky vágnímu termínu těžiště), aby se vyhnula anathematu, přesto mě však pobouřila natolik, že ji použiji alespoň jako příležitost k prudkému osobnímu vyznání. Rozhodně popírám, že bych měl své těžiště kdekoli mimo tento svět,

protože prostě nejsem strašidlo, ba ani nelétám pravidelně na sabaty (aby bylo možno hovořit alespoň o těžišti sexuálním) – a přitom chovám hojnost velmi dobré a prakticky nezničitelné naděje. Můj Bůh je totiž živý Bůh a Bůh živých. Já velice miluji tento svět a miluji život, a jak to již v lásce bývá, jsem odhodlán se mu po částech nebo úplně obětovat a vydat, jestliže si to ode mne pravda a život, které v tomto světě potkávám a na které se v tomto světě beze zbytku spoléhám, žádají. Na druhé straně nejsem ochoten obětovat ani jediný vlas ze své hlavy nějakým mimosvětským stínům a chimérám. Ani dost málo mě nezajímají kupecké počty s posmrtnými odměnami a tresty a rozhodně na nich nezakládám svou naději. Upřímně řečeno mě valně nezajímají takové vyabstrahované pomysly, jako je duše a její složité posmrtné živoření (byť v teoretických úvahách mají samozřejmě svůj dobrý smysl, ale nejsou to zdroje ani předměty mé víry). Věřím v těla vzkříšení a v život budoucího věku: to by snad v oboru pravověří mělo dostačit.

Vím, že napadám (vyhroceně) určitou tradici, která se navíc může legitimovat takovými výroky, jako že její království není z tohoto světa, o pokladech v nebi, které nerezaví, či o tom, kdo již zde vzal svou odměnu atd. Jenže si myslím, že se tu všude mluví o pravosti a nepravosti, pravdě a nepravdě, nikoli o nějakém tomto a onom světě, které by stály proti sobě, a z nichž druhý by degradoval smysl prvního. A dále: jestliže se o mé spáse, o veškeré míře mého dovršení rozhoduje na tomto světě, pak zde přece nemohu nemít své těžiště, nemohu být jen lhostejným a kdykoli k odchodu hotovým divákem (ne marně je sebevražda tou nejhorší a nejnenapravitelnější vinou na sobě i Bohu). Vždyť kdyby tento svět byl pouhým divadlem, neskutečným a nedůležitým (neboť těžiště a tedy smysl by tkvěly jinde), k čemu by pak bylo vykoupení a proč by Bůh obětoval svého syna? Kdyby utrpení a smrt (a právě při pravém pochopení, ve skutečném světle) nebyly vskutku nevýslovně strašné věci, proč bychom říkali, že se ponížil až k smrti, a proč vůbec tolik cirátů kolem ukřižování – zdání jako zdání, náš zájem a naše těžiště je přece jinde, u věcí pravých. A posléze kdyby život, výslovný tělesný život nebyl něčím veledůležitým, pročpak by zmrtvýchvstání bylo tajemstvím a základním bodem naší víry? Kdo nebude jisti mé tělo a pít mou krev, nepřijde do království nebeského – jídlo a pití jsou velice pozemské počínání a já je velice oblibuji. Navzdory spekulacím filosofů a preludům idealistů čerpáme svou naději z tohoto světa a života, neboť Kristus se vtělil a skrze něho a s ním a v něm je všechna čest a sláva».

Do konce trestu zbývá Vaškovi ještě dva a půl roku.

Jiří Dienstbier

Odsouzen ke třem letům vězení v I. NVS, vězněn v táboře v Heřmanicích. Adresa: J.D., č. 9657/A4, dále stejná.

29. listopadu uplynula Jirkovi polovina trestu. Tentýž den podal žádost o podmíněné propuštění; stejnou žádost podali i příbuzní.

13. prosince jsme byli v Heřmanicích na návště-

vě. Před návštěvou jsme byli instruováni, že smíme mluvit ryze o rodinných záležitostech, dokonce že nesmíme vyřizovat konkrétní pozdravy – s varováním, že pokud to nedodržíme, bude návštěva přerušena. Kromě balíčku, do kterého jsme tentokrát mohli přidat trochu vánočního cukru, jsme nesměli předat nic, ani vitamíny, ani náhradní ponožky, ani jazykové učebnice. Učebnice slíbil náčelník věznice Jirkovi již potřetí, vždy s podmínkou, že nebude kázeňsky trestán. V předešlých případech se vždy našla záminka k potrestání; tentokrát trestán nebyl, učebnice však opět povoleny nebyly. Minulý měsíc jsme také poslali na adresu vězenské lékařky pro Jirku balíček s vitamíny a ponožkami, jejichž častější výměnu má od lékařky doporučenou, balíček se nám však vrátil zjevně nerozbalen a bez jakéhokoliv komentáře.

Samotná návštěva proběhla hezky, přes zákaz při návštěvě konzumovat jsme stačili do Jirky napat ovoce, čokoládu a oříšky. Poprvé jsme však

nesměli při návštěvě kouřit. Jirka je stále veselý a optimistický, přestože se jeho zdravotní stav trochu zhoršil: prodělal chřipku a navíc trpí bolestmi v krajině žaludeční. Podrobil se řadě testů a vyšetření, ale zatím nezná výsledky. V současné době dostává injekce B 12, kalciové injekce, chodí na rehabilitaci páteře a třikrát týdně dostává jeden litr mléka navíc.

Z jeho posledního dopisu citujeme: «Trochu mě zamrzelo, že zase o něco pěkného přicházím, ale jen na okamžik. Z určitého úhlu lze totiž život nahlížet jako sled ztracených možností. Jako jsem nikdy nelitoval ničeho, co jsem udělal, tak mne od dětství trápila a dodnes dohání k zoufalství každá ztráta možnosti, kterou jsem měl a nevyužil, také ty holky, jež jsem neměl a mohl mít a taky to, že jsem se nenaučil hrát na piano a spousta jiných věcí... Je mi až komické, že když si uskřípnu prst, vadí mi to hlavně proto, že by mi to překáželo ve hře na piano».

FEJETON

Soudruh Fojtík a kronštadské povstání

JIRÍ HOCHMAN

Janu Fojtíkovi vděčím za to, že mne uvedl do studia revizionismu.

Musím se po letech přiznat, že jsem dokonce byl členem frakce, kterou soudruh Fojtík v roce 1957 v Rudém právu založil a ve které nás bylo celkem sedm.

Nebyla to ani tak frakce protistranická, jak se obvykle říká, nýbrž taková spíše progresivně-reformní, což je ovšem ještě horší, jak to známe z dějin Kominterny.

Naše frakce zasedala jenom asi čtyřikrát, z čehož dvakrát ve stoje v parku. Soudruh Fojtík a soudruh Veselý na sebe pokaždé tak strašně řvali, že to ztrácelo konspirativní charakter. Václav Opluštil měl pravdu když řekl, že jestli toho nenecháme, tak nás za těchto okolností všechny zavrou.

Ač naše frakce fungovala jen asi rok, všechny nás ideologicky pozvedla. O to měl soudruh Fojtík hlavní zásluhu, protože studoval v Moskvě a už v dobách temna se tam dozvěděl spoustu věcí, které jsme se my ostatní troubové museli až po letech učit od Isaaca Deutschera, a soudruh Douděra o tom nemá do dneška ani ponětí.

Ze Sovětského svazu si soudruh Fojtík, jako každý jiný, odnesl dojmy zcela nepříznivé. Pravil nám, že v principu to tam funguje jako v Německu za Hitlera, ale není tam žádná Kraft durch Freude. Soudruh Fojtík zvláště těžce nesl, že mu sovětští soudruzi ukradli nové rukavice, a to právě když si kupoval lístek do kina a položil je vedle sebe u pokladny. Jakýsi funkcionář mu je sebral, navlékl si je a ani neutekl, nýbrž drze tvrdil, že jsou jeho, což mu také ostatní muži ve frontě ochotně dosvědčili. V tom viděl soudruh Fojtík klasickou ukázkou sovětské rea-

lity a neblahé varování pro budoucnost. Viděl to správně, dlužno říci.

Soudruh Fojtík nám také vysvětlil ve světle historické pravdy různé epizody z dějin Sovětského svazu, jako například Kronštadskou rebelii. O té byl obzvlášť dobře informován, neboť pravil, že námořníci měli ve všem pravdu a Iljič že byl také pěkný ptáček, když je za to nechal pomordovat.

Na to si vzpomínám, když zde čtu v novinách, že soudruh Fojtík měl projev na jakési ideologické konferenci v Ostravě, kde se měl též zmínit o Kronštadtu jenž, jak prý řekl, «byl, jak známo, kontrarevoluční».

Po šedesáti letech a dosti rozsáhlé literatuře si to už ovšem nikdo nemyslí a mrzí mne, že noviny dělají ze soudruha Fojtíka blbce, protože ten měl o těchto elementárních otázkách zcela jasno už před 25 lety. Že by na to zapomněl, to je zcela nepravděpodobné, leda že ho při pohledu do sálu napadlo, když uviděl tu sešlost: Tak tady mohu vykládat cokoli.

Na jaře 1968 náš soudruh silně váhal, zda se má k obrodnému procesu připojit či nikoli, ale nakonec zůstal naložený v lihu jako v letech předcházejících, a to s tímto vysvětlením: «Co bych dělal, kluci, za normálních poměrů? Já nic neumím!»

Namítli jsme, že je přece filosof, že by to mohl případně učit.

«Já?» – vykřikl zděšeně. «Copak v Moskvě učejí filosofii?»

Já jsem akorát vyškolený propagandista!»

Za těchto okolností se pak soudruh Fojtík z pracovních důvodů zapojil do normalizace a stal se tajemníkem, ale že by nevěděl, jak to bylo v Kronštadtu, to není pravda.

SPOLEČENSKÁ RUBRIKA

GIANCARLO PAJETTA, vedoucí delegace Italské KS na 26. sjezdu KSSS, zastupoval sice daleko největší komunistickou stranu Západu, ale v kremelském paláci si ani nepípl. Jeho projev neprošel sjezdovou cenzurou pro své pasáže o Afghánistánu a Polsku. Nepomohlo mu ani, že v Itálii hlasuje pro komunisty skoro každý třetí volič, a to dobrovolně. V čemž je patrně kámen úrazu: našemu Gustávu Husákovi se něco takového nemůže stát, takže jeho projevu na sjezdu nic nepřekáželo.

KONRAD LOEW, profesor politických věd na univerzitě v Bayreuthu, byl zatčen v Praze dne 21. února 1981 (možná na oslavu známého vítězství) a vyhoštěn z ČSSR, ač do ní byl oficiálně pozván na sympozium Ústavu státu a práva Čs. akademie věd. Dopustil se prý «provokací» a «veřejného šíření fašistické ideologie», prohlásily čs. úřady. Po návratu do NSR profesor Loew své provinění vysvětlil: Tak, jako ve své knize, poukázal při pražských rozhovorech na rozpor mezi sovětským systémem a Marxovými myšlenkami.

KIRILL PODRABINEK, jeden z mluvčích sovětského Výboru proti zneužití psychiatrie k politickým účelům, byl 9. ledna v Lipecku odsouzen k tříletému pobytu v táboře přísného režimu. Zatčen byl loni v létě na Sibiři, kde odpykával dřívější trest vyhnanství. Nový trest je za pomluvu Sovětského svazu. V táboře prý tvrdil, že SSSR není demokratická země, ústava je fikcí a volby nejsou svobodné. Soud v Lipecku mu tento výmysl rázně vyvrátil.

ARTUR RUBINSTEIN, 93 letý slavný klavírista polského původu, se ze zdravotních důvodů osobně nezúčastnil večera v sále Mutualité v Paříži 23. února. Večer, jehož byl čestným předsedou, se konal pod názvem «Šest hodin pro Polsko». Přítomen však byl veliký francouzský cellista Pierre Fournier a další umělci, řečníky pak byli spisovatelé Eugène Ionesco, Jean d'Ormesson, Pierre Emmanuel a jiní. Interpretovaná literární díla zahrnovala texty Mickiewicze, Slowackého a Milosze. Přítomní věnovali velké částky na fond polských nezávislých odborů Solidarita, jejichž zástupci byli na večeru hosty.

Podplukovník **OLIVER KNIGHT** a plukovník **ZRYMIAK**, letečtí přidělenci z Británie a Kanady, byli přes diplomatickou imunitu a přesto, že jeli v označeném vozidle britského velvyslanectví, 4. února 1981 u Tábora přepadeni. Policie užila k útoku slzného plynu, když nejprve rozbila okna automobilu. Po odvezení na strážnici byli vyslýcháni osm hodin, bez možnosti spojení s velvyslanectvími. Povolán na londýnské ministerstvo zahraničí, tvrdil čs. velvyslanec Zdeněk Černík, že se oba zabývali špionáží. Podobný osud stihl dva francouzské vojenské diplomaty, pplk. HUETA a majora HUDELISTA, které francouzská vláda po incidentech, vyprovokovaných čs. policií, v půli února odvolala, při čemž vypověděla dvě obdobné vojenské osoby z československého zastupitelského úřadu v Paříži. «Špionáž» francouzských důstojníků se prý odehrála u Mladé Boleslavi.

RADOMÍR POSPÍŠIL, který musel opustit MON (Mezinárodní organizaci novinářů) pro defraudace (a odpykal si za to dva roky trestu) je nyní ředitelem Národního památníku českého písemnictví v Praze a přivedl si s sebou jako svého zástupce Antona KARABINOŠE, o němž se proslýchá, že neovládá český jazyk. Zřejmě je důležitější mít strýčka ve stranické revizní komisi než mít jakoukoliv kvalifikaci pro české písemnictví.

Doc. dr. **JAN KŘEN**, bývalý předseda Čs. historické společnosti poslal pozdravný dopis II. světovému kongresu pro studium SSSR a Východní Evropy v Garmischu v NSR. Účastníci tohoto kongresu mu poděkovali a odpověděli kolektivním dopisem, kterým se prostřednictvím Dr. Křena obrátili ke všem čs. historikům, zbaveným v současné době možnosti vykonávat své povolání a ujistili je svou podporou. Mezi signatáři dopisu jsou známí historici jako prof. H. Seton-Watson, prof. Richard Löwenthal, prof. Günther Stöckl, prof. Gordon Skillings, prof. R. Pipes a mnoho dalších.

LISTY (řídí Jiří Pelikán s redakční radou) vycházejí jako dvouměsíčník a jsou určeny především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je možno časopis objednat za roční předplatné

20, - DM (nebo ekvivalent v cizí valutě) pro evropské země

25, - DM pro USA, Kanadu, Izrael a j. zámořské země (letecky)

27, - DM pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Již. Ameriku (letecky)

Předplatné a příspěvky na tiskový fond posílejte na

LISTY, PSchA München 112 76-802 složenkou nebo.

LISTY, Konto No 112844, Bayerische Vereinsbank, Leopoldstrasse, München.

Objednávky časopisu a knih (Tanky proti sjezdu, Zakázaný dokument) a ostatní korespondenci posílejte na adresu redakce:

LISTY, Via Torre Argentina 21, 00186 ROMA